

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANASANAT DALI
SANATTA YETERLİK TEZİ**

**19. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
SANAYİLEŞMENİN SARAY İÇİN ÜRETİLEN KUMAŞLARA
ETKİLERİ**

**Hazırlayan
Esra KAVCI ÖZDEMİR**

**Danışman
Prof. İsmail ÖZTÜRK**

İZMİR-2010

YEMİN METNİ

Sanatta Yeterlik Tezi olarak sunduğum “**19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Sanayileşmenin Saray İçin Üretilen Kumaşlara Etkileri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14 / 06 / 2010

Esra KAVCI ÖZDEMİR

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göre Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik öğrencisi Esra Kavcı Özdemir'in "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşmenin Saray İçin Üretilen Kumaşlara Etkileri" konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat’ da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projeninolduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

(ÜYE)

(ÜYE)

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ/PROJE VERİ FORMU ÖRNEĞİ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu:

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: KAVCI ÖZDEMİR **Adı:** Esra

Tezin/Projenin Türkçe Adı: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşmenin Saray İçin Üretilen Kumaşlara Etkileri

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: The Effects of Industrialization on the Fabrics Produced for the 19th Century Ottoman Palace

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: D.E.Ü.

Enstitü: G.S.E.

Yıl: 2010

Diğer Kuruluşlar :

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 132

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 105

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Profesör

Adı: İsmail

Soyadı: ÖZTÜRK

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1-Sanayileşme
- 2-Saray kumaşları
- 3-Osmanlı kumaşları
- 4-Kumaş tasarımı
- 5-Tasarım

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Industrialization
- 2- Court Fabrics
- 3- Ottoman Fabrics
- 4- Fabric Design
- 5- Design

Tarih: 14 / 06 / 2010

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet

Hayır

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıla kadar ekonomik ve toplumsal olayların birbiri ardına gerçekleştiği Avrupa'daki gelişmelerden uzak, kendi geleneksel kalıpları içerisinde varlığını sürdürmüştür. Avrupa'da 18. yüzyılda ortaya çıkan sanayi devrimi, 19. Yüzyıla gelindiğinde bütün geleneksel üretim alanları üzerinde önemli etkiler yaratmış, fabrika üretimleri dünya'ya hızla yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı toprakları kısa sürede birçok Avrupalı imalatçı için önemli pazar haline gelirken, Avrupa'nın mamul eşyaları, git gide artan biçimde geleneksel Osmanlı ürünlerinin yerini almıştır. Değişen toplumsal yapı ve yaşam tarzı, Avrupa ülkeleriyle artan ticari ilişkiler ülkede ithalat ve ihracatı da arttırmıştır.

Buradan yola çıkarak 19.yüzyılda yaşanan sanayileşme hareketleriyle ortaya çıkan bu etkilenmeler, Osmanlı'nın kumaş üretim alanında ele alınmıştır. Avrupa'nın Osmanlı kumaş üretimindeki olumlu ve olumsuz etkileri bu tez kapsamında saray kumaşları ile sınırlandırılmıştır. Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda, 19. yüzyılda üretilmiş olan Osmanlı saray kumaşlarının kompozisyon şemalarında ilk olarak bir motifin tekrar düzenlemeleri dikkati çekmiş, özellikle bitkisel ve madalyon motiflerinin daha yoğun kullanıldığı tespit edilmiştir. Aynı dönemde Osmanlı'nın klasik desen ve kompozisyon şemaları kullanılarak üretilen saray kumaşlarının üretimi sürerken, Avrupa etkisi ile barok ve rokoko tarzı desenlerin kullanıldığı kumaşların da üretildiği görülmüştür.

Tezde Topkapı Sarayı Müzesi ve Hereke Fabrikası arşivlerinde bulunan bazı örnek kumaşlar detaylı olarak ele alınıp incelenmiş, özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

ABSTRACT

The Ottoman Empire maintained its existence in its own traditional pattern until the 19th century, away from economical and social advancements of Europe. The Industrial Revolution arising in the 18th century in Europe had noticeable effects on traditional areas of production in the 19th century, factory productions spread all around the world rapidly. In this period, when the Ottoman Empire territories became an important market for many European manufacturers, the manufactured goods of Europe gradually replaced Ottoman products. The changing social structure and life style as well as the increasing trade relations with European countries increased the imports and exports within the Empire.

The effects coming along with the industrialization of the 19th century are discussed in the Fabric Production in the Ottoman Empire section. The positive and negative effects of Europe on the Ottoman fabric production are limited with the court fabrics within the contents of this thesis. The repeated patterns of floral and medallion motifs were often used in the composition schemes of the court fabrics produced by the Ottoman Empire in the 19th century. In the same era, while the production of court fabrics embodying classical pattern and composition schemes of the Ottoman Empire continued, it was observed that with the influence of Europe, fabrics with baroque and rococo style were also produced.

In this thesis, some fabrics found in Topkapı Palace Museum and Hereke Factory archives were examined in thoroughly and detailed explanations were given.

ÖNSÖZ

Tez çalışmasında 19. yüzyılda Osmanlı'da yaşanan sanayileşme hareketlerinin sonucunda, Avrupa'nın Osmanlı saray kumaşları üretiminde görülen etkileri üzerinde durulmuştur. Tezde hedeflenen, bu etkilenmeleri tartışmak ve incelenen kumaşlar üzerinde durum değerlendirmesi yaparak, kumaş üretiminin makineleşme sürecine girişini anlatmak ve Osmanlı toplum yapısındaki değişimler üzerinde durmaktır.

Tez konusunun seçiminde, bazı kaynaklara ulaşmamda, belge ve bilgilerin derlenmesinde yardım ve desteğini esirgemeyen, lisans eğitimimden itibaren her zaman bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım değerli hocam ve tez danışmanım sayın Prof. İsmail ÖZTÜRK başta olmak üzere, tez çalışmam süresince daima desteğini gördüğüm Prof. Nuray YILMAZ'a, Prof. Elvan ADANIR'a, Doç. Oya SİPAHİOĞLU'na, Doç. Nesrin ÖNLÜ'ye, Arş. Gör. Gonca KARAVAR'a; İstanbul'da yaptığım araştırmalar süresince çalışmalarında sağladıkları kolaylık ve hoşgörü için Sibel ALPASLAN ARÇA'ya, Birsen ASA'ya ve çalışanlarına, Güneş Tekstil firmasına ve dokuma tasarımcısı Sevinç ÇALIŞKAN'a; bu günlere gelmemin en büyük destekçisi canım anneme, babama, ablama ve manevi desteğini her zaman hissettiğim kayınvalideme; yaşattıkları güzel duygularla oluşturdukları ortamlarda, hep yanımda olan sevgili eşim Cem Erkan ÖZDEMİR'e yaşama sevincim, prensesim, biricik kızım Zeynep ÖZDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım.

**19. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SANAYİLEŞMENİN SARAY
İÇİN ÜRETİLEN KUMAŞLARA ETKİLERİ**

Sayfa

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK.....	iii
YÖK DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	x
FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

**19. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SANAYİLEŞME
GİRİŞİMLERİ**

1.1. Tanzimat Dönemi Sanayi Girişimleri	10
1.2. İlk Kurulan Fabrikalar	18

2. BÖLÜM

**19. YÜZYILDA SANAYİLEŞMENİN SARAY KUMAŞLARINA ETKİLERİ,
KUMAŞLARIN TEKNİK - DESEN ÖZELLİKLERİ VE İNCELENEN BAZI KUMAŞ
ÖRNEKLERİ**

2.1. 19. Yüzyılda Sanayileşmenin Saray Kumaşlarına Etkileri	29
2.2. 19. Yüzyılda Üretilmiş Saray Kumaşlarının Teknik-Desen Özellikleri	36
2.3. Topkapı Sarayı Müzesi ve Hereke Fabrikası Arşivinde Bulunan 19. Yüzyılda Üretilmiş Bazı Kumaş Örneklerinin İncelenmesi ve Kataloglanması.....	43
2.3.1. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde İncelenen Bazı Kumaş Örnekleri...46	
2.3.2. Hereke Fabrikası Arşivinde İncelenen Bazı Kumaş Örnekleri.....66	

3. BÖLÜM
TASARIMLAR VE ÖRNEK ÜRETİMLERİ

Uygulama 1	88
Uygulama 2	91
Uygulama 3	94
Uygulama 4	97
Uygulama 5	100
Uygulama 6	103
Uygulama 7	106
Uygulama 8	109
Uygulama 9	112
Uygulama 10	113
Uygulama 11	114
Uygulama 12	115
SONUÇ	116
KAYNAKÇA	119
ÖZGEÇMİŞ	130

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
cm.	: santimetre
ev.	: Çeviren
D.	: Demirbaş
Der.	: Derleyen
Doç.	: Doçent
Env.	: Envanter
Ne	: Numara İngiliz
No.	: Numara
M.K.	: Müze kayıt
Prof.	: Profesör
S.	: Sayfa
SHM	: Sadberk Hanım Müzesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
v.b.	: ve benzer

FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ

Sayfa

Fotoğraf 1:	“Sergi-i Umumi Osmani”nin düzenlendiği bina.....	15
Fotoğraf 2:	“Sergi-i Umumi Osmani”nin düzenlendiği binanın genel görünümü. .	16
Fotoğraf 3:	Beykoz İplik Fabrikası’nın genel görünümü	19
Fotoğraf 4:	Feshane Fabrikası’nın dış cephe görünümü	21
Fotoğraf 5:	Feshane Fabrikası’nın iç mekan görünümü.....	22
Fotoğraf 6:	Hereke Fabrikası’nda tekstil ürünleri üretiminden genel görünüm	24
Fotoğraf 7:	Hereke Fabrikası’nda kullanılan jakarlı tezgah	25
Fotoğraf 8:	Hereke Fabrikası’nda dokumacı ali usta tezgah başında	26
Fotoğraf 9:	İlk uluslararası serginin yapıldığı Crystal Palace	34
Fotoğraf 10:	“II. Abdülhamid’in kermesi”nde yer alan ürünlerden örnekler.....	35
Fotoğraf 11:	“II. Abdülhamid’in kermesi”nde yer alan ürünlerden örnekler.....	35
Fotoğraf 12:	Hereke Fabrikası’nın uluslararası sergilerden aldığı ödüller	36
Fotoğraf 13:	Hereke Fabrikası’nın uluslararası sergilerden aldığı ödüller	36
Fotoğraf 14:	“Sergi-i Umumi Osmani” için çıkartılan madalya.....	36
Fotoğraf 15:	19. yüzyıl Avrupa kumaş örneği	40
Fotoğraf 16:	19. yüzyıl Osmanlı Hereke yastık yüzü	41
Fotoğraf 17:	19. yüzyıl Avrupa kumaş örneğinden detay görünüm	42
Fotoğraf 18:	19. yüzyıl Hereke ipekli kumaş örneği	42
Fotoğraf 19:	“İstanbul Yıldız Şale Köşkü Ferhan Şantiyesi Hereke Atölyesi”nin dış cephe görünümü	44
Fotoğraf 20:	“İstanbul Yıldız Şale Köşkü Ferhan Şantiyesi Hereke Atölyesi”nin dış cephe görünümü	44
Fotoğraf 21:	“İstanbul Yıldız Şale Köşkü Ferhan Şantiyesi Hereke Atölyesi”nin iç mekan görünümü	44

GİRİŞ

Sanayi devrimi, 18. ve 19. yüzyıllarda yeni buluşların üretime geçirilmesi ile buhar gücüyle çalışan makinelerin makineleşmiş endüstriyi doğurması ve bu gelişmelerin de Avrupa'daki sermaye birikimini arttırması olarak görülmektedir. Bir açıdan da tarım ekonomisi ve üretim ilişkilerinden makine üretimine geçiş olarak değerlendirilen sanayi devrimi, ilk defa Batı Avrupa ülkelerinde görülmüş ve oradan da dünyaya yayılmıştır.

Sanayi devrimi ile batılı toplumların yaşamlarında köklü değişiklikler, özellikle üretim ve ulaşım araçlarında büyük gelişmeler olmuştur. Böylece Batı toplumu hızla genişleyen bir makineleşmeye yönelmiş, nüfus hızla artmaya başlamıştır. Buluşlar arka arkaya ortaya çıkmış ve bu buluşlar bir taraftan üretimi arttırırken, diğer taraftan da üretim için harcanan fiziksel çabayı giderek azaltmış, böylece fabrika üretimlerine ağırlık verilmiştir.

18. yüzyılda fabrika sistemine, makine üretimine ve hızlı ulaşım araçlarına uygulanan yeni teknolojiyi ilk kullanan ülke olan İngiltere, aynı zamanda dokuma sanayindeki fabrikalaşma ve kitlesel üretiminde ilk başlangıç ülkesi olarak görülmüştür. El üretiminden makine üretimine geçen dokuma sanayi ile piyasaya hem daha fazla, hem de daha kaliteli ürünler çıkmış ve dış ticaretin de gelişmesi ile dünya pazarlarına pek çok ürün gönderilmiştir. Özellikle 19. yüzyılda görülen yoğun sanayileşme, Avrupa devletlerine büyük güç kazandırmış, deniz aşırı imkanların da artması ile dışa açılma söz konusu olmuştur. Osmanlı imparatorluğu da bu zaman sürecinde gerileme dönemine girdiği için bütün kurumları zayıflamış hatta bozulmuş, sanayinin rekabet gücü kalmamıştır. ¹

Sanayileşmenin ilk aşamasında karşımıza çıkan makineleşme çağı, 18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılın ortalarına kadar hızlı bir gelişim göstermiştir. Makineleşme çağının en önemli özelliği ise makine kullanımının yaygınlaşması

¹ Beşir Atalay; **Osmanlı Sanayileri Hakkında Düşünceler**. Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 14, 622.-623. s.

sonucu büyük fabrikaların ortaya çıkmasıdır. Böylece Avrupa'da tarım işçileri nüfusu, fabrikalarda üretim yapan nüfusa doğru değişim göstermiştir.

Sanayi devrimi sonrasında kurulan ve sayıları hızla artan fabrikalar, evlerdeki dokuma tezgahlarının üretimini etkilemesi nedeniyle büyük toplumsal çalkantılara yol açmıştır. Dokumanın sanayileşmenin lokomotifi olarak görülmesi nedeniyle, buharlı makinenin kullanılması üretim alanını alabildiğine genişletmiştir. Fabrika sistemi ile üretim, talep artışı doğrultusunda bir gereksinme olarak ortaya çıkmıştır. Sonuçları açısından bütün dünyayı altüst eden sanayi devriminin ilk aşamasında (18. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar) buhar, kömür ve demirin birleşiminin bir arada sanayide kullanımı önemli toplumsal ve ekonomik sonuçları beraberinde getirirken, aynı zamanda demiryolu çağının da başlangıcı olmuştur. Kömür yalnızca demiryolunda araçların çalışması için kullanılmamış, aynı zamanda daha uzak yerlere götürülmüştür. Böylece Avrupa'da kömürle çalışan makinelerin bulunduğu fabrikalar hem büyümüş, hem de uzak noktalara kadar yayılmıştır. ²

Bu yayılma sürecinden Osmanlı da etkilenmiş ve sanayileşmenin getirdiği değişimleri pek çok alanda yaşamaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyılda özellikle etkili olan batılılaşma ve modernleşme eğilimi önce askeri düzende, daha sonra resmi kurumlarda ve özel hayatın yaşandığı alanlarda kendini göstermiştir. Osmanlı sarayı da bu değişimi yaşamış ve batılılaşma hareketi süratle yaşam biçimine de yansımıştır. 19. yüzyılın başlangıcı Osmanlı İmparatorluğu için yeni atılımların, ekonomik ve toplumsal reformların sırayla gündeme geldiği, gelenekten modernliğe geçişi sağlayan yeniliklerin birbiri ardına devreye girdiği bir zaman dilimi olmuştur. Osmanlı dünyasında yaşanan yeniliklerin çoğu, kurumların ve Osmanlı yaşam tarzının Batı'ya doğru yönelmesi yolunda gelişmiştir.

Sanayileşmenin ilk uygulaması olan fabrikalar, askeri ihtiyaçların karşılanmasına yönelik Osmanlı devleti tarafından kurulmuş olan feshane, baruthane, deri, çini, basma ve çuha fabrikası gibi fabrikalardır. Bu fabrikalar maliyet hesabı yapılmadan, pazar kaygısı taşımadan devletin siparişlerini karşılamak için kurulmuşlardır. Osmanlı'nın değişik dönemlerde görülen dış ticaret istatistikleri incelendiğinde, küçük sanayi üretiminin ihtiyacı karşılama açısından kötü durumda

² Murat Belge; **Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür**, (Birinci basım), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, 314. s.

olmadığı, ancak dış rekabet şartlarının zorlaması ile birlikte bu sektörde durgunluğun baş gösterdiği ve eski canlılığının kalmadığı görülmüştür. Bunun sebeplerinden birisi Avrupa'da hammadde maliyetlerinin yüksek oluşu ve Osmanlı'dan hızlı bir şekilde Avrupa'ya hammadde çıkışının yapılmasıdır.³

Buradan yola çıkarak belirlenen tez konusu kapsamında Osmanlı'da 19.yüzyılda yaşanan sanayileşme hareketleri sonucunda Osmanlı kumaş üretimlerindeki değişimler ve Avrupa'nın Osmanlı'nın kumaş üretimine yansıyan olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. Tez çalışmasında atölye üretiminden fabrika üretimine geçişin yarattığı etkiler saray kumaşları ile sınırlandırılmış, bölgesel kumaş üretimleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Tez konusunun belirlenmesinde ilk olarak Sanatta Yeterlik ders aşamasında "Geleneksel Türk Sanatına İlişkin Belgeler I" adlı derste yapmış olduğum "Belge, Belge Türleri ve Kumaşa İlişkin Belgelerin Bulunduğu Yayınlar Kaynakçası" konulu araştırmada yer alan toplam 117 kaynağın içerisinde, Sanatta Yeterlik tezi için yararlanabileceğim 62 adet yayın tespit edilmiştir. Bu ön çalışmadan sonra ise kaynak taramasına başlanmış ve ilk aşamada konu ile ilgili farklı yayınların künyelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Kaynak taramasının ardından inceleyebildiğim ve tez için ana kaynak olabilecek olan yayınlar belirlenmiştir. Kaynakça çalışması sırasında konu ile ilgili olarak özellikle 18. ve 19. yüzyılı kapsayan dönemde Osmanlı ekonomisi, Osmanlı sanayisi, kurulan fabrikalar, batılılaşma süreci, üretim merkezleri ile ilgili kaynaklar tespit edilmiştir.

Sanayileşmenin 19. yüzyılda Osmanlı toplum yapısında meydana getirdiği değişimlerle ortaya çıkan sonuçları değerlendirmek, Osmanlı saray kumaşları üretimine etkilerini belirlemek ve bu dönemde üretilmiş kumaşlar üzerinde durum tespiti yapmak tezin amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda tarihçe ağırlıklı bir tez çalışması yapmak yerine, Osmanlı döneminde toplumsal yapıyı, kumaş üretiminin makineleşme sürecine girişini, sanayi devrimini kabul etme sürecinde yaşananları kaynaklara dayanarak aktarıldıktan sonra incelenen kumaşlar üzerinde, 19. yüzyıldaki kumaşların nasıl üretildiği ve bu kumaşların özellikleri gibi konular ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kumaş üretiminin 19. yüzyıldaki durumunu değerlendirmek, Avrupa'dan ithal edilen kumaşların Osmanlı kumaş

³ Beşir Atalay; **a.g.m.**, 627. s.

üretimine ve ihracatına etkisi üzerinde durmak, sanayileşme ile kurulan fabrikalar (iplik, boyama ve dokuma fabrikaları vb.) ve üretim merkezleri (Hereke- İstanbul-Bursa-İzmir vb.) hakkında bilgi vermek, yapılan bu tez çalışmasının amacı için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, Batı'da pek çok alanda gerçekleşen sanayi devriminin Osmanlı döneminde, kumaş üretiminde yeniden yapılanma sürecinde karşılaşılan sorunlar ve değişimler üzerinde de durulmaktadır.

Bu düşünce doğrultusunda tezin 1. bölümünde sanayileşmenin Avrupa'daki oluşum nedenleri, olumlu ve olumsuz etkileri, sanayi devriminin Osmanlı'ya nasıl yansıdığı, 19. yüzyılda Osmanlı'nın toplumsal yapısı, tanzimat dönemi sanayi girişimleri, Osmanlı kumaşlarının tanıtım ve pazarlanmasına ilişkin yapılan çalışmalar, ilk kurulan fabrikalar gibi konular ele alınmıştır. Pek çok alanda sanayileşme olmasına rağmen, bu tez çalışmasında konuyu dağıtmamak için sadece 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşmenin saray için üretilen kumaşlara etkileri üzerinde durulmuş ve böyle bir sınırlandırmaya gidilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise sanayileşmenin saray kumaşlarına etkileri, kumaşların teknik ve desen özellikleri ile 19. yüzyılda üretilmiş Topkapı Sarayı Müzesi ve Hereke Fabrikası arşivlerinde incelenen bazı kumaş örnekleri detaylı olarak ele alınmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde yayınlanmış kaynaklardan önceden envanter numarası belirlenmiş 28 adet giysi örneğinden 20 adedi incelenebilmiştir. Hereke Fabrikası'nda da günümüzde üretimi yapılmayan 19. yüzyıla ait ipekli kumaş örneklerinden 21 adedine tezde yer verilmiştir. Ulaşılabilen ve incelenen toplam 41 adet kumaş teknik ve tasarım açısından ele alınmıştır. 19. yüzyıldaki kumaşların genel özellikleri, kompozisyon yapıları, renkleri, boyutları ve kullanılan dokuma örgüleri gibi konular tarafımdan değerlendirilmiştir. Hazırladığım kumaş bilgi formunda, bu kumaşların envanter kayıtlarında görülen eksik bilgiler de giderilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca Hereke'deki ipekli dokuma fabrikasından Kasım 2006 yılında "İstanbul Yıldız Şale Köşkü Ferhan Şantiyesi Hereke Atölyesi" olarak isimlendirilen yerde ipekli kumaş üretimi sürdürülen atölyeye gidilmiş ve son durum hakkında bilgi alınmıştır. Alınan bilgilere göre, Hereke'deki fabrikadan 6 adet tezgah eskiyen kısımları yenilenerek bu atölyeye getirilmiştir. Halen bu atölyede TBMM Milli

Saraylar'a bağlı saray, köşk ve kasrlar için ihtiyaa göre ipekli kumaş őrutemi sőrmektedir.

2008 yılının Ağustos ayında tezde gerekli olabilecek belgelere ulaşabilmek için Başbakanlık Arşivi'ne gidilmiş, ancak sadece őrelik işlemleri yapılabilmiştir. Çünkü bir belgeye ulaşabilmek için őrnce hangi defterde olduğu, bu defterlerin içindeki gőmleklerin neler olduğu ve gőmleklerin içindeki vesikalar taranıp araştırılan konuya göre uygun vesika olup olmadığı incelenmektedir. Ancak ilgili olan belgeyi alabilmek için 2 gőn beklemek gerekmektedir. Başbakanlık arşivinde çalışanlar, çoğu zaman istenen belge araştırmacının istediği bilgileri içermediği gibi Osmanlıca bilgisinin de vesikaların okunmasında yeterli olamadığını ifade etmişlerdir. Çünkü Osmanlıca'yı iyi bilen çevirmenler bile vesikalardaki bazı yazı karakterlerini zaman zaman okumakta zorlandıklarını, bu yőzden de çalışmanın uzun zaman aldığını belirtmişlerdir. Bu nedenle bir konu hakkında Osmanlı belgelerinden yararlanmak uzun zaman çalışmayı gerektirdiğinden tez için Başbakanlık arşiv çalışması mőmkőn olamamıştır.

Son olarak 2008 yılının Kasım ayı içinde tekrar İstanbul'a gidilmiştir. Bu araştırmada da Sadberk Hanım Mőzesi koleksiyonunda bulunan 19. yőzyıl kıyafetleri incelenmiş, mőzenin teşhirinde bulunan kumaşlarla kıyafet örneklerinin fotoğrafları çekilmiş ve mőzenin kőtőphanesinde kaynak taraması yapılmıştır. Ayrıca mőze kayıtlarında bulunan bir doktora tezi incelenmiştir.⁴ Tezde bulunan toplam 115 entari fotoğrafının içerisinde yer alan farklı desen ve kompozisyon örneklerinin fotoğrafları ekilebilmiş, çalışan uzmanların iş yoğunluğu nedeniyle mőze arşivine girilememiştir. Arşivde bulunan tőm entari örnekleri bu doktora tezinde olduğu için sadece tezdən fotoğraf çekimine izin verilmiştir.

Tezin őrüncő ve son bőlőmünde ise uygulama çalışmalarına yer verilmiştir. Bu bőlőmde 19. yőzyılda őrretilmiř olan kumaşlardan yola çıkarak iki farklı koleksiyon oluşturulmuştur. Birinci koleksiyonda 4 adet atkı takviyeli, 4 adet őzğü takviyeli dokuma armőrölő tezgahta tarafımdan dokunmuştur. İkinci koleksiyon grubu için Osmanlı desenlerinden yola çıkarak oluşturduğum 4 adet kumaş tasarımı,

⁴ Lale Gőrőnőr; "19. yőzyılda Osmanlı Entarisi ve Sadberk Hanım Mőzesi Entari Koleksiyonu" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik őrniversitesi Sosyal Bilimler Enstitőső, 2006

Bursa'daki bir firma tarafından jakarlı tezgahta üretilmiştir. Bu dokumalar ev tekstil ürünü olarak düşünülmüştür. Ayrıca dokuduğum 8 adet dokuma kumaşın her biri için 4'er tane renk varyasyonu da yapılmıştır. İki koleksiyonda yer alan toplam 12 adet kumaşın örnek döşeme önerisi de tezin içinde yer almaktadır.

1. BÖLÜM

19. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SANAYİLEŞME GİRİŞİMLERİ

18. yüzyıldan itibaren Avrupa'da sanayinin gelişmesi ile ticaretle hızlı bir değişim meydana gelmiştir. Osmanlı devleti ve Osmanlı toplumu bu değişimi başlangıçta kabullenmemiş, kendi işletmelerinin Avrupa işletmelerinden daha üstün olduğuna inandıkları için eski ticaret kurallarına bağlılığını sürdürmüştür.

Bu dönemde Osmanlı ekonomisi Avrupa üretimlerine karşı başarıyla direnmiş, pahalı fakat kaliteli olan Osmanlı malları, ucuz fakat kalitesiz olan Avrupa mallarına karşı Avrupa'da tercih edilmiştir. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısında ise Osmanlı ekonomisinde bir gerileme ve bütün sektörlerde giderek belirginleşen üretim azalması olmuştur. Örneğin Ankara'nın sof ve şal imalatında, Bursa'nın pamuklu ve ipekli üretiminde büyük azalma olurken, Bursa ve Sakız'daki boyahane gelirlerinde de düşüş görülmüştür. Ayrıca Avrupa'daki yüksek fiyatlar Osmanlı sanayisindeki hammaddelerin de Batı'ya ihraç olmasını sağlamıştır.⁵

19. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise Osmanlı ihracatı hububat, tütün, yün, deri ve ham pamuk gibi işlenmemiş ürünlere doğru kayarken, aynı zamanda Osmanlı daha fazla mal ithal etmeye başlamıştır. Batı'nın fabrika üretimleri Doğu'ya hızla yayılmaya başlamış ve Osmanlı toprakları kısa sürede birçok Avrupalı imalatçı için önemli pazar haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak da Avrupa'nın mamul eşyaları, git gide artan biçimde geleneksel Osmanlı ürünlerinin yerini almıştır.⁶

19. yüzyılda Avrupa ülkelerinin birbirleriyle rekabet ettikleri bir pazar haline gelen Osmanlı devleti, ticaret işlerini kolaylaştırmak, Avrupa mallarıyla rekabet edebilmek için tüccar ve esnafa bazı gümrük kolaylıkları göstermiştir. Çünkü

⁵ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, İstanbul, 2005, 126.-127. s.

⁶ Clark C. Edward, "Osmanlı Sanayi Devrimi", Çev.: Yavuz CEZAR, Der.: Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu; **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2006, 467. s.

İmparatorluk, 18. yüzyılın son yıllarında İngiltere’de başlayıp Batı Avrupa’ya hızla yayılan ve dünyanın ekonomisini değiştiren makineleşmeye uzak kalmıştır. ⁷

1790’larda Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) askeri malların imalatını geliştirmek için önemli çabaların olduğu görülmektedir.⁸ Sultan III. Selim, 1804’de Boğaziçi’ndeki Hünkar iskelesinde, kağıt fabrikası ile yünlü kumaş dokuma fabrikasını içinde barındıracak bir bina yaptırmıştır. Daha sonra Sultan IV. Mustafa’nın (1807-1808) ardından tahta geçen Sultan II. Mahmud’un (1809-1839) saltanatının ilk yirmi yılında endüstriyel gelişme çok az olmuştur. Özellikle Osmanlı sanayinde makineli üretime geçiş çabaları II. Mahmud’un saltanatının son yıllarında görülmeye başlamıştır. Bunun sebepleri arasında II. Mahmud’un reformlarının ordu ve devlet kurumlarında yeni ihtiyaçların doğması sayılabilir. II. Mahmud döneminin son yıllarında ise önemli bir faaliyet patlaması gerçekleşmiş ve 1827’de Eyüp yakınlarında bir iplik fabrikası kurulmuş, 1830’ların başlarında Hünkar iskelesindeki kağıt fabrikasının bir kısmı kumaş fabrikası haline dönüştürülmüştür. Yeni bir başlık olan fesin elle üretiminin yerini almak üzere 1835’de Eyüp yakınlarında (Defterdar ilçesinde) Feshane kurulmuştur. Ardından İslimye’de de bir yün iplik ve dokuma fabrikası⁹ 1836 yılında faaliyete geçmiştir. Yine aynı yıllarda Tophane yakınında bir kereste ve bakır levha fabrikası kurulmuştur. Avrupa’daki sanayi gelişimlerini ülkeye sokmak isteyen bu ilk girişimler (kısmen Feshane dışında) tamamen askeri ve devlet kullanımını amaçlayan malların üretimine yönelik olmuştur. ¹⁰

Yabancı imalata bağımlılıktaki olumsuzluklara karşı Osmanlı İmparatorluğunda, bütün bu “koruyucu yenileşme” biçiminin benimsenmesi sürerken 1837 yılında, sanayi devriminin en etkin olduğu İngiliz dokuma sanayisi uzmanları, Osmanlı İmparatorluğu’nun zorunlu ve lüks ürünler için iyi bir pazar olduğu ve üstünlüğün İngilizlere geçeceğini şöyle değerlendirmişlerdir; “....*Pamuklu kumaşlar, ipekli tüller ve Hint kenevirlerimiz doğudakilerden iyi değilseler bile, hiç olmazsa daha az pahalı oldukları kesindir. Şimdiden tahmin edilebilir ki daha ileri bir*

⁷ Mehmet İshakoğlu; “Cumhuriyetle Başlayan Sanayileşme Hareketinde Doğu Anadolu”, **50. Yıl Armağanı Genel Konular**, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1974, 181.-182. s.

⁸ Geniş bilgi için bakınız; Sibel Alpaslan Arça; “18. Yüzyıldaki Dokuma Endüstrisi’ndeki Gelişmeler”, **Bir Reformcu, Şair ve Müzisyen: Sultan III. Selimhan**, İstanbul 2009,75.-81.s.

⁹ Geniş bilgi için bakınız; Önder Küçükerman; **Türk Giyim Sanayi Tarihindeki Büyük Fabrika “FESHANE” DEFTERDAR FABRİKASI**, Sümerbank Yayınları, İstanbul 1988, 287 S.

¹⁰ Clark C. Edward; **a.g.m.** 468.-469. s.

zamanda, lüks mallarda olduğu gibi, birinci derecede ihtiyaç maddelerini de bütün doğu halklarına sağlayabiliriz. Osmanlı'nın hammaddeler sağlayan ve eşit önemde sanayi ürünleri isteyen bir devlet olacağını ümit etmekle haklıyız. Böylece rakibimiz Avusturya veya Almanya'dır. Mallarımız Osmanlı pazarlarında daha pahalı veya daha düşük kaliteli Alman mallarının yerini alacaktır....”¹¹

19. yüzyıl, sanayi devriminin yol açtığı üretim patlaması, teknolojik gelişmeler, hızlı ulaşım araçları gibi faktörler nedeniyle, dünya uluslarının birbiri ile ekonomik ilişkilerini üst düzeylere tırmandırdıkları bir süreç olmuştur. Demiryolu hatları, büyük liman tesisleri ve iskeleler ticareti daha da canlandırmıştır. Sanayileşen ülkeler hammadde sağlamak, işlenmiş ürünlere pazar bulmak için ulaşım ve ticarete birbirleriyle rekabet ederken, Avrupa'nın bir hammadde kaynağı ve işlenmiş ürün pazarı olarak kabul ettiği Osmanlı İmparatorluğu, geleneksel değişime ayak uydurma çabası içine girmiştir.¹²

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşmenin en yoğun biçimde yaşandığı 1840-1850 yılları arasında hızlı bir fabrikalaşma hareketi dikkati çekmektedir. Bu süreçte, başta İstanbul ve çevresi olmak üzere İmparatorluğun bazı önemli merkezlerinde devlet ve özel girişimciler tarafından birçok fabrika kurulmuş, yurt dışından araç-gereç, uzman ve teknisyenler getirilmiştir. Devlet fabrika kurmak isteyenleri çeşitli imtiyaz ve vergi bağışı yoluyla desteklemiştir. Bu tür ayrıcalıkları yaşayanlar özellikle ticaret sermayesini, sanayi sermayesine dönüştüren azınlıklar olmuşlardır.¹³ 1840-1850 yılları arasında uygulanmak istenen devlet ağırlıklı sanayileşme hareketinin başarısızlıkla sonuçlanarak terk edilmesinden sonra, devlet sermaye gerektiren yatırımlardan kaçınmaya, tarım, ticaret ve sanayide daha çok düzenleyici rolle yetinmeye başlamıştır.¹⁴

¹¹ Önder Küçükerman; **Sanayi ve Tasarım Yarışında Bir İmparatorluk İki Saray “Topkapı ve Dolmabahçe”**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, 231. s.

¹² Bu süreç içinde Batı Anadolu ve Akdeniz kıyı şeridinin en önemli ekonomi merkezi olan İzmir, imparatorluğun İstanbul'dan sonraki ticaret merkezi haline gelmiştir. 1850'lerde İzmir'in Osmanlı dış ticareti içinde % 7,5 kadar olan payı, 1870'lerde dört katlık bir artışla % 30'a yükselmiştir. İmparatorluğun ihracatının % 43'ü, ithalatının % 20'si İzmir'den gerçekleşmiştir. (Geniş bilgi için bakınız; Abdullah Martal; “16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Ticaret ve Sanayinin Gelişimi”, **Üç İzmir**, İstanbul 1992, 265.-268. s.

¹³ Abdullah Martal; **Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme (19. Yüzyıl)**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1999, 17. s.

¹⁴ Konu ile ilgili detaylı bilgi “1.1. Tanzimat Dönemi Sanayi Girişimleri” kısmında detaylı olarak ele alınacaktır.

Diğer taraftan Avrupa ve İstanbul arasında ulaşımın demiryoluyla sağlanmaya başlaması, kısa zamanda her türlü ticaret hacmini değiştirmiştir. Piyasaya yeni mallar gelmeye başlarken, eskiden alışveriş konusu olan mallarda alım-satım daha büyük miktarlarda yapılmaya başlanmıştır.¹⁵ İç pazarlara yerli sanayi bir süre daha egemen olsa da, özellikle 1860'lı yıllarda Osmanlı toprakları Avrupa mallarının istilasına uğramış ve ticaret dengesi (ihracat-ithalat oranı) büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu aleyhine değişmiştir.¹⁶

1.1. Tanzimat Dönemi Sanayi Girişimleri

1839'da Tanzimat fermanının ilanı ile başlayıp, 1876'da II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının ardından (1876-1909), I. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen süreci kapsayan Tanzimat dönemi, Osmanlı siyasi tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Hem bir sonuç, hem de sonrası için bir başlangıç olan Tanzimat için modernleşme ve yenileşme dönemi de denilmektedir.

Tanzimatçılar (Tanzimat döneminde devleti yönetenler), gittikçe kuvvetlenen Batı rekabeti karşısında yerli sanayinin ancak Avrupa'nın üretim teknik ve metotlarını alarak seri imalata geçmesiyle tutunabileceğine inanmışlardır. Bu bakımdan 1840-1860 yılları arasında devletçiliğin ağır bastığı bir sanayi politikası takip etmişlerdir. 19. yüzyıl politikada olduğu gibi ekonomide de yetkinin Batı'ya geçtiği bir dönem olmuştur. Bunun sonucu olarak da Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan ticarete üstünlük İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi devletlere geçmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun ticari faaliyetini sınırlayan tehditler 1838 Osmanlı-İngiliz ticari antlaşmasıyla kaldırılınca, yabancı malların Osmanlı pazarına girmesi kolay olmuştur. Avrupa'nın ucuz ve kaliteli ürünleri Osmanlı pazarlarında yerli mallarla rekabete girerek, Osmanlı'nın iç pazar alanını daraltmıştır.¹⁷

Diğer taraftan da bozulan idari ve mali yapı içerisinde, Batı karşısında güçlenme arzusu ve buna dayalı askeri gücün yeniden kuvvetlendirilmesi düşüncesi

¹⁵ Haydar Kazgan; "Osmanlı ve Türk Ekonomisinde Şirketleşme Olayı", **Ekonomide Diyalog Dergisi**, Sayı: 19, Yıl: 2, 1984, 68. s.

¹⁶ Rifat Önsoy; **Tanzimat Dönemi Osmanlı Dönemi Sanayi ve Sanayileşme Politikaları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988, 25. s.

¹⁷ Rifat Önsoy; "Tanzimat Dönemi Sanayi Politikası 1839-1876", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Şubat 1984, 5. s.

ile başlayan Tanzimat döneminde, ordunun modernleştirilmesi gereği de artan mali ihtiyaçları beraberinde getirmiştir. Birkaç şehirde kurulan ilk sanayi kuruluşu gündeme gelmiş, öz kaynak sıkıntısı çeken işletmelere tam destek veremeyen Osmanlı maliyesi, kendi masrafları içinde dış kaynak aramak zorunda kalmıştır. Böylece artan borçlanma ihtiyacı daha önce var olan borçlara ilave olarak yabancılara yeni imtiyazlar vermekle kalmamış, ağır faiz yükünü de beraberinde getirmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti'ne mal ihraç fırsatını elde eden Avrupalı tüccar, yerli sanayinin kendi basit şartları içerisinde gelişmesini ve rekabet edebilmesini de ortadan kaldırma imkanına sahip olmuştur. Sonuçta Tanzimatla başlayan serbest ticaret uygulamaları, Osmanlı Devleti'ne pahalıya mal olmuş ve önce serbest pazar rekabetine karşısında yaşama şansını yitiren devletin kurduğu sanayi kuruluşları, hiçbir varlık gösterememiştir.¹⁸

Bir zamanlar Osmanlı'nın ihraç ettiği el dokumaları, 19. yüzyılın başlarından itibaren makineleşen Avrupa tezgahlarında seri halde üretilen ucuz malların rekabetinden fazlasıyla etkilenmiş ve iç piyasa da bile tutunamaz hale gelmiştir. Osmanlı iktisatçıları ve devletçe görevlendirilen kişiler, el dokumacılığının kendi haline bırakılması, bunun yanı sıra modern dokuma fabrikalarının kurulması konusunda fikir birliğine varmışlardır.¹⁹

Tanzimat döneminde "Sanayi Güçlendirme Operasyonu" olarak nitelendirilebilen bu girişimler 1. dönem (1840-1860 yılları arası) ve 2. dönem (1860-1876 yılları arası) olmak üzere iki dönemde ele alınmıştır. 1. dönem (1840-1860 yılları arası) Avrupa devletlerinin Osmanlı pazarlarını ele geçirmek için verdikleri mücadeleye karşı bir tedbir olarak düşünülmüş ve bu düşünce kapsamında yapılanlar kısaca şöyle özetlenmiştir;

* II. Mahmut zamanında İslimiye'de bir yün iplik fabrikasının kurulması ve fabrika müdürü olarak Avrupa'yı çok iyi tanıyan Kamil Paşa'nın getirilmesi,

* 1840'ların ortalarında üretime geçen demirdöküm ve dokuma atölyeleri ile tersaneden oluşan Bakırköy Sanayi Sitesi'nin kurulması,

¹⁸ Metin Eriş: "Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 14, 596. s.

¹⁹ Vedat Eldem; **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara 1994, s. 87

- * Ordunun ihtiyacı olan demirden araç-gereç ve silahların yapılması için Zeytinburnu Sanayi Sitesi'nin kurulması,
- * 1842'de Balıkesir Çuha Fabrikası'nın üretime başlaması,
- * 1843'de faaliyete geçen Hereke Dokuma Fabrikası'nın Avrupa'dan gelen modern makinelerle donatılması,
- * Ordunun kumaş ihtiyacının karşılanması için 1843'de İzmit Çuha Fabrikası'nın kurulması,
- * 1846'da İzmit Kağıt Fabrikası'nın kurulması,
- * 1852'de Bursa'da kumaş fabrikalarının ihtiyacını karşılayabilmek için İpek İplik Fabrikası'nın kurulması.

Bu tesisler kurulurken hammadde ihtiyacı da düşünülmüş, kumaş fabrikalarında işlenecek kaliteli yün elde edebilmek için İstanbul ve Bursa yakınlarında modern koyun çiftlikleri kurulmuştur. Zeytinburnu Fabrikası, üretimleri ithal edilen ürünlerden yaklaşık % 30 daha pahalıya imal edildiği için rekabete dayanamayarak kapatılmıştır. Bunun yanı sıra Bursa ipekçiliğinin desteklenmesi için 1844 yılında Fransız uzmanları denetiminde kurslar düzenlenmiştir. Ancak bu sanayileşme programı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1855'de Bursa İpek Fabrikası deprem sonrasında yıkılırken, Balıkesir Çuha Fabrikası da kötü idare yüzünden kapatılmıştır. Bu başarısızlığın sebebi bilgi ve tecrübe yetersizliği, Avrupa ile rekabet zorluğu ve Devletin yanlış ekonomik politikası olmuştur. Avrupa'nın üretim yöntemlerini alarak, Osmanlı ekonomisine rekabet gücü kazandırmayı amaçlayan bu çalışmaların bir süre sonra başarısızlığa uğraması, ülkeyi adeta açık bir pazar haline getirmiştir. Bunun sonucunda ilk olarak dokuma sanayinde olumsuz etkileri görülen Avrupa rekabeti, daha sonra diğer alanlarda da olumsuz etkisini göstermiştir.²⁰

Tanzimat döneminde devleti yönetenler, ekonomiyi bu dar boğazdan kurtarabilmek amacıyla 1860'ların başından itibaren bir takım yeni tedbirler almışlardır. 2. dönem (1860-1876 yılları arası) dediğimiz girişim yıllarında yapılanları şu şekilde sıralamak mümkündür;

²⁰ Rifat Önsoy; **a.g.m.**, 6.-8. s.

* İthal gümrüğünün arttırılması ²¹

* İmparatorlukta üretilen malların kalite, çeşit ve fiyatlarını görmek, üreticinin sorunlarını belirlemek ve başarılı olanlarını ödüllendirmek amacıyla İstanbul'da bir sergi açılması

* Sanayinin ihtiyacı olan kalifiye eleman yetiştirilmesi için sanayi okullarının açılması

* İslah-ı Sanayi komisyonunun kurulması

19. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin tamamen Batılı devletlerin denetimine girdiği görülmüştür. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve 1861 Kanlıca Antlaşması sonucu ulaşım, haberleşme, ticaret ve sanayi alanlarında gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları ve dış borçlanma gibi uygulamalar Osmanlı İmparatorluğu'nu 19. yüzyılın ikinci yarısında dünyanın odak noktası haline gelmiştir.²²

1861'den itibaren başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa devletleriyle yapılan yeni ticaret antlaşmasına göre ithal gümrüğü % 8'e yükseltilmiş, ihraç gümrüğünün ise her yıl % 1 azaltmak suretiyle sekiz yıl sonunda % 4'e indirilmesi kabul edilmiştir. Bu girişim yerli sanayiye yabancı ürünlerin rekabetinden korumak amacıyla imparatorluğun aldığı ilk tedbir olması bakımından önem taşımaktadır.²³ Yapılan yeni antlaşma ile yabancı malların ithalinin kolaylaştığı ve yerli mallarının da

²¹16 Ağustos 1838'de Balta limanında önce İngiltere ile imzalanan, daha sonra da diğer Avrupa devletlerine aynen uygulanan "1838 Serbest Ticaret Antlaşması", diğer adı ile "Balta Limanı Ticaret Antlaşması", Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticarete uyguladığı tekel düzeninde özel sınırlamalar ve ek vergilere yönelik bir düzenlemeyi içermektedir. 1838 öncesinde uygulanan ve "Yed-i Vahit" olarak adlandırılan düzende, imparatorluk bir malın herhangi bir yöredeki dış ticaretini özellikle de ihracatını özel bir kişinin tekeline bırakabilmiştir. Ayrıca savaş dönemlerinde maliyeye ek gelir sağlamak amacıyla dış ticarete olağanüstü vergiler uygulanabilmiştir. Ancak Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile dış ticaretteki bu tekeller düzeni kaldırılmış ve imparatorluk olağanüstü vergiler ya da sınırlamalar uygulama hakkından vazgeçmiş, özellikle mali bunalım dönemlerinde önemli bir gelir kaynağını da kaybetmiştir. Ayrıca Balta Limanı Ticaret Antlaşması gereği 1838'de Osmanlı İmparatorluğu ithalattan % 5, ihracattan da % 12 gümrük alabilecekti. Ancak Osmanlı ekonomisinin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınmadan, tamamen serbest ticaret esaslarına göre hazırlanan böyle bir anlaşmanın ülkenin yararına aykırı olduğu ilk yirmi yıl içinde kabul edilmiştir. Şevket Pamuk; **a.g.e.**, 17. s., (Geniş bilgi için bakınız Haydar Kazgan; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme**, Vakıfbank Yayınları, İstanbul 1999, 44.-46. s.)

²² İsmail Öztürk ve Elvan Anmaç; "İzmir'in Batı Anadolu Halıcılığındaki Yeri (Halıcılığa İngiliz Sermayesinin Etkileri ve Bazı Örnekler)", **İZMİR Kent Kültürü Dergisi**, Mart 2001, Sayı: 3, 124. s.

²³ Rifat Önsoy; **a.g.m.**, 8. s., "Türk Sanayi Tarihine Bir Bakış", **Sümerbank Cumhuriyet'in 25. Yılı**, 1948, 7. s.

ihracının arttığı bir gerçektir. Makinelerde üretilen malların ucuz olarak ithal edilmesi nedeniyle, bu mallara olan talep artmış ve el tezgahlarına olan ilgi yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Diğer taraftan ise Osmanlı malları, daha fazla ücret teklif eden Avrupalı tüccarlara satıldığı için ülkede hammadde yetersizliği görülmüştür. Özellikle gümrük gelirlerinde görülen düşüş sonucunda, Osmanlı gelirlerinde önemli ölçüde bir azalma olmuş ve Osmanlı'da dışa bağımlı bir ekonomik süreç başlamıştır.²⁴

Bu süreçte, Osmanlı topraklarındaki ticaret yabancı tüccarların eline geçmiştir. Batılı tüccarlara Osmanlı tarımsal bölgelerinde dolaşma ve istedikleri malları satın alma olanakları verilince, kısa zaman içinde tarımsal ürün ihtiyacı üç katına kadar yükselmiştir. Ancak bu gelişmeler yün, pamuk, ipek, bir ölçüye kadar keten ve kenevir gibi iplik ve dokuma sanayilerinin hammaddesini oluşturan ürünlere olan talebin artmasına neden olmuş, fiyat artışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu durum henüz su ve buhar gücünü kullanmaya fırsat bulamamış Osmanlı dokuma ve iplik tezgahı sahiplerinin, Batı rekabetine dayanamayıp kısa zamanda yok olmasına sebep olarak görülmüştür.²⁵

Tanzimat dönemi sanayi girişimleri kapsamındaki diğer bir girişim ise sanayi ürünlerinin ve üretim araçlarının tanıtımı amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası sergi düzenlemesidir.²⁶ Düzenlenen bu sergi öncesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1862 yılında Londra'da uluslararası bir sergiye katılmıştır. Bu sergide maden, tarım ve sanayi ürünlerinin masrafları devlet tarafından karşılanmıştır. Osmanlı devleti hazinesine önemli yükler getirmesine rağmen, bu tür girişimler "sanayi, sanat ve ziraat" alanlarındaki ilerlemenin yabancı devletlere duyurulması açısından önemli olmuştur.²⁷ Sergide devlete ait fabrikalar, geleneksel üreticiler ve yeni sanayi ürünleri tanıtılmıştır. Sergilenen ürünler arasında en çok dikkat çeken eski kitaplar, giyim eşyaları, halı, ipek kumaş ve kadifeler, işleme, dantel ve örgüler,

²⁴ Mübahat S. Kütükoğlu; Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri II. 108. s., (Geniş bilgi için bakınız Orhan Kurmuş; **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, İkinci Basım, Bilim Yayınları, İstanbul 1977, 225.-228. s.

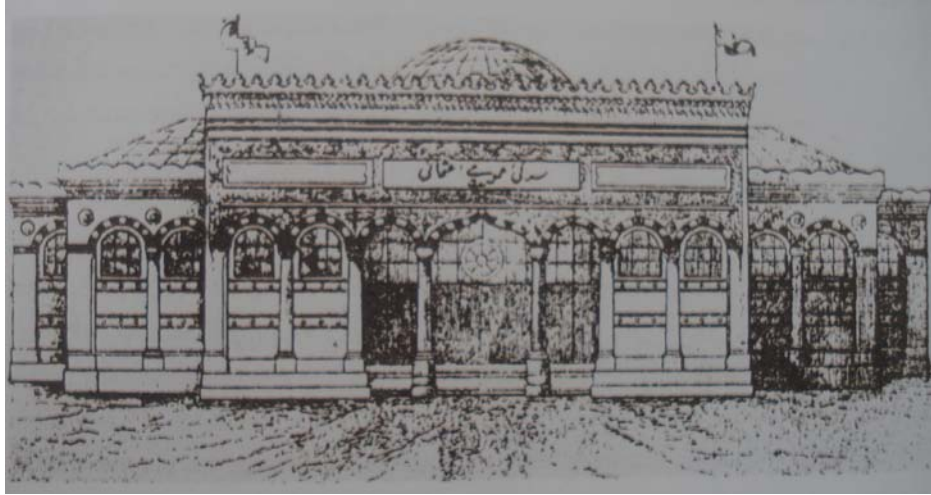
²⁵ Haydar Kazgan; **a.g.e.**, 41. s.

²⁶ 1860-1876 yılları arasında, Tanzimat dönemi sanayi girişimleri kapsamındaki sergilerin dışında, bu dönemin öncesinde ve sonrasında açılan diğer sergiler hakkındaki bilgi tezin 2. bölümünde; "2.1. 19. Yüzyılda Sanayileşmenin Saray Kumaşlarına Etkileri" başlığı altında ele alınmıştır.

²⁷ Rifat Önsoy; **Tanzimat Dönemi Osmanlı Dönemi Sanayi ve Sanayileşme Politikaları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988, 63-67. s., (geniş bilgi için bakınız Önder Küçükerman; **a.g.e.**, 339.-340. s.)

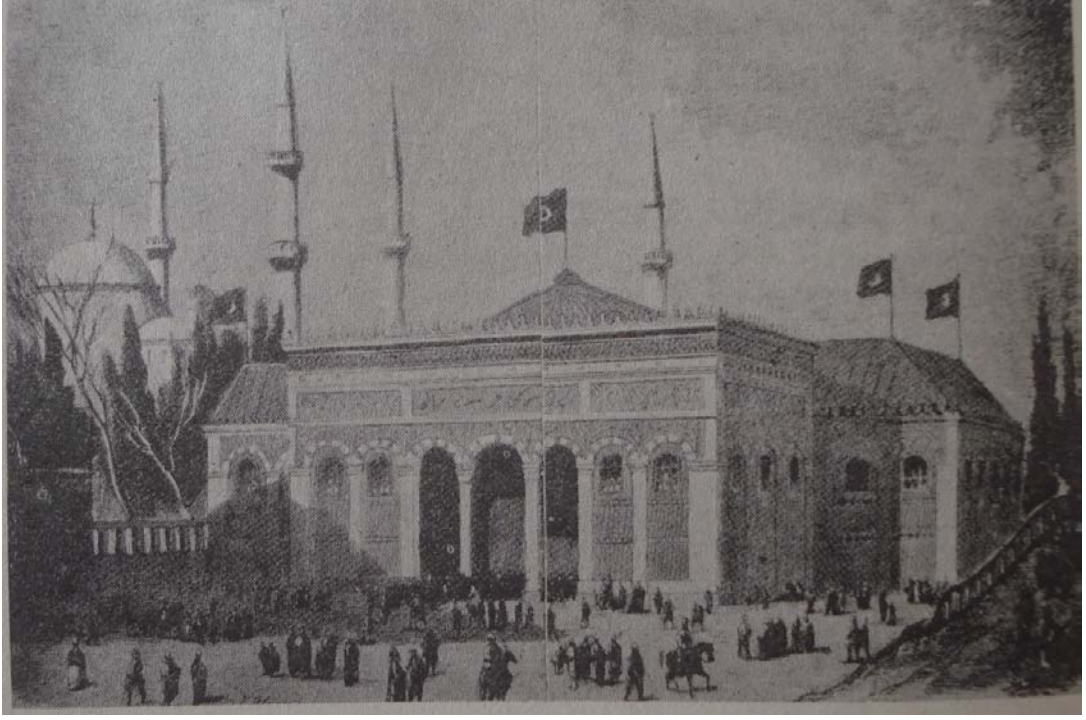
deri, yün, kıl ürünleri, maden ve taş ürünleri, meşin ve koşum takımları, gıda maddeleri, pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu, ürünlerinin dünya genelinde tanıtılması, üreticinin sorunlarının belirlenmesi ve alanında başarılı olan üreticilere ödül verilmesi amacıyla uluslararası nitelikte 28 Şubat 1863 yılında İstanbul Sultanahmet’de “Sergi-i Umumi Osmani”yi açmıştır. **(Fotoğraf: 1-2)** Avrupa’daki benzerlerine göre düzenlenen bu önemli sergide İmparatorluğun çeşitli bölgelerine ait ürünlerle, bazı yabancı ülkelerden gönderilmiş yaklaşık onbin farklı ürünü ilk defa bir arada görmek mümkün olmuştur. Sergide inşaat resimleri, düz ve kabartma haritalar, üretim ile ilgili alet ve makineler, masa, sandalye, ağaç işleri ve müzik aletleri gibi yeni ürünler dikkati çekmiştir. Bunun yanı sıra geleneksel yaşamın ürünleri olan keçe, halı, kilim, hasır, toprak ve cam ürünleri, boya, ham ve işlenmiş maden gibi ürünler de sergide yer almıştır. Serginin bir diğer önemli özelliği ise çok sayıda küçük sanayi ile devlet fabrikalarının ürünlerinin aynı sergide yer almasıdır.²⁸ Sergi için belirlenen ürünlerin çok çeşitli ve yüksek kalitede olması, Osmanlı İmparatorluğu’nun geniş hammadde kaynaklarına ve sanayi bakımından kendi kendine yetebilecek güçte, verimli topraklara sahip olduğunu göstermiştir.

Fotoğraf: 1 1863’de Sultanahmet’de açılan “Sergi-i Umumi Osmani”nin düzenlendiği bina. **Kaynak:** Haydar Kazgan; **a.g.e.**, 103. s.

²⁸ “Sergi-i Umumi Osmani’ ile ilgili yapılmış değerlendirme yazısı şöyledir; “Sergideki yerli mamullerimiz arasında en güzelleri keçeler, Arabistan, Irak ve Bursa taraflarının kumaşlarıydı. Son yıllarda Avrupa mamullerine gösterilen ilgi, yerli mallarımızı nisyan köşesine atmış olmasına rağmen, yine de bu kadar eşya olması teşekkür olunacak bir haldir. Dikkatle incelenirse, Avrupa sanayi bu derece gelişmişken yerli sanayimizi ilerleterek, onlarla rekabete girişmek ve memleket ihtiyacını karşılamak pek müşkül olduğundan yurdumuzu zenginleştirmek için toprak ürünlerimizden yararlanmaktan başka yol yoktur.” (Emre Dölen; **Tekstil Tarihi**, Marmara Üniversitesi Tekstil Eğitim Fakültesi Yayını, İstanbul 1992, 427. s.

Fotoğraf: 2 1863'de Sultanahmet'de açılan "Sergi-i Umumi Osmani"nin düzenlendiği binanın genel görünümü. **Kaynak:** Emre Dölen; **a.g.e.**, 426. s.

Bu sergi sayesinde İmparatorluğun bazı bölgelerinde yetişmeyen veya sıkıntısı çekilen hammaddelerin diğer bölgelerden temin edilebileceği görülmüş ve ayrıca yerli mallar için yabancı ülkelerde pazar bulunacağı da anlaşılmıştır. Yaklaşık 5 ay açık kalan sergi sayesinde esnaf, sanatkar ve diğer iş adamları bir araya gelmiştir. Böylece Avrupa kamuoyunun dikkati Osmanlı İmparatorluğu'na çekilmiş, bunun sonucunda da birçok ziyaretçi, özellikle Fransız ve İngiliz iş adamları, sergiye yakın ilgi göstermiş ve İstanbul'a gelmiştir. Sergideki ürünlerin büyük bir kısmı satılmış, kalan ürünler de sahiplerinin belirledikleri fiyat karşılığında devlet tarafından satın alınmıştır.²⁹

Bütün bu girişimlerin dışında Tanzimat döneminde sanayi tesislerinde ihtiyaç duyulan kalifiye elemanı yetiştirmek amacıyla eğitim kurumları da açılmıştır. Ancak

²⁹ Önder Küçükerman; **a.g.e.**, 339.-340. s.

bu eğitim kurumları gerekli ilgiyi görememiş ve yalnızca gelecekte açılacak teşkilatlı sanayi okullarının öncüleri olmuşlardır.³⁰

1850'lerde terk edilmeye başlanan devlet ağırlıklı sanayileşme politikasının ardından, uluslararası sergilerde edinilen deneyimin etkisiyle Abdülaziz döneminde (1861-1876) sanayileşme sorunu yeniden gündeme gelmiştir. "Sergi-i Umumi Osmani" sergisi sayesinde Batı ile Osmanlı arasındaki fark açıkça görülmüş, yeni üretim teknikleri ve sanayi ürünleri yakından tanınmıştır.³¹

İstanbul'daki bu sergiden sonra Osmanlı devleti bir takım yeni tedbirler almıştır. Bunlar içinde en önemlisi 1864'de "İslah-ı Sanayi Komisyonu"nun (Sanatları iyileştirme komisyonu) kurulmasıdır. Kuruluş amacı İstanbul'da bulunan çeşitli sanayi kuruluşlarının uzun zamandan beri sıkıntıda olduklarını dikkate almak, sanayinin gelişmesini ve ticaretin desteklenmesini sağlamak olan komisyon, ilk olarak Batı'da olduğu gibi durumu günden güne iyice bozulan küçük esnafı şirketler halinde birleştirme konusu üzerinde durmuştur. Ancak bütün olumlu gelişmelere rağmen, devletin ekonomi politikasındaki istikrarsızlığı yüzünden, büyük ümitlerle kurulan bu komisyon 1873 yılında feshedilmiştir.³²

1840'dan sonraki 30 yıllık süreç (1870'lere kadar) Osmanlı zanaatlarının gerilemesinin en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemdeki en önemli değişimlerden biri, pamuk ipliğinin elle eğrilmesinin gittikçe azalması hatta ortadan kalkmasıdır. Ancak gerilemenin iç pazar hacminin iki katına çıktığı bu dönemde, talepteki artışın tümü ithal malları ile karşılanmıştır. Kent imalathaneleri ise bütün çabalara karşın, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde aranan pamuklu kumaşlara olan talebi karşılayamamıştır. İthal malı kumaşların ucuzluğu ise şehirlerdeki imalat

³⁰ İlk olarak 1847'de gerçekleştirilen başarısız girişimin ardından, 1863'de Niş'de ıslahane açılmıştır. Bunu 1864'de Selanik, Sofya ve Şam ıslahanelerinin açılması takip etmiştir. Ancak bu ıslahaneler gereken ilgiyi göremedikleri için kimsesiz çocuklara bazı pratik bilgileri veren küçük atölyeler olarak kalmıştır. 1868'de kurulan İstanbul Sanayi Mektebi bu tarihe kadar açılmış eğitim kurumları içerisinde en fazla gelişmiş olanıdır. Bu eğitim kurumlarına ilgiyi artırmak için çeşitli konularda (mimarlık, makinecilik, dökümcülük. v.b.) uygulamalı ve kuramsal bilgilerin verilmesi dışında, mezunlara işyeri açma kredisi de sağlanmış, buna rağmen yinede gereken ilgiyi görememiştir. Rifat Önsoy; "Tanzimat Dönemi Sanayi Politikası 1839-1876", **H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Şubat 1984, 8. s.

³¹ Abdullah Martal; **a.g.e.**, 33. s.

³² İslah-ı Sanayi Komisyonu'nun bu çalışmalarında daha önce İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde yapılan çalışmaları örnek aldığı görülmektedir. Belgelerden anlaşıldığına göre 1843'de 28 İngiliz dokumacı birleşerek bir şirket kurmuş, bunu Almanya'da 30 000 küçük işyerinin 200 şirket halinde birleşmesi takip etmiştir....(Rifat Önsoy; **a.g.m.**, 9.-11. s.)

faaliyetinde gerilemeye sebep olmuştur. Dünya ekonomisinin uzun dönemli bir durgunluk içine girdiği ve bu durgunluğun Osmanlı ekonomisine yansıdığı 1880'lerde ve 1890'ların başlarında tekstil ürünleri imalatında bir yavaşlama, ayrıca imalathanelerin üretim düzeyinde de bir gerileme görülmüştür.³³

1.2. İlk Kurulan Fabrikalar

Fabrikalaşma yolundaki ilk atılımlar Osmanlı sanayinin en gelişmiş dalı olan dokumacılıkta gerçekleşmiştir. 18. yüzyılda, III. Selim'in döneminde, Üsküdar'da Fransız kumaşlarına benzer ipekli kumaşlar, çatma kadife yastık yüzleri ve döşemelik kadife kumaşlar dokunmuş, ancak bu dokumaların yapıldığı Üsküdar'daki dokuma atölyeleri 1814'de yeniçeriler tarafından yakılmıştır. Üsküdar'da çatma dokuyan bazı atölyeler Üsküdar çatmaları adıyla bir müddet daha üretimlerini sürdürmüş, daha sonra da 1844'de saray tarafından kurulan Hereke fabrikası tarafından Üsküdar çatma dokumalarının üretimi devam ettirilmiştir.³⁴

19. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu açısından çok önemli bir üretim, güçlü bir dokuma ve giyim sanayisi oluşmuştur. Ancak imparatorluk sınırlarının gelişmesiyle değişik iklim bölgelerindeki giyim düzeni de değişmeye başlamıştır. Dokuma kumaşların hammaddesinin yerel kaynaklarla yapılması nedeniyle askeri giyim için kumaş bulmak en önemli sorun olmuştur.³⁵

Bu sorunu çözmek için 1805 yılında Beykoz'da bir Çuha Fabrikası açılmıştır. **(Fotoğraf: 3)** Ancak açılan çuha fabrikasından istenilen başarı elde edilememiştir. Fabrika çalışmalarını durdurunca, aletlerin bazıları bozulmuş, bazı makine parçaları kaybolmuş ya da kullanılmaz hale gelmiş ve böylece fabrika uzunca bir süre faaliyetini sürdürememiştir.³⁶

³³ Şevket Pamuk; **a.g.e.**, 140.-146. s.

³⁴ Hülya Tezcan; "Osmanlı Dokumacılığı", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, 404.-409. s.

³⁵ Önder Küçükerman; **a.g.e.**, 179. s.

³⁶ "Hünkar İskelesi mevkiinin arkasında sıra tepeler vardır. Bu tepelerin sol tarafında büyük bir kumaş fabrikası ile bir kağıt imalathanesi bulunmaktadır. Bu tesisler geniş bir alan üzerine kurulmuşlardır. Sultan Mahmud'un getirdiği muazzam makinelerle işlerler. Padişah bu makinelerin nasıl çalıştıklarını görmeye geldiği zaman oturmak için kendine bir köşk yaptırmıştır. Fakat bu makineler yıprandıkça işler durmuştur. Şimdi çuha fabrikası gündün güne harap olmaktadır....." Emre Dölen; **a.g.e.**, 396.-397. s.

Fotoğraf: 3 Beykoz İplik Fabrikası'nın faal olarak çalıştığı döneme ait genel görünümü. **Kaynak:** Emre Dölen; **a.g.e.**, 401. s.

1827 yılına gelindiğinde II. Mahmud döneminde Eyüp'de İplik Fabrikası açılmıştır. Bu fabrikanın en önemli özelliği binasının ve içerisindeki makinelerin tamamen yerli imkanlarla yapılmış olmasıdır. Tersane-i Amire gemilerine yelken bezi ve II. Mahmud tarafından kurulan "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" ye (orduya) dokunacak elbiselere iplik üretmek için açılan fabrika, yerli ekonomiye katkı sağlamak amacıyla vakıf fabrika olarak kurulmuştur.³⁷

III. Selim döneminde ordunun kışlık elbiselerinin yapımında kullanılan çuhanın dokunması için 1805 yılında Beykoz'da açılan ancak çalışmaları durdurulan çuha fabrikasını yeniden işler duruma getirilmesi düşüncesi ile 1828 yılında, yine Beykoz'da bir çuha fabrikası açma girişimi olmuştur. Fabrikada kullanılmak üzere bazı alet ve tezgah parçalarının yapımına başlanmış, var olan 12 tezgah onarılmış ve fabrikaya 3 tezgah daha alınmıştır. Bütün bu çabaların sonucunda yılda 200 000 zira³⁸ çuha dokunabileceği belirlenmiştir. Ayrıca dokuma kapasitesi 200 000 ziranın üzerine çıkarsa, yeni bir fabrikanın kurulmasının gereği de belirtilmiştir. Bunun üzerine askerlerin giydirilmesi için 500 000 ziradan fazla kumaş ihtiyacı olunca 1832 yılında arada kalan 300 000 ziralık kumaş miktarını üretmek için bir çuha fabrikası

³⁷Geniş bilgi için bakınız Nazif Öztürk; "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de Kurulan Vakıf İplik Fabrikası", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: XXI, 1990, 31.-46. s.

³⁸ 1 zira 68 cm.

daha açma girişiminde bulunulmuştur. Ancak bir süre sonra fabrikanın kurulmasından vazgeçilmiş ve çuha dokuması Feshane'ye aktarılmıştır.³⁹

18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılında askerlerin giyim kuşamında yeni düzenlemeler yapılmış ve Sultan II. Mahmud'un kurduğu yeni orduda fes, beyaz çuhadan harmani, çuha elbise kullanımı başlamıştır. Ancak ülkenin birçok değişik bölgesinde çok çeşitli tezgahlardaki geleneksel dokumacılık sistemiyle bu işin altından kalkmak mümkün olmamıştır. Öncelikle yeni üniforma kavramı ile birlikte belirli standartlarda ve çok büyük miktarlarda tek tip kumaş üretecek tesisleri hızla kurup hayata geçirmek için sanayi düzeyinde bir girişim gerekmiştir. Osmanlı döneminde bu düşüncüyü uygulamaya geçirmiş olan ilk fabrikalardan biri Defterdar (Feshane) fabrikasıdır.⁴⁰

Ordu ve sonra da halk için giyim değişikliği nedeniyle "Fes" kullanılmasına karar verilmesi ile Feshane Fabrikası 1835 yılında İstanbul'un Kadırga semtinde bir konakta kurulmuştur. Daha sonra kurulan bu fes fabrikası, 1839 yılında III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'ın Haliç'deki Sarayının Feriye bölümüne taşınmıştır.⁴¹

1836 yılında ise asker elbisesi kullanımında gerekli çuhanın üretimi için İslimye'de çuha fabrikası kurulmuştur. Yünlü kumaş (çuha) ve iplik üreten, 1842 ve 1846 yıllarında Fransa'dan getirilen makinelerle genişletilen bu fabrika, ordu gereksinimini karşılamaya yönelik üretim yapmıştır.⁴² İlk yıl 900 zira üretilen bu fabrikada 1837 yılında üretim 5 500 zira, 1838 yılında 12 000 zira ve 1839 yılında da 20 000 zira düzeyine yükselmiştir. Fabrikada daha sonra fes üretimine başlanması için girişimlerde bulunulmuş, ancak binanın kapasitesi yeterli olmadığı için fabrika Defterdar iskelesine taşınmıştır. Fabrikada 1833 yılının ilk altı ayında 12 220 adet, ikinci altı aylık süreçte de 22 000 adet fes üretilmiştir. Günlük fes üretimi 1835 yılında 355 adet, 1836 yılında 430 adet, 1839 yılında da 773 adet olmuştur. Abdülmecid döneminde (1839-1861) bu tür girişimler hızlanmış, 1840-1860 yılları

³⁹ Emra Dölen; **a.g.e.**, 397.-398. s.

⁴⁰ Nuray Yılmaz ve Esra Kavcı Özdemir; "Türk Dokuma Endüstrisinde İlk Adımlar: Feshane ve Hereke Fabrikaları", Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu'na sunulan bildiri, Çanakkale, 01-02 Aralık 2006, 197.-198. s.

⁴¹ Ömer Celal Sarc; "Tanzimat ve Sanayimiz", **Tanzimat'ın 100 Yılı Armağanı**, İstanbul 1940, 13. s.

⁴² Abdullah Martal; **a.g.e.**, 18. s.

arasında ihtiyaç duyulan malları üretmek için devlet yeni fabrikalar kurmuştur. Ayrıca daha önce kurulmuş olan fabrikaların da genişletilmesi yoluna gidilmiştir. ⁴³

19. yüzyılın ilk yarısında, özellikle 1840'larda saray ve devlet kesiminin ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan bir dizi sanayi tesisinden en az üçü pamuklu dokuma olmuştur. Üretimleri devlet tarafından satın alındığı ve böylece ithal mallarının rekabetinden korundukları halde, bu fabrikaların çoğu kısa zamanda kapanmıştır. ⁴⁴ Çünkü Abdülmecid döneminde kurulan ve genellikle yabancı mühendisler tarafından yapılan bu fabrikaların çoğunun yönetiminde ve çalışanları arasında yabancıların olması nedeniyle bir süre sonra devlet için ağır bir yük haline gelirken, bu fabrikalar içerisinde sadece Feshane Fabrikası başarılı olmuştur. ⁴⁵

(Fotoğraf: 4-5)

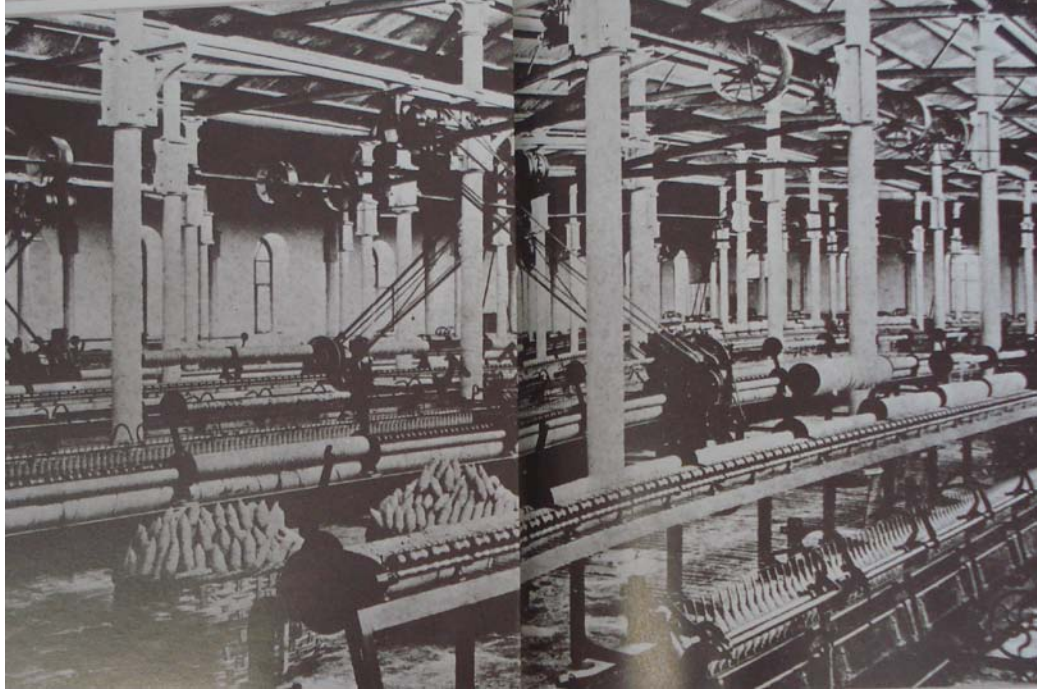

Fotoğraf:4 *Feshane Fabrikası'nın dış cephe görünümü.* **Kaynak:** Önder Küçükerman; **Türk Giyim Sanayi Tarihindeki Büyük Fabrika "FESHANE" DEFTERDAR FABRİKASI**, Sümerbank Yayınları, İstanbul 1988, 218. s.

⁴³ Emra Dölen; **a.g.e.**, 401.-406. s.

⁴⁴ Aynı dönemde açılan devlet fabrikalarının isimleri ve ürünleri şunlardır; İzmit Fabrikası: Çuha ve askeri elbiseler, İstanbul Feshane Fabrikası: Çuha, fes, battaniye ve kravat, İzmir Basmahane Fabrikası: fanila kumaşlar, Zeytinburnu Fabrikası: Pamuklu bez, emprimeler ve alaca bez, Hereke Fabrikası: Kadife Şam usulü çiçekli damas denilen ipekli kumaşlar, saten, tafta ve kordela, Beykoz Askeriye Fabrikası: Askeri kunduralar, çizmeler, palaskalar fişekler, Tophane Fabrikası: Tüfekler, tabancalar, Beykoz İnceköy Fabrikası: Porselen, cam, fincan takımları. Ömer Celal Sarc; **a.g.m.**, 13.s.

⁴⁵ Önder Küçükerman; **a.g.e.**, 72. s.

Fotoğraf: 5 Feshane Fabrikası'nın içinden genel görünüm. **Kaynak:** Önder Küçükerman; **a.g.e.**, 222. s.

Aynı dönemde fes fabrikası büyük ihtiyacı karşılayamadığı için ve üretimi pahalı olduğundan Bursa, Edirne ve sonra da Selanik'te fes üretimine başlanmıştır. İlk zamanlar yalnızca fes imal eden fes fabrikası 1843 yılından itibaren dokumacılığa da başlamıştır. Yapılan bir takım düzenlemelerle fabrikaya 1854 yılında Belçika'dan buhar kazanı, tarak ve iplik makineleri ve dokuma tezgahları getirilmiştir.⁴⁶

Feshane' de 1848-1850 yılları arasında 400.000 fes, ve 30. 000 m. çuha üretimi yapılmıştır. Bu önemli fabrika, ilk kez bir sanayi zincirinin ana halkasını oluşturmuştur. Fabrika'da günde 1300-1500 adet, bazen 2500 adete kadar üretilen feslerin satışı için İstanbul'da Vezneciler, Kapalıçarşı, Tophane ve Beşiktaş'ta dükkanlar kiralanmıştır. 1866'da çıkan bir yangında buhar dairesi dışında fabrikanın tamamı yanmış ve 1868'de aynı yerde inşa edilen Feshane Fabrikası döneminin modern makineleriyle donatılmıştır.⁴⁷

⁴⁶ Vedat Eldem; **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, 64. s.

⁴⁷ Önder Küçükerman; **a.g.e.**, 223.-224. s., Emre Dölen; **a.g.e.** 405.-408. s.

1846-1848 tarihleri arasında dokuma sektöründe devlet ve özel sektör tarafından gerçekleştirilen çeşitli girişimler olmuştur. Bunlardan birisi de Zeytinburnu Basma Fabrikasıdır. Yapımına 1946 yılında başlanan bu fabrika ödenek yetersizliği, işçi ücretlerinin zamanında ödenmemesi gibi nedenlerle bazı duraklamalar geçirdikten sonra 1850'de tamamlanarak üretime geçmiştir. Fabrika, kötü yönetim ve Avrupa mallarının rekabeti karşısında daha fazla dayanamayarak 1860'larda kapanma noktasına gelmiştir. 1867 yılında da yalnızca ordu ihtiyacını karşılamak için üretimini sürdürmüştür.⁴⁸

Önemini uzun yıllar koruyabilen, Tanzimat zamanı devlet ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan fabrikalardan bir diğeri ise Hereke Fabrikasıdır. Aslında 1843 yılında İzmit Çuha Fabrikası'nın yapımı sırasında, Hereke'de imparatorluğun ilk özel dokuma fabrikası olan Hereke Fabrikası kurulması fikri oluşmuştur. Bugün Başbakanlık Arşivinde bulunan bir belge bize bu konu ile ilgili detaylı bilgi vermektedir.⁴⁹ 1843 yılında İzmit Hereke'de ipekli kumaş üretmek için kurulan bu fabrika 50 pamuklu ve 25 ipekli canfes tezgahından oluşmuştur. 1846'lı yıllarda 17 usta, 82 işçi ve 16 idari personel (toplam 115 kişi) ile üretim yapan fabrika saraya bağlı olarak yönetilmiş ve özellikle saray için üretim yapmıştır.⁵⁰ Jakarlı tezgahlarda üretilen bu dokumalar daha çok köşk ve kasrların ihtiyacı için döşemelik ve perdelik olarak kullanılmıştır. Bu fabrikaya 1849 yılında bir kemha dairesi de ilave edilmiştir.⁵¹

Hereke Fabrikası'nın padişaha devrinden sonra ipekli canfes, döşemelik ve perdelikler üretmeye başlayan fabrikanın ilk örnekleri, 1850 yılında kemhahane üretilen dolabi, gülistani Bursa ve eğin kemhaları, gülguni ve haraburi gibi isimlerle bilinen Osmanlı kemhalarıdır. Ayrıca fabrikaya Fransa'dan 100 ipekli tezgah getirildiği, önceden fabrikada bulunan 50 pamuklu tezgahın da İstanbul Zeytinburnu'ndaki başka bir fabrikaya gönderildiği bilinmektedir. 1891 tarihine kadar yalnız ipekli kumaş üreten fabrikaya, Manisa ve Sivas'tan ustalar getirilmiş ve halı bölümü de açılmıştır.⁵²

⁴⁸ Abdullah Martal; **a.g.e.**, 20. s.

⁴⁹ Geniş bilgi için bakınız Mehmet Kenan Kaya; "Hereke Fabrika-i Hümayunu Tarihçesi", **Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokumaları ve Halıları**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1999, 11. s.

⁵⁰ Tahsin Öz; **Türk Kumaş ve Kadifeleri**, İstanbul 1946, 55. s.

⁵¹ Fikret Altay; "Türk Kumaşları", **Sanat Dünyamız Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, 1974, 16. s.

⁵² Vedat Eldem; **a.g.e.**, 63. s.

Hereke Fabrikası'nın üretiminin bugün bilindiği gibi halı ve döşemelik kumaşlarla sınırlı olmayıp, fabrikanın Osmanlı hanedanının her türlü tekstil ihtiyacını karşılamış olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. **(Fotoğraf: 6)** Bu tekstil ürünleri arasında havlu, kılaptanlı bornoz, ipek zenne çorabı, ipek erkek çorabı, mendil, masa örtüsü, boyun atkısı, çarşaflık, esvaplık, nişan kurdelesi, çiçekli tül, sabun bezi v.b. çeşitler sayılabilir. Kumaş türü olarak da atlas, canfes, çuha, brokar, abani, şal, kadife, çatma kadife, ipekli kadife gibi kumaşlar yer almaktadır.⁵³

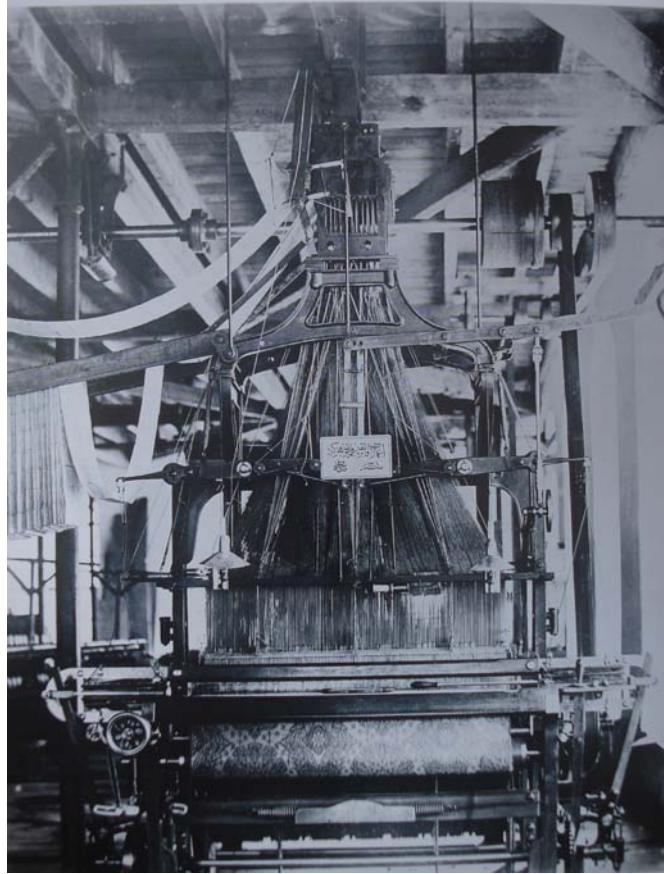
Fotoğraf: 6 Hereke Fabrikası'nda tekstil ürünleri üretiminden genel görünüm.

Kaynak: Yaşar Yılmaz-Sara Boynak; "Hereke Fabrika-i Hümayunu ve İpekli Jakar Dokumaları", **Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokumaları ve Halıları**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1999, 24. s.

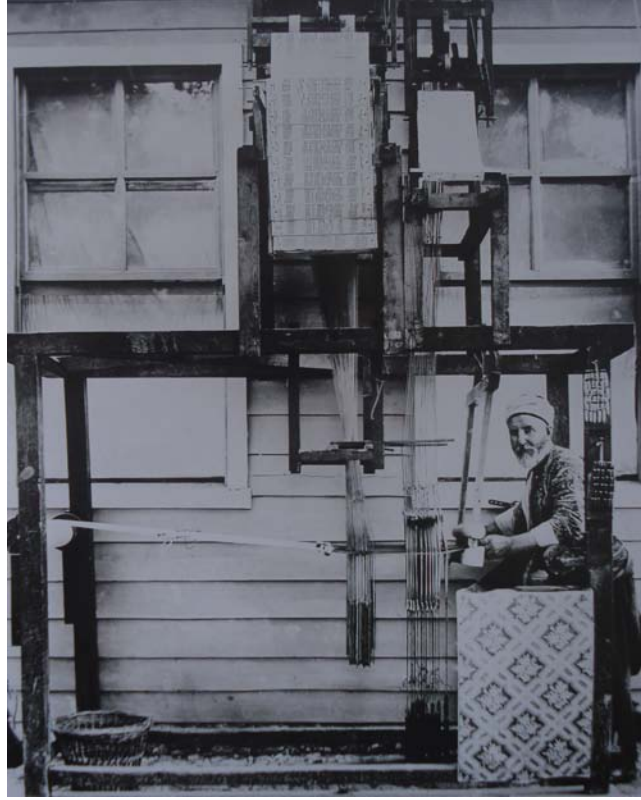
Sultan Abdülmecid'in saltanatı boyunca (1839-1861) yalnızca sarayların tefrişi, saray halkının gereksinimleri için faaliyet gösteren Hereke Fabrikası, sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) piyasada satılmak üzere ipekli kumaş üretimine de başlamış ve bu doğrultuda Kapalıçarşı'da bir satış mağazası açılmıştır. Ancak bu girişim saray tarafından pek hoş karşılanmamış ve giderek artan itirazlar sonucunda

⁵³ Esra Kavcı: "Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001) 23. s.

da mağaza kapatılmıştır. Jakarlı tezgahlarda dokunan ipekliler yeniden sadece saray için üretilmiştir. **(Fotoğraf 7-8)** Sultan II. Abdülhamid döneminde ise (1876-1909) fabrikanın iplik bükümü dairesi çıkan büyük yangında yanmıştır. Bir yandan Meşrutiyet, diğer yandan da Balkan Harbi ile uğraşan İmparatorluk ancak 5 yıl sonra iplik bükümü dairesini onarabilmiştir.

Fotoğraf: 7 Hereke Fabrikas'nda kullanılan jakarlı tezgah. **Kaynak:** Yaşar Yılmaz-Sara Boynak; "Hereke Fabrika-i Hümayunu ve İpekli Jakar Dokumaları", **Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokumaları ve Halıları**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1999, 34. s.

Fotoğraf: 8 Hereke Fabrikası'nda dokumacı Ali usta tezgah başında. **Kaynak:** Yaşar Yılmaz-Sara Boynak; "Hereke Fabrika-i Hümayunu ve İpekli Jakar Dokumaları", **Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokumaları ve Halıları**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1999, 23. s.

1894 yılı Hereke Fabrikası'nın dışa açılma sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu tarihte halk tarafından çok beğenilip talep gören Hereke ipekli dokuma, halı ve battaniyelerinin İstanbul'da satışı için bu kez Zaptiye Caddesi üzerinde yeni bir satış mağazası açılmasına karar verilmiştir. Bu mağazaya ilişkin herhangi bir belge günümüzde yoksa da uzun yıllar faaliyet gösterdiği bilinmektedir.⁵⁴

Bir diğer devlet kuruluşu olan İzmit Çuha Fabrikası da, 1845 yılında Abdülmecid döneminde kurulmuştur. Yalnızca ordu gereksinimleri için üretim yapılan fabrikada ortalama olarak yılda 60 000 fes, 192 ton yünlü dokuma üretilmiştir. Ayrıca fabrikada 60 000 kadar da tiftik işlenmiştir.⁵⁵ 1846 yılında 245 usta, 259 işçi ve 24 idari personel (toplam 307 kişi çalışmıştır. Önceleri yalnızca ordu için yünlü kumaş üretilen fabrikada daha sonra perdelik, yatak çarşafı, havlu,

⁵⁴ Mehmet Kenan Kaya; **a.g.m.**, 12.-17. s.

⁵⁵ Vedat Eldem; **a.g.e.**, 64. s.

çorap, eldiven ve fes üretimi de yapılmıştır. 1860'larda ortalama yıllık üretimi 72 000 metre kumaş ve 60 000 adet fes olan İzmit Çuha Fabrikası, 1900'lü yıllara kadar ayakta kalabilen ender devlet fabrikalarından birisi olmuştur.⁵⁶

1847'de Balıkesir Yün İpliği Fabrikası, 1855'de Bursa İpekli Mensucat Fabrikası, Balıkesir Aba Fabrikası, İzmir Pamuklu Mensucat, 1885'de İzmir Şark Sanayi⁵⁷, 1889'da Yedikule İplik Fabrikası v.b. fabrikalar yine devlet tarafından kurulmuş ve üretimleri sürdürülmüş olan diğer önemli fabrikalardır.⁵⁸

Bütün bu fabrikalar içerisinde özellikle Feshane Fabrikası fes ve çuha üretimiyle, Hereke Fabrikası da Osmanlı kumaş sanatının kimliğini koruyarak özellikle Avrupa'da yaşanan sanayileşme sürecine ayak uydurması ile birinci derecede önemli kuruluşlardır. Ayrıca günümüz Türk tekstil sanayisinin de yapı taşları olarak, Türkiye'de kumaşın serüveni içindeki birincil yerini korumaktadır.⁵⁹

Devlet fabrikaları dışında kurulmuş olan özel fabrikalar ise ilk olarak ipek iplik üretiminde görülmüştür. Bursa'da 1845 yılında İsviçreli bir kişi tarafından ilk özel ipek iplik fabrikasının ardından kısa bir süre sonra yine Bursa'da birçok ipek ipliği fabrikası kurulmuştur. 1855 yılında Bursa'da bu fabrika sayılarının 8-10 adet olduğu bilinmektedir.⁶⁰

1850 yılında Bakırköy'de özel bir girişim ile el dokumacılığı ve baskıcılığı yapmak üzere kurulan basmahane, 1860 yılından sonra faaliyetini sürdürmemiş ve önce Hazine-i Hassa'ya ve 1867 yılında ise Harbiye Nezareti'ne devredilmiştir. "Levazımatı Umumuye-i Askeriye Bez Fabrikası" adını alan bu fabrika, daha çok ordu için üretim yapmıştır.⁶¹

Bu örnek fabrikaları çoğaltmak mümkündür. Devlet bir taraftan verdiği ruhsat ve imtiyazlarla fabrikalaşmayı desteklerken, diğer taraftan eski yöntemlerle, el

⁵⁶ Abdullah Martal; **a.g.e.** 20. s.

⁵⁷ Geniş Bilgi İçin bakınız Oya Sipahioğlu; "Şark Sanayi Kumpanyası T.A.Ş.", (Yayınlanmamış Lisans Tezi Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Biçimsel Sanatlar Tekstil Tasarımı Bölümü, 1982)

⁵⁸ Fikri Salman; "Osmanlı Dönemi Türk Kumaş Sanatı", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, 412.-415. s.

⁵⁹ Nuray Yılmaz ve Esra Kavcı Özdemir; **a.g.m.**, 205. s.

⁶⁰ Ömer Celal Sarc; **a.g.m.**, 15. s.

⁶¹ Vedat Eldem; **a.g.e.**, 64.-65. s.

dokuma tezgahlarında üretim yaparak geçimini sağlayan kişilerin de zarara uğramasını istememiştir. Yapılan imtiyaz sözleşmelerinde eski yöntemlerle üretim yapan ev ve iş yerlerine müdahale edilmemesi özellikle belirtilmiştir. Bu imtiyaz avantajlarına rağmen yeni kurulan işletmelerin büyüyüp gelişmelerine ve tekelleşmelerine pek fırsat verilmemiştir.⁶²

Ülkede 18. ve 19. yüzyıllarda özellikle azınlıkların elinde sermaye birikiminin artması sonucu ortaya çıkan ticari hareketlilik sayesinde, İzmir ve çevresinde sanayi tesislerinin kuruluşları ile oluşan yeni rekabet koşulları, Avrupa'da olduğu gibi geleneksel yöntemlerle el tezgahlarında üretim faaliyetlerini sürdüren yöre halkının büyük bir bölümünü etkilemiştir.⁶³ 19. yüzyılda giderek hızlanan sanayileşme sürecinin toplum üzerindeki etkilerini gösterecek olaylardan birisi de 1865 yılında Bergama'da meydana gelmiştir.⁶⁴

⁶² Abdullah Martal; **a.g.e.**, 22. s.

⁶³ Sanayi devrimi sonucunda Avrupa'da ucuz ve seri fabrika üretimi ortaya çıkmış ve bunun nedeni olarak da küçük sanayi biçiminde olan dokumacılık gerilemiştir. Başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde daha önceden el tezgahlarındaki dokuma ve benzeri üretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü küçük işletmeler, giderek makineleşmenin tehdidi altında bütün rekabet gücünü kaybetmiş ve iflas etmiştir. Büyük fabrika sistemleri kurulmaya başlamış ve bunun en büyük nedeni olarak da makineleşmeyi görmüşlerdir. Tarihte makine kırıcılığı olarak geçen bu dönem, 1758 yılında İngiliz işçilerinin mekanik yün biçme makinelerini tahrip etmeleriyle başlamıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda zaman zaman tekrar ortaya çıkan makine kırıcı hareketler, alınan çok sert önlemler ve yasal düzenlemelerle engellenmeye çalışılmıştır. İngiltere dışında 1831 ve 1834 yıllarında Fransa'nın Lyon kentinde dokuma tezgahlarına yönelik benzer makine tahribatları görülmüştür. (geniş bilgi için bakınız İbrahim Fidanoğlu; "Bergama'da Kanlı Fabrika Olayı", **Tarih-Toplum Dergisi**, Sayı: 2, 2008, 28.-31. s.)

⁶⁴ İlk olarak 1855'li yıllarda Bergama'da bir çırçır fabrikası kurulmuş ve 10 yıl sonra ise bunu ikinci bir çırçır fabrikası izlemiştir. Bu ikinci fabrikanın kurulması sırasında evlerdeki tezgahların boş kalacağı gerekçesi ile isyan çıkmış ve "kanlı fabrika" olarak anılan bu kuruluş yakılıp yıkılmıştır. Sonuçta yörede ucuz Avrupa malları karşısında dokumacılık gerilemiş ve tezgahların sayısı git gide azalmıştır. (Geniş bilgi için bakınız Emre Dölen; **a.g.e.**, 389. s.)

2. BÖLÜM

19. YÜZYILDA SANAYİLEŞMENİN SARAY KUMAŞLARINA ETKİLERİ, KUMAŞLARIN TEKNİK-DESEN ÖZELLİKLERİ VE İNCELENEN BAZI KUMAŞ ÖRNEKLERİ

2.1. 19. Yüzyılda Sanayileşmenin Saray Kumaşlarına Etkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılın başlarında özellikle dokuma sanayinde Batı Anadolu ve Rumeli'de yeni pamuklu üretim bölgeleri oluşmaya başlarken İstanbul, Tokat, Halep gibi eski pamuklu dokuma merkezlerinde ise üretim hacminin çok genişlediği görülmüştür. İstanbul ve Edirne'nin ürettiği ipekli kumaşlar ithal kumaşların talebini azaltmış, buna karşılık olarak Devlet'in ve askeriyenin sanayi yatırımını da arttırmıştır.⁶⁵

18. yüzyılın ikinci yarısında ise Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'daki sanayi devriminin etkileri hissedilmeden önce, pamuklu ithalatının sürdüğü bilinmektedir. Ancak fabrika üretimlerinin başlaması ile Osmanlı'nın pamuklu kumaş üretimi ağır darbeler almış ve kendini toparlayamamıştır. Oldukça lüks bir dokuma çeşidi olan ipekli kumaşlar ise sanayileşmeye karşı daha iyi direnebilmiştir. Uluslararası ticarete farklı bölgeler, hammaddelerinin özelliğine göre değişik ihtiyaçlara cevap veren çeşitli kumaşlar üretilmiştir. Bir taraftan bu kumaşların bir kısmı ihraç edilirken, diğer taraftan da ithalat sürdürülmüştür.⁶⁶

18. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı sanayisi sadece dokuma sanayinde değil, diğer sanayi kollarında da gerilemeye başlamış, sanayi alanında Avrupa ile rekabet edemez duruma gelmiştir. Bu dönemde artık ipek ihraç edilmez olmuştur. Ülkede daha çok Avrupa ipeklileri görülmeye başlamış, ham ya da işlenmiş ipek üreten sanayi ise gerilemiştir. 18. yüzyıl sonunda da artık Osmanlı'da Avrupa'nın

⁶⁵ Ahmet Tabakoğlu; "Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 10, 678. s.

⁶⁶ Murat Belge; **a.g.e.**, 315.-318. s. ("*18. yüzyılda Osmanlı'da bulunan ipeklerle, doğu ülkelerinden az miktarda gelen ipekliler Avrupalı tüccarlara kolayca satılınca, 18. yüzyıldan itibaren İstanbul, İzmir ve Bursa gibi büyük merkezlerde ipek alan mağazalar açılmıştır. Halkın elde ettiği kozalar ve ipekler bu mağazalar tarafından toplanmıştır. 18. yüzyıl ortalarına doğru, doğudan ve Suriye'den gelen deve kervanları çokça ipek getirmiş, İstanbul ve İzmir limanlarından Avrupa'ya yollanmıştır.....*" Fahri Dalsar; **Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 161. s.)

hafif, fantezi ipek kumaşları daha ağır ve daha pahalı Osmanlı ipekli kumaşlarının yerine kullanılmaya başlamıştır.⁶⁷

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı kumaş üretimi düşen fiyatlara, değişen teknolojilere, modalara ve yabancı üreticilerin kıyasıya rekabetine rağmen yine de canlılığını sürdürmüştür. Avrupa'da makineyle ipliklerin eğrilmesi, sentetik-yapay boyarmaddelerin piyasaya sürülmesi ve daha sonra da makinelerde kumaş üretimi, iplik ve kumaş fiyatlarında önemli ölçüde düşüşe neden olmuştur. Avrupa sanayinde bu değişimler olurken, Osmanlı da ise genellikle pamuklu kumaş üretimine ağırlık verilmiş, pamuk ipliği üretimi 25-50 kat artmış ve ülkede pamuklu kumaş tüketimi kısa sürede birinci sıraya yerleşirken, yünlü kumaş üretimi de önemini korumuştur.⁶⁸

Çoğu zaman Avrupa kumaşlarından pahalı olan bazı Osmanlı kumaşları, dayanıklı olması nedeniyle daha çok ilgi görmüştür. 19. yüzyılın ilk yarısında bir zamanlar ihraç ürünlerimiz arasında yer alan el dokumalarına Osmanlı devlet yönetiminin ilgisiz kalmasına rağmen, yine de el tezgahlarında kumaş üretimi genel dokuma ihtiyacının %20'lik kısmını karşılamıştır.⁶⁹

19. yüzyılın ikinci yarısında ise birbiri ardına fabrikaların açılması, el emeği ile üretimin ağırlıklı olduğu iç piyasada sıkıntı yaratmış, hatta yeni açılan fabrikalarda ipek çeken genç kızlara yüksek ücretlerin ödenmesinden dolayı özellikle pamuklu kumaş üretimi hızla gerilemeye başlamıştır.

19. yüzyıl boyunca Batı'daki makine sanayinin Doğu'ya ucuz olarak gönderdiği mallar yüzünden Osmanlı mallarının gelişmesi engellenmiş ve Osmanlı sanayisi yok olmaya başlamıştır. Örneğin 18. yüzyılın sonlarında Ankara'da bulunan çok sayıdaki yabancı kuruluşlar tarafından 25 000 balyadan fazla tiftik kumaş, çorap v.b. ihraç edilirken, yabancı kuruluşların kapanmasıyla bu sayı 1836'da 5 000

⁶⁷ Nuray Yılmaz ve Esra Kavcı Özdemir; **a.g.m.**, 197. s.

⁶⁸ Örneğin 1890'ların ortalarında Manisa'da, yılda yaklaşık 2.6 milyon kuruşluk tekstil üretiminin yarısını (150 000 top) alaca kumaş üretimi oluşturmuştur. Ayrıca gömleklik 60 000 top kumaş, 50 000 adet el havlusu, 40 000 adet divan ve yatak örtüsü, 1 000 çift çorap üretilmiştir. Donald Quataert; **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**, Çev.: Tansel Güney, (Birinci basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, 106. s.

⁶⁹ Vedat Eldem; **a.g.e.**, 87. s.

balyaya kadar düşmüştür.⁷⁰ Ankara tiftiğinden üretilen tekstil ürünlerinden uluslararası pazarlara yılda 20 000 top gönderildiği, hata 19. yüzyılın başlarında Ankara ve çevresinde yaklaşık 1500 tezgahın düzenli olarak çalıştığı bilinmektedir. İngiltere'nin ham tiftiğe talebi hızla artınca, bu üretim kolunda bir gerileme görülmeye başlamıştır. 1840'lara gelindiğinde ise Ankara'da üretilen tiftik kumaşlar artık ihraç edilemezken, bu tarihten itibaren Avrupa'ya yalnızca ham tiftik gönderilmeye başlanmıştır. 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise pamuk, tiftik ve yünlü kumaş üreten Osmanlı üreticilerinin neredeyse tamamı Batı ve Orta Avrupa pazarlarını kaybetmişlerdir. Ankara'nın tiftik kumaş üretimi de tamamen ortadan kalkmıştır.⁷¹

Görüldüğü üzere 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Devlet Osmanlı sanayisi için gerekli tedbirleri alamadığı için esnaf zor durumda kalmış, kendisi için gerekli hammaddeyi bulamamıştır. Hammadde ihraç edip, işlenmiş ürünleri ithal eden ülke durumuna giren Osmanlı'da, ucuz olan hammadde yüksek fiyatlarla yabancı tüccarlara verince pahalılık artmıştır. 19. yüzyıl artık Osmanlı sanayisinin gerilediği bir yüzyıl olmuştur.

Avrupa'da (İngiltere, Fransa, İsviçre, İtalya ve Almanya'da) pamuklu sanayinin 18. yüzyılda kurulması, doğu tekstil sanayileri için gerileme nedenlerinden biri olarak görülmüştür. Çünkü Avrupa, bilim ve teknoloji üstünlüğü sayesinde başka sektörlerde olduğu gibi tekstil sanayinde de kaliteyi yükselten ve maliyeti düşüren makineler icat etmiştir. Dokuma kumaşların Avrupa'dan ithal edilmesiyle, Osmanlı'da el emeğine dayalı üretimler azalmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı pazarlarında Avrupa etkinliği artarken, ticari faaliyetlerde de yabancılar daha çok rol oynamaya başlamıştır. Değişen dünya şartlarıyla karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, Batılı anlamda bir ticaret politikası takip edememiş ve her türlü yeniliğe açık bir toplum olmaktan da uzak durmuştur.⁷²

Yerli sanayi ve ticareti olumsuz yönde etkileyen faktörlerden bir diğeri de iç gümrükler olmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancı tüccarların ürünleri için söz konusu olmayan iç gümrükler, yerli ürünlerin fiyatlarını % 12-50

⁷⁰ Harun Pastanoğlu; "Ülkemizde Küçük Sanatların Örgütlenmesi ve Kredilendirilmesi Konusunda Yapılan Çalışmalar", **Karınca Kooperatifi Postası Dergisi**, Sayı: 438, 6/1973, 6.-9. s.

⁷¹ Donald Quataert: **a.g.e.**, 163.-165. s.

⁷² Şennur Şenel; "Osmanlı'da Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt:10, 737.-738. s.

arasında arttırmış ve gitgide belirginleşen üretim azalması dikkati çekmiştir. Örneğin Ankara'nın sof ve şal imalatında, Bursa'nın pamuklu ve ipekli üretiminde, Sakız'ın ipekli üretiminde büyük azalma görülmüştür.⁷³

19. yüzyılın başında Osmanlı'da malların ülke ve hatta bölge dışına ihracı ciddi şekilde sınırlandırılmış, yurt dışına ihraç adeta yasaklanmıştır. Yurt içinde mal talebini en üst seviyede tutmak için ihracat çok zorlaştırılmış, kotalar ve yüksek gümrükler konmuştur. Bunun yanı sıra ithalat ise kolaylaştırılmış, hatta teşvik edilmiştir. Bunun nedeni de Osmanlı'nın dış ticaret politikası gereği yüksek gümrük uygulamalarının olmasıdır. Devlet tarafından malların hem ülke dışına çıkışlarında, hem de ülke içi şehir çıkışlarında yüksek gümrük vergileri alınması, Osmanlı esnafını olumsuz olarak etkilemiştir.⁷⁴

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yoğun olarak hissedilen Avrupa etkisi, Osmanlı toplumunun sanayileşme sürecinde yaşam biçimini, ihtiyaçlarını ve beğenilerini de değiştirmeye başlamıştır. Özellikle Tanzimat dönemindeki sanayi girişimlerinin gerçekleştirilmesinde gerekli makine ve tezgahların kurulması, bunların işletilmesi için gerekli olan mühendis, usta ve uzman kişilerin Avrupa'dan getirilmesi, Osmanlı'nın Avrupa ülkelerine bağımlılığını sağlamıştır. 19. yüzyıl başlarında da Osmanlı dokumacıları, Avrupa tarzı ipeklileri taklit ederek kumaş üretmeye başladığından, özellikle Osmanlı üst sınıfları arasında ipekli ve tiftik dokumaların yerini pamuklu dokumalar almıştır.⁷⁵

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise geleneksel Osmanlı sanayisi hızlı bir gerileme dönemine girmiş, 1820'li yıllarda başlayan yabancı mal ithalatı giderek artmıştır. Böylece Osmanlı'nın bir zamanlar canlı dokuma merkezleri dışarıya sadece hammadde ihraç eder duruma gelmiştir.

Osmanlı'da bunlar olurken Avrupa'da, özellikle İtalya ve Fransa'da sadece ipekli üretimde önemli gelişmeler görülmüştür. Yerli kumaşa göre daha hafif, ucuz ve doğu zevkine göre dokunmuş yabancı dokumalar öncelikle saray yaşamında büyük

⁷³ Ahmet Tabakoğlu; **a.g.m.**, 677.-678. s. (Geniş bilgi için bakınız: Haydar Kazgan; **a.g.e.**, 19.-20. s.)

⁷⁴ Beşir Atalay; **a.g.m.**, 616.-617. s.

⁷⁵ Yücel Kaya; **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, (Birinci basım), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, 135.-138. s.

ilgi görmüştür. Yabancı ürünlerin kullanılması Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşmaya paralel olarak artarken, Avrupa tipi mobilya kullanımı, Batılılar gibi giyinme ipekli kumaşlara olan talebi de arttırmıştır. Avrupalı üreticiler Osmanlı ipekli kumaş pazarını ele geçirmek amacıyla, ürettikleri kumaşların renk ve desen özellikleri açısından doğu zevkine uygun, fiyat bakımından da daha ucuz olmasına özen göstermiştir.⁷⁶

Enver Ziya Karal'ın Osmanlı Tarihi kitabında bu konu ile ilgili II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde Anadolu'da Fransız, İngiliz, İtalyan ve daha başka devletlerin Osmanlı'nın ekonomi ve ticaret faaliyetlerini takip ettiklerini ve bu faaliyet raporlarını da yayınladıkları üzerinde durulmuş olup, şöyle bir bilgiye yer verilmiştir; "...Osmanlı'ya hazır elbise ithal edilmesine rağmen bu son yıllarda Selanik'e kumaş ithali artmıştır. Yahudiler yavaş yavaş milli kıyafetleri terk ettikleri gibi, Hıristiyanlar ve Müslümanlar da Avrupa kıyafetleri taşımaya başlıyorlar... Bugün mal getirenlerin başında Almanya, sonra bazı kalite kumaşlar için İngiltere, ondan sonra da Avusturya, İtalya ve nihayet Fransa gelmektedir....Selanik pazarı Şarkın diğer pazarlarından daha çok olarak ucuz mal istemektedir. Kalitenin önemi yoktur. Yeter ki mal ucuz olsun..."⁷⁷ Bu belgeden de anlaşılıyor ki düşük kalitede ve ucuz fiyatta kumaş çeşitleri ülke içerisinde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

19. yüzyılda Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde farklı bir gelişme görülmeye başlamıştır. Bilim ve kültür alanlarında güçlü akımları doğuran, giderek sanayileşen Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu karlı bir açık pazar olarak gördüğü bu dönemde, Osmanlılar da bilinçli bir batılılaşmaya girişmişlerdir. Özellikle 1839 Tanzimat fermanından sonra Osmanlı başkentinde ve İmparatorluktaki büyük kentlerde Avrupalıların ve gayrimüslimlerin söz sahibi olduğu bir ticari ve kültürel ortam gözlenmiştir. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı saray çevresinde ve üst düzey tabakada batılılaşma bir yaşam biçimine dönüşürken, başta Fransa olmak üzere İngiltere, Almanya, Avusturya ve İtalya'da doğu etkisi görülmeye başlamıştır.⁷⁸

⁷⁶ Rifat Önsoy; **Tanzimat Dönemi Osmanlı Dönemi Sanayi ve Sanayileşme Politikaları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, 16.-24. s.

⁷⁷ Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi** (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907), Cilt: VIII., (İkinci basım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, 474.- 480. s.

⁷⁸ Günsel Renda; **a.g.m.**, 214. s.

19. yüzyılda sanayileşmenin yol açtığı bu gelişmeler ve etkilenmeler sonucu hızlı üretim artışı ve ürün çeşitlerinin çoğalması nedeniyle sanayi ülkeleri, ürünlerinin ve üretim araçlarının tanıtımına önem vermiştir. Bu nedenle uluslararası düzenlenen sergiler oldukça ilgi görmüştür. Bu sergilerde Osmanlı ürünlerinin tanıtılması ve sergilenmesi İmparatorluk açısından çok önemsenmiştir. Böylece 1851 yılında Londra açılan ilk uluslararası sergiye, ülke ürünlerinin tanıtımı açısından katılmanın yararlı olacağı düşüncesiyle Osmanlı İmparatorluğu da katılmıştır. Birçok sanayi ürünleriyle birlikte yeni buluşların, makine ve araçların da yer aldığı Londra sergisinde Osmanlı, özellikle el işleri ve tarım ürünleri ile büyük ilgi çekmiştir. ⁷⁹

(Fotoğraf: 9)

Fotoğraf: 9 1851 yılında Londra'da ilk uluslararası serginin yapıldığı Crystal Palace.

Kaynak: Önder Küçükerman; **a.g.e.**, 135. s.

Osmanlı İmparatorluğu yönetimi, bu ilk sergi deneyimini ülke ekonomisi açısından olumlu bularak bundan sonra düzenlenen diğer uluslararası sergilere de katılmaya özen göstermiştir. 1855 yılında Paris'te açılan ikinci sergiye gösterilen ilgi daha büyük olmuştur. Bu sergiye başta İstanbul olmak üzere İzmir, Aydın, Bursa, Selanik, Trabzon, Amasya, Kayseri, Halep, Şam gibi sanayi ve ticaretin aktif olduğu çeşitli bölgelerden yaklaşık 2000 adet ürün gönderilmiştir.

⁷⁹ Abdullah Martal; **a.g.e.**, 28. s.

Sergilerin dışında ayrıca Osmanlı İmparatorluğu tarafından kermeslerde düzenlenmiştir. Bu kermeslerden biri de II. Abdülhamid'in düzenlediği kermestir. 1897 yılında Yunan savaşı şehitlerinin aileleri ve gazilerin yararı için yapılan kermes de tekstil grubundan ipekli ve işlemeli kumaşlar, çuha dokumalar satılmıştır.⁸⁰

(Fotoğraf: 10-11)

Fotoğraf: 10-11 "1897 yılında, II. Abdülhamid'in Kermesi"nde yer alan ürünlerden örnekler. **Kaynak:** Cemil Koçak; **a.g.m.**, 28.-29. s.

Özellikle Hereke Fabrikası kuruluşundan kısa bir süre sonra Avrupa'da prestijli bir markaya dönüşmüş ve birçok ödül kazanmıştır. Örneğin 1855 *Paris Uluslararası Sergisi'*nde kurdela ve şeritler için mansiyon, 1962 *Londra Uluslararası Sergisi'*nde ipekli dokumalar için madalya, 1892 Viyana, 1894 Lyon... sergilerinde büyük ödüle layık görülmüştür. ⁸¹ **(Fotoğraf: 12-13-14)**

⁸⁰ Cemil Koçak; "II. Abdülhamid'in Kermesi", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 5, Mayıs 1984, 28.-29. s.

⁸¹ Mehmet Kenan Kaya; **a.g.m.**, 18. s.

Fotoğraf: 12-13 Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun uluslararası sergilerde aldığı ödüller. **Kaynak:** Mehmet Kenan Kaya; a.g.m.,19. s.

Fotoğraf:14 "Sergi-i Umumi Osmani" için çıkartılan madalyalardan "Hirfet, Sanat, Ticaret" madalyası. **Kaynak:** Emre Dölen; a.g.e., 427. s.

2.2. 19. Yüzyılda Üretilmiş Saray Kumaşlarının Teknik-Desen Özellikleri

19. yüzyıl başlarında jakarlı tezgah icat edilinceye kadar dokunan kumaşlarda kullanılan ipliğin kalitesi ve dokumada yoğun desen kullanımı, el emeğiyle üretilen kumaşların değerini arttıran unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır. Dokumada çözümlü ipliklerinin belirli bir kısmını alta, bir kısmını da üste alarak çözümler arasındaki ağızlık denilen bu boşluktan atkı ipliğini geçirmek, her seferinde farklı ipliklerini belirli bir düzen içinde kullanarak deseni oluşturmak oldukça zahmetli ve zaman alıcı bir iştir. Çünkü hangi renk ipliğin hangi sıraya göre atılacağını ayarlamak el emeği üretimler ile kolay olmamıştır.

Bu nedenle belirlenen desene bağlı olarak atkının atılması ile her dokuma sırasında değişen çözümlü hareketlerinin defalarca tekrarından oluşan karmaşık yapıları

dokumalarda, atkı ipliğini yöneten dokuma ustasından başka çözümleri çekmek için de yardımcı kişiler gerekmiştir. Armürlü tezgahlarda yapılamayan çok sayıda farklı hareket ihtiyacı, daha sistemli ve hızlı çalışan bir tezgahın icadını gerektirmiştir. Dokumalarda deseni insan gücü yerine makine sayesinde oluşturmak için 1805 yılında *Charles Marie Jacquard* kendi adı ile anılan, tüm hareketleri tek bir merkezden denetlenen tezgahın ilk örneğini gerçekleştirmiş ve böylece desenli kumaş üretiminde büyük bir adım atılmıştır.⁸²

Jakarlı tezgah düzeninde iğneler desen kartonlarında açılan deliklerden geçerek çengel denilen kısmı hareket ettirmekte ve bu çengeller çözgü ipliklerinin hareketini sağlayarak atkı ipliğinin geçeceği sırayı belirlemektedir. Böylece çok büyük ve karmaşık desenli dokumalar tek ustanın yönlendirmesi ile jakarlı tezgahta daha kolay üretilmektedir.⁸³

Tezgah yapısına göre örgüyü oluşturan her bir çözgü teli tek başına ve diğerlerinden bağımsız olarak hareket ettirilebilmekte ve bu sistemle sağlanabilecek değişik çözgü hareket sayısı 2400'e kadar çıkabilmektedir.⁸⁴ Tezgah kapasitesi bakımından, kumaş dokuma tezgahları içerisinde en kapsamlı olan jakarlı tezgah, tek bir merkezden yönetilmekte ve tezgahta bulunan çözgü tellerini, tezgahın tavan kısmında bulunan desen kartonlarının hareketi çalıştırmaktadır. Mekanizma hareketi sayesinde bazı çözgüler yukarı kalkarken, bir kısmı da sabit kalmakta, arada kalan boşluktan atılan atkı ipliği sayesinde desen oluşmaktadır.⁸⁵ Büyük motifler içeren bir örgü raporunun tamamlanması için 25 farklı çözgü hareketinin olması gerekmektedir. Rapor tekrarı olmadan bir jakarlı tezgah eni büyüklüğünde soldan sağa, ya da yukarıdan aşağıya hiç rapor tekrarı olmayan dokumalar da üretilmektedir.⁸⁶

⁸² Yaşar Yılmaz ve Sara Boynak; "Hereke Fabrika-i Hümayunu ve İpekli Jakar Dokumaları", **Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokumaları ve Halıları**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 1999, 22.-23. s.

⁸³ Şebnem Ruhsar Temir Ural; "Hereke İpekli Döşemelik Kumaşlar ve Günümüzdeki Durumu", (Yayınlamamış Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Uygulamalı Sanatlar Bölümü Tekstil Anasanat Dalı, 1986.) 55. s.

⁸⁴ Güngör Başer; **Dokuma Tekniği ve Sanatı**, Cilt: 1, Tekstil Mühendisleri Odası Yayını, İzmir 1998, 44. – 180. s.

⁸⁵ Arthur Price ve Allen C. Cohen; **J.J. Pizzuto's Fabric Science**, Fairchild Publications, New York 1994, 158. s.

⁸⁶ Norma Hollen ve Jane Saddler ve Anna L. Langford ve Sara J. Kadolph; **Tekstiles**, Macmillan Publishing Company, New York 1979, 231. s.

Çeşitli yapılarda büyük motifli kumaşların dokunduğu jakarlı tezgahın sağladığı kolaylıkları kısaca şöyle sıralayabiliriz; el dokuma tezgahlarına göre daha geniş boyutta, aynı kumaş üzerinde farklı örgü çeşitleri ve türevleri bir arada dokunabilmektedir. Dokumada kullanılacak olan ipliklerin renk adedinde bir kısıtlama olmadığı gibi farklı özellikteki iplikler bir arada kullanılarak çok ayrıntılı desenler ve büyük örgü raporları rahatça dokunabilmektedir. jakarlı tezgahlarda brokar, damask ve Goblen⁸⁷ gibi kumaşlar kolayca ve kısa sürede üretilmektedir.

Osmanlı döneminde Avrupa'dan gelen jakarlı tezgahlarda dokunan kumaşların Avrupa ülkelerinin tekniğine ve teknolojisine uygun olduğunu, Avrupalı dokumacılar tarafından dokunduğunu göstermektedir. Bu tezgahlarda dokunan kumaşlar yollu ve yolların arası sarma işleme görünümündeki çiçek desenleriyle karakteristiktir. Çiçeklerin çözümden desenlendirilmesi ise Avrupa dokuma tarzı olup, atkıdan desenlendirme yapan Osmanlı dokumacılığında görülmeyen bir teknik uygulamadır.⁸⁸

Tanzimat döneminde kültür politikalarında batılılaşma sosyal alanda da etkiler yaratırken saray ve köşkler yaptırılmış, giyim ve kuşamda Avrupa giysileri örnek alınmış, bundan dolayı da Avrupa'dan kumaşlar getirtilmiştir. Ayrıca sedir, divan ve kanepeler kullanımı yerini koltuk ve sandalye kullanımına bırakmıştır.⁸⁹

18. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı saray yaşamındaki değişimin Avrupa ülkelerinin ürettiği kumaşlara olan ilgiyi arttırdığı, Lyon ipeklilerinin Osmanlı'da tercih edildiği görülmektedir. 19. yüzyılda daha da artan saray kadınlarının istekleri doğrultusunda Avrupa'dan önemli ölçüde kumaş ithalatının yapıldığı da bilinmektedir.⁹⁰

Tüm bu batılılaşma sürecinde değişen beğeni ve moda paralel olarak sarayda ve çevresinde döşemelik kumaşlarla kadınların giydiği kumaş desenleri ve kumaş türleri de değişime uğramış, Avrupa'dan gelen kumaşlar 18. ve 19. yüzyılda

⁸⁷ Brokar; Altın ya da gümüş işlemeli bir ipekli kumaş türüdür. Damask; Şam kumaşı da denilmektedir. Çözümlü ve atkı sateni kullanılarak desenlendirilmiş, tek renkli jakar kumaştır. Goblen; Jakar tezgahlarda üretilen karmaşık yapılı özel bir kumaş türüdür. (Atıla Ergür; **Tekstil Terimleri Sözlüğü**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002, 320 s.)

⁸⁸ Hülya Tezcan; "Osmanlı Dokumacılığı", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, 408. s.

⁸⁹ Hıfzı Topuz; "Osmanlı Döneminde Kültür Politikalarında Batılılaşma (II. Meşrutiyet'e Kadar)", **Türk Kültürü ve Kimliği**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 2006, 90. s.

⁹⁰ Hülya Tezcan: **a.g.m.**, 409. s.

ithalatın artmasıyla Osmanlı dokumacılığında etkisini göstermiştir. Osmanlı saray yaşamında görülmeye başlanan Batı sanatlarının etkisi, 19. yüzyılın başında daha da yoğunlaşmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı sarayında Avrupa yaşam biçimi benimsenmiş olduğundan, özellikle kumaş alanında bu etki dikkat çekici bir şekilde artmıştır.

Kültürel ve sanatsal etkilere en açık üretim alanı olan kumaş üretimi içinde, özellikle ipekli kumaşlar eski devirlerde önemli bir ticaret ürünü ve imparatorlukların görkemini simgesi olarak görülmüştür. Bu nedenle Kral ve padişahların yabancı devlet büyüklerine hediye değiş tokuşunda en başta gelen ürün niteliğini taşımıştır. İpekli kumaşlar hafif oluşu, yer kaplamaması, taşınmasındaki kolaylığı, fazla beğenildiği için talep edilmesi gibi sebeplerden dolayı karlı bir ticaret ürünü olarak görülmüştür.⁹¹

Uzun bir dönem boyunca kendi kültürel-sanatsal özelliklerini koruyan, ancak bir süre sonra Avrupa'daki teknoloji-sanat alanındaki değişim ve gelişime direnemeyen Osmanlı İmparatorluğu, kaçınılmaz olarak pek çok alanda gördüğü etkilenmeyi dokumacılık alanında da yaşamıştır. Avrupa ile kurulan kültürel ve ticari ilişkiler kaçınılmaz bir biçimde etkilerini pek çok alanda ve özel olarak da dokumacılık alanında göstermeye başlamış, dönemin sanat akımları barok, rokoko ve sonraları da neo-klasik üsluplar saray kumaşlarında kendilerini hissettirmeye başlamıştır. Bu etkilenmeden ortaya halkın kullandığı kumaşlardan son derece farklı olarak Avrupa'da yaşanan sanatsal dönüşümlerin etkilerinin görüldüğü, saray kumaşları çıkmıştır.⁹²

Buradan yola çıkarak 19. yüzyılda üretilen Osmanlı dönemi saray kumaşlarını iki grupta ele alabiliriz. Bunlar Osmanlı'nın klasik desen ve kompozisyon unsurlarının kullanıldığı saray kumaşları ve 19. yüzyılda Avrupa etkisi ile değişime uğramış desen ve kompozisyon özelliklerine göre üretilmiş olan Osmanlı saray kumaşlarıdır.

⁹¹ Nevber Gürsu; **a.g.e.**, 157. s.

⁹² Nuray Yılmaz ve Oya Sipahioğlu: "Dolmabahçe Sarayında Bulunan Döşemelik Kumaş Desenlerinde Dönemin Sanat Akımlarının Etkisi", 150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 23 - 26 Kasım 2006, 216.-217. s.

19. yüzyıldan önce üretilmiş olan Osmanlı saray kumaşlarının kompozisyon şemalarında ilk olarak bir motifin tekrar düzenlemeleri dikkati çekmiştir. Dokumalarda lale, karanfil, penç, hatayi, rumi, goncagül, hayatağacı motifleri ve madalyon motiflerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmüştür. 19. yüzyılda desenler daha serbest bir kompozisyon düzeni içinde yer almıştır. Osmanlı saray kumaşlarında önemli yer tutan bitkisel kaynaklı kumaşların kompozisyonlarında görülen yaprak ve dallar daha kıvrımlı şekilde kullanılırken, vazolu çiçeklerin yer aldığı, ince dal ve yapraklardan meydana gelen demet sapları ve bitkisel motifler geometrik düzenlemeler içine yerleştirilmiş biçimde sıkça kullanılmıştır.⁹³

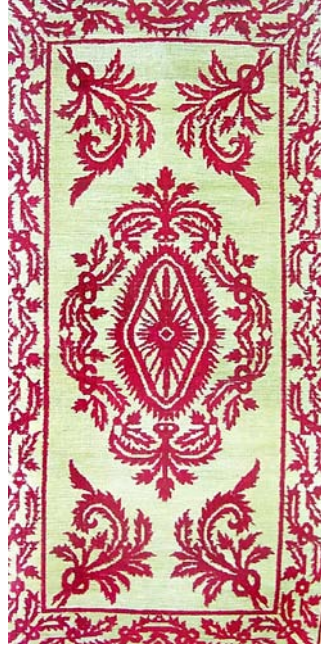
(Fotoğraf: 15-16-)

Fotoğraf: 15 19. Yüzyıl Avrupa kumaş örneği, SHM Env.No.11642-D.134

Kaynak: Hülya Bilgi; **Çatma ve Kemha: Osmanlı İpekli Dokumaları.** Vehbi Koç Vakfı Yayını, İstanbul 2007, 117 s.

⁹³ Esra Kavcı Özdemir: "19. Yüzyılda Batı Tarzı Süslemelerin Osmanlı Döneminde Bir Grup Kumaşa Yansıması", 10. Ulusal El Sanatları Sempozyumu, İzmir, 16-18 Kasım 2006, 307.-312. s.

Fotoğraf:16 19. Yüzyıl Osmanlı Hereke Yastık Yüzü, SHM Env.No.15404-D.236

Kaynak: Hülya Bilgi; **a.g.e.**, 125. s.

Bir taraftan Osmanlı'nın klasik desen ve kompozisyon unsurlarının kullanıldığı saray kumaşlarının üretimi sürerken, diğer taraftan barok ve rokoko tarzı etkilerin görüldüğü 19. yüzyılda, Avrupa etkisi ile değişime uğramış desen ve kompozisyon özelliklerine göre üretilmiş kumaşlar da dikkati çekmektedir. Özellikle Hereke Fabrikası tarafından üretilen kumaşlar incelendiğinde Avrupa tarzı öğelere sıkça yer verildiği görülmektedir. Bitkisel kaynaklı desenlerde dal üzerinde dilimli yapraklar rokoko tarzda C ve S kıvrımlar, sarmallar, neo-klasik üslubun izlerini taşıyan vazolar, drapeler, ayrıca sandal, insan figürleri ve geometrik düzenlemeler Avrupa etkisi ile kumaş desenlerinde kullanılmıştır. Osmanlı süsleme sanatlarında sık tekrarlanan süsleme örneklerinden Hereke Fabrikasında çalışan Avrupalı tasarımcılar dikkate alındığında desen tasarımlarının en azından bir kısmında Batı süzgecinden geçmiş bir Doğu estetiği gözlenmektedir. Bu kumaşlarda hem Doğu, hem de Batı ülkelerinin dokumacılığında kullanılan irili ufaklı, kaydırılmış madalyon şemaları dikkati çekmektedir.⁹⁴ **(Fotoğraf: 17-18)**

⁹⁴ Yaşar Yılmaz ve Sara Boynak; **a.g.m.**, 27.-28. s.

Fotoğraf: 17 19. yüzyıl Avrupa kadın giysisinden detay görünüm.

Kaynak: Meller Elffers; **Textile Designs (Two Hundred Years of European and American Patterns)**, New York 1991, 78. s.

Fotoğraf: 18 “İstanbul Yıldız Şale Köşkü Ferhan Şantiyesi Hereke Atölyesi”nden 19. yüzyıl Hereke ipekli kumaş örneği.

Ticari alışverişlerin etkin olduğu 19. yüzyılda, özellikle Avrupa ülkelerinden İtalya ile Osmanlı’da üretilmiş olan ipekli kumaşlardaki bazı motifler, iki ülkeye özgü ortak motifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı’nın Venedik ile olan yakın ilişkisi ipekli kumaşların iki ülkenin ortak ürünü olma olasılığını kuvvetlendirmiştir.

İtalyan ve Türk arşivlerinde bulunan kayıtlar iki ülke arasındaki ipek ve ipekli kumaş alışverişinin önemine dikkat çekmektedir. Belgelerde deniz yolu ve Balkanlardan geçen kara yollarıyla Bursa ve İstanbul'dan Venedik'e ithal edilen birçok kumaş listesi bulunmaktadır.⁹⁵ İtalyan ipek kumaşlarının Osmanlı ipekli kumaşları üzerinde ciddi bir sanatsal etkisi olduğu, Osmanlı sarayı için üretilmiş İtalyan kumaşlarının ithal edildiği gibi, İtalyan pazarı için dokunan bazı kumaşların da Osmanlı döneminde ihraç edildiği bilinmektedir.⁹⁶ Şüphesiz ki benzer tezgahlarda üretilen kumaşlarda, farklı kültürler arasında renk, desen, kompozisyon hatta hammadde konusunda ortak bir paylaşım söz konusu olmuştur. Bu etkileşim günümüzde de devam etmektedir.

2.3. Topkapı Sarayı Müzesi ve Hereke Fabrikası Arşivinde Bulunan 19. Yüzyılda Üretilmiş Bazı Kumaş Örneklerinin İncelenmesi ve Kataloglanması

19. yüzyılda üretilmiş bazı kumaş örneklerinden yola çıkarak oluşturulan katalog çalışması Topkapı Sarayı, Hereke Fabrikası ve Sadberk Hanım Müzesi envanterine kayıtlı kumaş örneklerinin incelenmesi ile oluşturulmuştur. Bu çalışmada ilk olarak Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunan bazı kumaş örneklerinin yayınlanmış kaynaklardan envanter numaraları tespit edilmiş ve fotoğrafları çekilmiştir. İstanbul Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'nden alınan izin ile 2008 yılının Ağustos ayı içerisinde, tespit edilen 28 adet giysiyi incelemek için Topkapı Sarayı'na gidilmiştir. Ancak bu 28 adet giysi ve kumaş örneğinden 8 adedi kayıtlarda olmasına rağmen depoda bulunamadığı için görülememiş, yalnızca 20 adedi incelenebilmiştir. Saray kayıtlarında "Eser Fişi" denilen giysilere ait kayıt formları incelendiğinde, bazı bilgilerin eksik ya da hatalı olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine bu çalışma kapsamında tarafımdan hazırlanan kumaş bilgi formlarında, her incelenen giysi ile ilgili ayrıntılı bilgiye ver verilmiştir. İncelemelerde bazı kumaş bilgilerinin (boyut, atkı-çözümlü sıklığı, kompozisyon özelliği gibi) eser fişleri üzerindeki bilgilerden farklı olduğu ve pek çok bilginin de eksik olduğu görülmüştür. Farklı bilgiler, kumaş bilgi formu üzerinde belirtilirken, eksik olan bilgiler de eklenmiştir. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi

⁹⁵ Nevber Gürsu; **a.g.e.**, 157. s.

⁹⁶ Nurhan Atasoy; **İPEK Osmanlı Dokuma Sanatı**, İstanbul 2001, 186. s.

arşivinde bulunan kumaşların bazılarının eski envanter numaraları, kumaş bilgi formu üzerinde envanter numarası kısmında, parantez içinde belirtilmiştir.

Topkapı Sarayı'nda yapılan bu çalışmanın ardından Hereke Fabrikası üretimleri de incelenmiştir. Hereke'deki ipekli dokuma fabrikasından Kasım 2006 yılında "İstanbul Yıldız Şale Köşkü Ferhan Şantiyesi Hereke Atölyesi" olarak isimlendirilen yerde, ipekli kumaş üretimi sürdürülen atölyeye gidilmiş ve son durum hakkında bilgi alınmıştır. **(Fotoğraf:19-20-21)**

Fotoğraf:19

"İstanbul Yıldız Şale Köşkü Ferhan Şantiyesi Hereke Atölyesi"nin dış cephe görünümü.

Fotoğraf: 20

Fotoğraf: 21 *"İstanbul Yıldız Şale Köşkü Ferhan Şantiyesi Hereke Atölyesi"nin iç mekan görünümü.*

Alınan bilgilere göre, Hereke'deki fabrikadan 6 adet tezgah eskiyen kısımları yenilenecek bu atölyeye getirilmiştir. 10 adet ipekli dokuma tezgahının 4 adedinin hala Hereke'deki fabrikada kullanıldığı ve son yıllarda üretime eklenen eski desenlerle birlikte yaklaşık 160 desenin üretiminin yapıldığı bilgisi alınmıştır. Hereke Fabrikası'nda yapılan inceleme sonucunda günümüzde üretimi yapılmayan, 19. yüzyıla ait ipekli kumaş örneklerinden 21 adedine tezde yer verilmiştir.

Son olarak Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonunda bulunan 19. yüzyıl kıyafetleri incelenmiş, müzenin teşhirinde bulunan kumaşlarla kıyafet örneklerinin fotoğrafları çekilmiştir. Ayrıca müzede çalışan uzman Lale Görünür'ün "19. yüzyılda Osmanlı Entarisi ve Sadberk Hanım Müzesi Entari Koleksiyonu" başlıklı doktora tezinde bulunan toplam 115 entari fotoğrafı çekilmiştir. Arşivde bulunan tüm entari örnekleri bu doktora tezinde olduğu için sadece tezden fotoğraf çekimine izin verilmiştir.

Tezde, bizzat görülüp üzerinde inceleme yapılabilen kumaş örneklerine yer verilmiştir. Bu durumda Topkapı Sarayı arşivinde bulunan 20 adet, Hereke Fabrikası arşivinde bulunan 21 adet ipekli kumaş olmak üzere toplam 41 adet kumaşın envanter bilgisi katalog çalışmasında yer almıştır. Topkapı Sarayı arşivinde incelenen kumaşların fotoğrafları tespit edilen kaynaktan çekildiği için inceleme sırasında tekrar fotoğraf çekilmemiştir. Ayrıca bu kumaşların teknik analiz çalışması sırasında kumaşlara zarar vermemek için ayrıntılı bir inceleme yapılamamıştır. Çünkü kumaş ile ilgili bir takım hesaplamaları yapabilmek için (örneğin kumaşın ağırlığı, iplik numarası hesaplaması v.b.) kumaşın atkı ve çözgüsünden sökmek veya örgü tekniğini tam olarak görmek için kumaşın dokuma yüzeyinden iğne ile atkı ve çözgü sıralarını ayırmak gerekmektedir. Ancak araştırma koşulları gereği kumaşlar üzerinde ayrıntılı olarak çalışılamamıştır. Yapılan tez çalışmasında zor alınabilen izin ile Topkapı sarayı depolarından çıkartılan kumaşlar bizzat tarafımdan olabildiğince dikkatle ve koşulların el verdiği ölçüde incelenmiş, elde edilebilecek bilgiler hesaplanmaya çalışılmıştır.

2.3.1. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde İncelenen Bazı Kumaş Örnekleri

KUMAŞ BİLGİ FORMU	
Kumaş No: 1	
Envanter No: 13 / 736 (35 / 1135)	
Kumaş Örneği: Düz dokuma	
Kullanım Şekli: İç don	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 19. yüzyıl	
Boy: 62 cm., bir bacak eni: 22 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi pamuktur. Dokumada beyaz renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 55 tel/cm., atkı sıklığı: 18 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: -	
Açıklama: Bezayağı örgü tekniğinde dokunmuştur. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 225.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 2	
Envanter No: 13 / 782 (2 / 6263)	
Kumaş Örneği: Atlas	
Kullanım Şekli: Entari	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 19. yüzyıl	
Boy: 57 cm. Kol: 19 cm. Etek ucu: 62 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada açık mavi renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın üzerinde ise altın telle işleme yapılmıştır. Çözümlü sıklığı: 54 tel/cm., atkı sıklığı: 41 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: -	
Açıklama: Entari oldukça yıpranmıştır. Kumaşın özellikle işlemlerinin yoğun olduğu kısımlarda, atkı ve çözümlü ipliklerinde birliktelik yoktur ve yırtılmalar vardır. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 278.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 3	
Envanter No: 13 / 790 (35 / 1109)	
Kumaş Örneği: Atlas	
Kullanım Şekli: Entari	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 19. yüzyıl	
Boy: 49 cm. Kol: 21 cm. Etek ucu: 51 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: (hammaddesi ipektir. Dokumada bej renk iplik kullanılmıştır. Çözgü sıklığı: 53 tel/cm., atkı sıklığı:42 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: -	
Açıklama: Çözgü ve atkıda kullanılan iplikler erimiş ve bütünlüğünü kaybetmiş, oldukça yıpranmıştır. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 49.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 4

Envanter No: 13 / 803 (2 / 3557)

Kumaş Örneği: Soft

Kullanım Şekli: Çocuk entarisi

Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu

Dönem: 18. yüzyıl sonu

Boy: 107 cm. **Kol:** 39 cm. **Etek ucu:** 76 cm.

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada lacivert, pembe renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 68 tel/cm., atkı sıklığı: 31 tel/cm.'dir.

Kompozisyon Özellikleri: -

Açıklama: Entari yıpranmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözgü sıklığı: 13 tel/cm., atkı sıklığı: 12 tel/cm.'dir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.

Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 262.s.

Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 5

Envanter No: 13 / 804

Kumaş Örneği: Seraser

Kullanım Şekli: Entari

Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu

Dönem: 18. yüzyıl sonu

Boy: 83 cm. **Kol:** 31 cm. **Etek ucu:** 62 cm.

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada koyu yeşil, kahverengi, mor, pembe, açık-koyu mavi, lacivert, beyaz ve turuncu renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Serbest kompozisyon düzenlemesi içinde S ve C kıvrımlı dallarda mavi, turuncu tonlarında bitkisel motifler görülmektedir. Zemin rengi bej olup, yapraklarda koyu yeşil ve krem renk kullanılmıştır.

Açıklama: Entari oldukça sağlamdır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çevresi krem renk canfes kumaş ile çevrilidir. Lekelidir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.

Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 273.s.

Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 6	
Envanter No: 13 / 807 (35 / 476) Kom	
Kumaş Örneği: Atlas	
Kullanım Şekli: Çocuk kaftanı	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 19. yüzyıl	
Boy: 48 cm. Kol: 11 cm. Etek ucu: 52 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada turuncu renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 95 tel/cm., atkı sıklığı:28 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: -	
Açıklama: Çocuk kaftanı yıpranmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözgü sıklığı: 16 tel/cm., atkı sıklığı:20 tel/cm.'dir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 231. s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 7	
Envanter No: 13 / 811 (35 / 626)	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Entari	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 19. yüzyıl	
Boy: 97 cm. Kol: 41 cm. Etek ucu: 70 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada beyaz, sarı, kahverengi, yeşil, mavi ve turuncu renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 67 tel/cm., atkı sıklığı: 26 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: Kumaşın tamamında bahar dallı ağaçlar yer almaktadır. Dallarda pembe, beyaz ve açık mavi renkte çiçekler vardır. Ağacın bulunduğu çevrede yer yer çiçek ve yapraklardan oluşan bitki kümeleri görülmektedir. Kumaş yarım raport tekniğinden oluşmaktadır.	
Açıklama: Kaftanda yıpranma olmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözgü sıklığı: 67 tel/cm., atkı sıklığı:22 tel/cm.'dir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 251.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞLARIN BİLGİ FORMU

Kumaş No: 8	
Envanter No: 13 / 819 (2 / 3646)	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Entari	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 18. yüzyıl sonu	
Boy: 73 cm. Kol: 24 cm. Etek ucu: 64 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada beyaz, sarı, krem ve yeşil renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 62 tel/cm., atkı sıklığı: 33 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: Zemininde üç yapraklı yonca motifleri bir araya gelerek baklava deseni oluşturulmuştur. Aralarındaki boşluklarda ise stilize edilmiş bitkisel motif, yonca motifine göre daha büyük boyutta, yarım raport tekniği ile baklava deseninin arasındaki boşluklara gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Krem zemin üzerinde altın sarısı, bej ve yeşil renkleri kullanılmıştır.	
Açıklama: Entari oldukça sağlamdır. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 205.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 9	
Envanter No: 13 / 820	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Çocuk entarisi	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 18. yüzyıl sonu	
Boy: 71 cm. Kol: 24 cm. Etek ucu: 56 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada pembe renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 54 tel/cm., atkı sıklığı:44 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: Koyu pembe zemin üzerinde kendinden desenli kumaş olup, kumaş yüzeyinde dal, yaprak ve çiçeklerden oluşan bitkisel motifler kullanılmıştır.	
Açıklama: Entari yıpranmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözgü sıklığı: 14 tel/cm., atkı sıklığı:12 tel/cm.'dir. Dokuma kendinden desenlidir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 265.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 10	
Envanter No: 13 / 1313 (35 / 1038)	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Entari	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 18. yüzyıl sonu	
Boy: 48 cm. Kol: 17 cm. Etek ucu: 47 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada sarı, yeşil, mavi, kırmızı, krem ve turuncu renk iplik kullanılmıştır. Çözgü sıklığı: 74 tel/cm., atkı sıklığı: 30 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: Yapraklı ve goncalarıyla birlikte karanfil motofi yarım raport tekniği kullanılarak tekrarlanmış ve ortaya çıkan bu motif belli aralıklarla tekrarlanarak zeminde bir düzenlemeye gidilmiştir. Raportun bir tarafında yapraklar yeşilken, diğer yöndeki yapraklar koyu yeşil sarı renktedir. Karanfiller kırmızı ve kumaş rengi de bejdir.	
Açıklama: Entaride yıpranma olmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözgü sıklığı: 24 tel/cm., atkı sıklığı: 21 tel/cm.'dir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 32.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 11	
Envanter No: 13 / 1314 (35 / 1037)	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Çocuk entarisi	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 18. yüzyıl sonu	
Boy: 67 cm. Kol: 22 cm. Etek ucu: 58 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada beyaz, sarı, kırmızı, yeşil, açık-koyu mavi ve turuncu renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 76 tel/cm., atkı sıklığı: 44 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: Vazo içinde demetlerden oluşan desen, yarım raport tekniğine göre zemin üzerine serpiştirilmiştir. Açık mavi zemin üzerinde, lacivert renkli vazo içerisinde kırmızı, lacivert, bordo kenarları konturlu beyaz çiçeklerden oluşmaktadır.	
Açıklama: Entari yıpranmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözümlü sıklığı: 19 tel/cm., atkı sıklığı: 18 tel/cm.'dir. İç astarın çevresine çözümlü sıklığı: 38 tel/cm., atkı sıklığı: 19 tel/cm. olan çerçeve şeklinde astar kumaş dikilmiştir. Lekelidir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 258.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 12	
Envanter No: 13 / 1315	
Kumaş Örneği: Seraser	
Kullanım Şekli: Kaftan	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 19. yüzyıl	
Boy: 80 cm. Kol: 26 cm. Etek ucu: 52 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi altın teldir. Çözümlü sıklığı: 55 tel/cm., atkı sıklığı:17 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: -	
Açıklama: Kirlidir, bazı altın telleri erimiştir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 261.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 13	
Envanter No: 13 / 1452 (2 / 5741)	
Kumaş Örneği: Çatma	
Kullanım Şekli: Yastık	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 19. yüzyıl	
Boyut: 67 cm. x 154 cm. (M.K.: 67,5 cm. x 153 cm.)	
Kumaşın Teknik Özellikleri: (hammaddesi ipektir. Dokumada güvez, beyaz ve bordo renk iplik kullanılmıştır. Çözgü sıklığı: 55 tel/cm., atkı sıklığı:18 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: ¼ simetrik olarak çalışılmış olan kompozisyonun penç merkezi hatayı kesiti ve dilimli yapraklar ile çevrelenmiştir. Köşebentlerde ise dilimli büyük yaprak içinde bir sümbül dalı çiçekleriyle birlikte yerleştirilmiştir. Dikdörtgen alanın dört bir köşesine denk gelecek şekilde lale ve onu yarım ay şeklinde çevreleyen 7 adet penç motifi çevrelemiştir. Kompozisyonun dar alt ve üst kenarı altı adet kare alanlarla bölünmüş olup, bu alanların dış kenarı mihraplıdır. Bu kare alanların içinde ise ½ simetrik kompozisyonlu bitkisel motiflerden olan penç ve yapraklar kullanılmıştır.	
Açıklama: Çözgü ve atkıda kullanılan iplikler, erimiş ve bütünlüğünü kaybetmiştir. Kumaş bizzat tarafından yerinde incelenmiştir. Kumaş bizzat tarafından yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Topkapı Sarayı Döşemelikler. İstanbul 2007, 30.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 14

Envanter No: 13 / 1564 (2 / 6575)

Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma

Kullanım Şekli: Yastık

Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu

Dönem: 19. yüzyıl

Boyut: 60,5 cm. x 236 cm.
(M.K: 66 cm. x 168 cm.)

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada bordo, yeşil, krem, turuncu, pembe renk iplik kullanılmıştır. Çözüğü sıklığı: 153 tel/cm., atkı sıklığı: 43 tel/cm.'dir.

Kompozisyon Özellikleri: Zemin ¼ kompozisyon olarak düzenlenmiş olup, kumaşın orta kısmında çelenk içinde buketlerden oluşmaktadır. Çelenk ve buketler fiyonlarla süslenmiştir. Zemine dört adet yıldız formu yerleştirilmiş olup, göbekteki çelenge bağlı olarak yukarı ve aşağıya doğru uzanan birbirine bağlı 2 küçük çelenk formu bulunmaktadır. Zemini çevreleyen dış çerçevede birbirini tekrar eden çiçek demetleri üst üste sıralanmıştır. Kumaşın kısa olan karşılıklı iki kenarı 8 adet hayatağacı motifi ile bölünmüş olup, ara boşluklarında buketler yer almaktadır. Kumaşın başlangıç ve bitiş kısmı baklava deseni ile tamamlanmıştır.

Açıklama: Çözüğü ve atkı iplikleri oldukça yenidir. Hiç yıpranma olmamıştır. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.

Fotoğraf: Hülya Tezcan: Topkapı Sarayı Döşemelikler. İstanbul 2007, 102.s

Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 15	
Envanter No: 13 / 1826 (2 / 3361)	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Çocuk entarisi	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 18. yüzyıl sonu	
Boy: 87 cm. Kol: 35 cm. Etek ucu: 62 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada koyu yeşil, sarı, pembe, mavi, beyaz ve turuncu renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 55 tel/cm., atkı sıklığı:14 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: : Doğa tasvirli bir kompozisyon düzenlemesidir. Koyu yeşil zemin üzerinde büyük vazo içerisinde bol yapraklı çiçekler, zeminde sümbül, asma yaprakları ve içinde bir figürün yer aldığı sandal ile yüzey düzenlemesi yapılmıştır.	
Açıklama: Entari yıpranmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözgü sıklığı: 13 tel/cm., atkı sıklığı:11 tel/cm.'dir. Lekelidir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 259.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 16	
Envanter No: 13 / 1831 (2 / 6296)	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Kaftan	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 18. yüzyıl sonu	
Boy: 84 cm. Kol: 36 cm. Etek ucu: 61 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Sarı telli kumaştır. Dokumada sarı, kırmızı, mavi ve yeşil renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 76 tel/cm., atkı sıklığı: 44 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: Yapraklı tek bir dalın üzerinde 5 adet katmerli yapraklı çiçek yerleştirilmiş olup, dal ve yapraklar hardal sarısı, çiçek ise gül kurusu renkle dokunmuştur. Kompozisyonda yarım raport tekniği kullanılmıştır.	
Açıklama: Entari yıpranmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözümlü sıklığı: 66 tel/cm., atkı sıklığı:31 tel/cm.'dir. İç astarın çevresine çözümlü sıklığı: 23 tel/cm., atkı sıklığı:20 tel/cm. olan çerçeve şeklinde astar kumaş dikilmiştir. Azı yerleri lekeli. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 272.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 17	
Envanter No: 13/1832	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Çocuk entarisi	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 18. yüzyıl sonu	
Boy: 96 cm. Kol: 35 cm. Etek ucu: 65 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada gümüş renk ve turuncu renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 50 tel/cm., atkı sıklığı: 37 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: Kompozisyon, yapraklı ve tek bir gül motifinin tekrarından oluşmaktadır.	
Açıklama: Entari yıpranmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözgü sıklığı: 12 tel/cm., atkı sıklığı: 10 tel/cm.'dir. İpekli sevayi kumaştandır. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 251.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 18

Envanter No: 13 / 2070 (2 / 1152)

Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma

Kullanım Şekli: Entari

Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu

Dönem: 18. yüzyıl sonu

Boy: 66 cm. **Kol:** 20 cm. **Etek ucu:** 49 cm.

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Sarı zemin üzerine yeşil, pembe, mavi, beyaz ve kırmızı renk iplik ile işleme yapılmıştır. Çözümlü sıklığı: 15 tel/cm., atkı sıklığı: 20 tel/cm.'dir.

Kompozisyon Özellikleri: Hardal sarısı tül zemin üzerinde kurdele le bağlanmış olan tomurcuklu çiçek demetleri yarım raport tekniğine göre dokunmuştur.

Açıklama: Entari yıpranmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözgü sıklığı: 38 tel/cm., atkı sıklığı: 17 tel/cm.'dir. Zemin dokuması oldukça seyrek. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.

Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 261.s.

Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 19	
Envanter No: : 13 / 2071	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Entari	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 18. yüzyıl sonu	
Boy: 48 cm. Kol: 11 cm. Etek ucu: 52 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada beyaz, kahverengi, yeşil, mavi, krem ve turuncu renk iplik kullanılmıştır. Çözümlü sıklığı: 55 tel/cm., atkı sıklığı: 18 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: Serbest yüzey düzenlemesi içinde bitkisel motiflerin oluşturduğu bir kumaş örneğidir. Çiçekler tomurcuklu olup, turuncu ve sarı tonları kullanılmıştır. Kıvrımlı dallar arasında iri yapraklar bulunmaktadır. Kasımpatı veya papatya olduğu düşünülen çiçekler bütün kumaş yüzeyinde irili ufaklı yer almaktadır.	
Açıklama: Entaride yıpranma olmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözgü sıklığı: 17 tel/cm., atkı sıklığı: 17 tel/cm.'dir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 205.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 20	
Envanter No: 13 / 2069	
Kumaş Örneği: Jakarlı dokuma	
Kullanım Şekli: Entari	
Bulunduğu Yer: Topkapı Sarayı kumaş deposu	
Dönem: 19. yüzyıl	
Boy: 68 cm. Kol: 21 cm. Etek ucu: 55 cm.	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Sarı canfes dokumadır. Dokumanın üzerine beyaz, sarı, lacivert kahverengi, yeşil, açık-koyu mavi, kahverengi ve turuncu renk pamuk ipliğiyle işleme yapılmıştır. Çözümlü sıklığı: 70 tel/cm., atkı sıklığı: 30 tel/cm.'dir.	
Kompozisyon Özellikleri: Serbest kompozisyon düzeninde, natüralist üslupta yaprak, dal ve kompozisyonlardan oluşmaktadır. Çiçeklerde nefsi yeşil, narçiçeği, beyaz ve hardal sarısı renkler hardal sarısı zemin üzerinde kullanılmıştır.	
Açıklama: Kaftanda yıpranma olmamıştır. İç astarı beyaz pamuk ipliği ile bezayağı tekniğinde dokunmuştur. Astar dokumasının çözümlü sıklığı: 67 tel/cm., atkı sıklığı:22 tel/cm.'dir. Kumaş bizzat tarafımdan yerinde incelenmiştir.	
Fotoğraf: Hülya Tezcan: Osmanlı Sarayının Çocukları (Şehzadeler, Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri). İstanbul 2006, 236.s.	
Çekim Tarihi: 12 Nisan 2008	

2.3.2. Hereke Fabrikası Arşivinde İncelenen Bazı Kumaş Örnekleri

KUMAŞ BİLGİ FORMU	
Kumaş No: 21	
Envanter No: 7	
Kumaş Örneği: Çatma Kadife	
Kullanım Şekli: Döşemelik	
Bulunduğu Yer: Dolmabahçe Sarayı 14 no'lu oda	
Dönem: 19. yüzyıl	
Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipek ve kadifedir. Dokuma zemininde açık sarı, açık kahverengi ve deseninde ise bordo renk iplik kullanılmıştır.	
Kompozisyon Özellikleri: Madalyon içerisinde bitkisel motifler yerleştirilmiştir. Madalyonların boşlukları arasında zemini tamamlayan yaprak motifleri kullanılmıştır. Yan yana gelen madalyonlar arasındaki boşluklarda ise iç içe baklava desenine benzer geometrik motif yer almaktadır. Zemin krem renk olup, desenler bordo renklidir.	
Açıklama: Çözüğü ve atkıda kullanılan iplikler erimiş ve bütünlüğünü kaybetmiştir. Oldukça yıpranmıştır.	
Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 30.s.	
Çekim Tarihi: 07 Kasım 1999	

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 22

Envanter No: 10/6

Kumaş Örneği: Hereke
ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke
dokuma fabrikası desen
katalogu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde küf yeşili renk, deseninde ise koyu yeşil renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Kompozisyonda bej renk zemin üzerinde, gri renkli geometrik geçmelerden oluşturulmuş formlar içinde penç, yarım penç ve yıldız motifleri yer almaktadır. Bu geçmeli alanların içindeki boşluklarda ise kafes şeklinde bir motif kullanılmıştır.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 73.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 23

Envanter No: 12

Kumaş Örneği: Hereke
ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke
dokuma fabrikası desen
katalogu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde açık sarı, beyaz ve kırmızı renk, deseninde ise koyu sarı, beyaz, siyah ve kırmızı renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 54 cm., çözgü sıklığı: 96 tel/cm., atkı sıklığı 24 tel/cm., çözgü tel sayısı alt levent: 800 tel, üst levent: 4800 tel

Kompozisyon Özellikleri: Kompozisyonda geometrik formların içerisinde çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Bu alanların içinde rumi kompozisyon, penç motifleri, kozalaklar ve çiçeklerden oluşan kompozisyonlar ve bordo şeritler üzerinde sembolik motifler yer almaktadır. Kumaşta krem, bordo, kırmızı, krem, kahverengi ve krem renkler kullanılmıştır.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpeklili Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 74.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 24

Envanter No: 13

Kumaş Örneği: Hereke
ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke
dokuma fabrikası desen
katalogu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde siyah, kırmızı, koyu yeşil, krem renk, deseninde ise krem, koyu yeşil renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 54 cm., çözgü sıklığı: 110 tel/cm., atkı sıklığı 21 tel/cm., çözgü tel sayısı alt levent: 1200 tel, üst levent: 6000 tel

Kompozisyon Özellikleri: Bordo zemin üzerindeki kısımda Rokoko dallardan oluşmuş bir kompozisyon bulunmaktadır. Bu alanın her iki yanındaki ince siyah çizgili alanda ise dört yapraklı penç motifi kullanılmıştır. Dış kısımdaki koyu yeşil çizgili alanda ise Rokoko tarzı yapraklar bulunmaktadır.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 62.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 25

Envanter No: 20

Kumaş Örneği: Hereke ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke dokuma fabrikası desen kataloğu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde bordo renk, deseninde ise beyaz renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 53,5 cm., çözgü sıklığı: 110 tel/cm., atkı sıklığı 22 tel/cm., çözgü tel sayısı alt levent: 800 tel, üst levent: 6000 tel

Kompozisyon Özellikleri: Bordo zemin üzerinde, krem renkli ince dallarla birbirine bağlanmış yonca motifine benzer çiçeklerin ve buketlerin bir arada kullanıldığı, tamamen bitkisel kompozisyon özelliğine sahiptir.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 85.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 26

Envanter No: 88

Kumaş Örneği: Hereke
ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke
dokuma fabrikası desen
katalogu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde lila renk, deseninde ise sarı renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 60 cm., çözgü sıklığı: 110 tel/cm., atkı sıklığı 60 tel/cm., çözgü tel sayısı alt levent: 800 tel, üst levent: 4000 tel

Kompozisyon Özellikleri: Mor zemin üzerinde yeşil renkli menekşe çiçeği yapraklarla birbirine bağlanarak baklava desenine benzer alanlar oluşmuştur. Bu alanların içindeki boşlukta ise yine menekşe ve yapraklardan oluşan birer buket kompozisyonu tamamlamaktadır.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 71.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 27

Envanter No: 132

Kumaş Örneği: Hereke ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Dolmabahçe Sarayı 187 no'lu oda

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde deve tüyü renk, deseninde ise beyaz, açık sarı ve koyu yeşil renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Kıvrım dallar, kurdeleler, bahar dalları, çiçekler ve dilimli yapraklardan oluşturulmuş bitkisel bir kompozisyondur. Bej renk zemin üzerinde kurdele ve yapraklar hardal sarısı renkte, bahar dalı çiçekler de krem renklidir. Ayrıca bahar dalları çevresinde koyu yeşil kontur renk kullanılmıştır.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 99.s.

Çekim Tarihi: 07 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 28

Envanter No: 250

Kumaş Örneği: Hereke
ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer:
Dolmabahçe Sarayı 170
no'lu oda

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde krem renk, deseninde ise sarı, kırmızı, yeşil, mavi ve mor renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Lacivert, kırmızı, mor, beyaz, koyu yeşil, sarı ve mavi renkli iki çizgisel alanların içindeki beyaz zeminlerde küçük bitkisel formlar sıralı şekilde tekrar edilmiştir.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 104.s.

Çekim Tarihi: 07 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 29

Envanter No:937

Kumaş Örneği: Hereke ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke dokuma fabrikası desen kataloğu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde bordo renk, deseninde ise beyaz renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 60 cm., çözgü sıklığı: 60 tel/cm., atkı sıklığı 22 tel/cm., çözgü tel sayısı alt levent: 1200 tel, üst levent: 6000 tel

Kompozisyon Özellikleri: Bordo zeminde asma, asma yaprağı ve üzüm salkımlarından oluşan desende, asma filizlerinin arasına yerleştirilmiş örümcek ağı ve içinde bir örümceğin bulunduğu kompozisyon yer almaktadır.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloğlanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 91.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 30

Envanter No: 1001

Kumaş Örneği: Hereke
ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke
dokuma fabrikası desen
katalogu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde koyu sarı, açık mavi renk, deseninde ise koyu mavi ve açık sarı renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 56 cm., çözgü sıklığı: 95 tel/cm., atkı sıklığı 25 tel/cm., çözgü tel sayısı alt levent: 1300 tel, üst levent: 3400 tel

Kompozisyon Özellikleri: Çizgisel kumaş düz ve desenli alanlardan oluşmaktadır. Düz alanlar hardal sarısı renkte olup, desenli alan ise beyaz zemin üzerine leylak rengi ile göz ve nazar motifleri kullanılmıştır.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 49.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 31

Envanter No: 1002

Kumaş Örneği: Hereke
ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke
dokuma fabrikası desen
katalogu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde gri, mavi renk, deseninde ise beyaz, hardal sarısı, koyu yeşil, pembe, kırmızı ve bordo renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 65 cm., çözgü sıklığı: 70 tel/cm., atkı sıklığı 22 tel/cm., çözgü tel sayısı 1. levent: 528 tel, 2. levent: 2106 tel, 3. levent: 4104 tel

Kompozisyon Özellikleri: Açık mavi, krem ve kuyu sarı çizgisel alanlardan oluşan kumaşın krem zeminli kısmında gül ve goncalardan oluşan buket demetleri ve bu buketlerini belli aralıklarla tekrar bağlayan yaprak motiflerinden oluşmaktadır. Güllerde kırmızı, pembe ve yavruağzı renginin tonları kullanılmıştır. İnce çizgili, krem renk zeminli alanda ise yeşil renkli yapraklar bulunmaktadır.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 59.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 32

Envanter No: 1005

Kumaş Örneği: Hereke
ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke
dokuma fabrikası desen
katalogu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde açık pembe, yeşil renk, deseninde ise koyu pembe ve krem renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 73 cm., çözgü sıklığı: 100 tel/cm., atkı sıklığı 22 tel/cm., çözgü tel sayısı 1. levent: 1792 tel, 2. levent: 1024 tel, 3. levent: 3712 tel

Kompozisyon Özellikleri: Geniş çizgisel bordo alanların arasında yer alan ince küf yeşili çizgisel alanda geometrik motif görülürken, kalın küf yeşili çizgisel alanda ise tamamen bitkisel motiflerden oluşan bir kompozisyon düzenlemesi görülmektedir.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 48.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 33

Envanter No: 1009

Kumaş Örneği: Yollu
Kadife

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke
dokuma fabrikası desen
katalogu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde krem, siyah, kırmızı renk, deseninde ise yeşil ve krem renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 56 cm., çözgü sıklığı: 192 tel/cm., atkı sıklığı 56 tel/cm

Kompozisyon Özellikleri: Çizgisel kumaşın tamamı bitkisel motiftir. Bordo zemin üzerindeki çizgisel alanda, kıvrımlı dal üzerinde yaprak ve çiçeklerden oluşan motifler birbirinin tekrarı şeklinde yerleştirilmiştir. Beyaz zemin üzerindeki çizgisel alanda ise yeşil yaprak ve çiçeklerden oluşan küçük buketler yarım raport tekniğine göre yerleştirilmiştir.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 41.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 34

Envanter No: 1013

Kumaş Örneği: Hereke
ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke
dokuma fabrikası desen
kataloğu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada açık sarı, ördekbaşı yeşili, açık kahverengi ve beyaz renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 67 cm., çözgü sıklığı: 110 tel/cm., atkı sıklığı 18 tel/cm., çözgü tel sayısı alt levent: 1696 tel, üst levent: 3584 tel

Kompozisyon Özellikleri: -

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloğlanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 55.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 35

Envanter No: 1014

Kumaş Örneği: Hereke ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Hereke dokuma fabrikası desen kataloğu

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokumada sarı, lacivert, kırmızı renk iplik kullanılmıştır. Kumaşın eni: 71 cm., çözgü sıklığı: 120 tel/cm., atkı sıklığı 20 tel/cm., çözgü tel sayısı 3456 tel

Kompozisyon Özellikleri: -

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloğlanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 54.s.

Çekim Tarihi: 10 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 36

Envanter No: -

Kumaş Örneği: Çatma Kadife

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Dolmabahçe Sarayı 185 no'lu oda

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri:
Hammaddesi ipek ve kadifedir. Dokuma zemininde açık yeşil ve deseninde ise koyu yeşil renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Bitkisel desenli kompozisyon, yarım raport tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. Açık yeşil zemin üzerinde küf yeşili renk ile yaprakların oluşturduğu madalyona benzer alanlar içerisinde bitkisel motifler kullanılmıştır.

Açıklama: Çözgü ve atkıda kullanılan iplikler erimiş ve bütünlüğünü kaybetmiştir. Oldukça yıpranmıştır.

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 33.s.

Çekim Tarihi: 07 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 37

Envanter No: -

Kumaş Örneği: Kemha

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Dolmabahçe Sarayı 106 no'lu oda

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde pembe renk, deseninde ise beyaz, açık-koyu yeşil, açık-koyu sarı ve açık-koyu pembe renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Serbest yüzey düzenlemesi içinde lotus yapraklar, karanfiller, iri yaprak ve çeşitli çiçeklerden oluşan bitkisel kompozisyonlu bir kumaştır. Çok renkli olan kumaşta koyu pembe zemin üzerinde ağırlıklı olarak sarı, kırmızı, açık yeşil ve krem renk kullanılmıştır.

Açıklama: Çözgü ve atkıda kullanılan iplikler erimiş ve bütünlüğünü kaybetmiştir. Oldukça yıpranmıştır.

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 36.s.

Çekim Tarihi: 07 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 38

Envanter No: -

Kumaş Örneği: Hereke ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer:
Dolmabahçe Sarayı 161 no'lu oda

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde kırmızı renk, deseninde ise krem, açık sarı ve pembe renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Madalyon formuna benzer çelenk içinde buket demeti oluşturulmuş olup, bu madalyonlar yarım raport tekniğinde kumaş yüzeyinde tekrarlardan oluşmuştur. Zemin bordo renk olup, desen krem ve sarı renklidir.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloğlanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 112.s.

Çekim Tarihi: 07 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 39

Envanter No:-

Kumaş Örneği: Hereke ipekli

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Dolmabahçe Sarayı 13 no'lu oda

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri: Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde krem renk, deseninde ise pembe, açık-koyu yeşil renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Yarım raport tekniğinde çiçek ve yapraklardan oluşturulmuş demetler belirli aralıklarla tekrar edilmiştir. Krem zemin üzerinde yavruağzı ve koyu yeşil renkle motifler oluşturulmuştur.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 94.s.

Çekim Tarihi: 07 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 40

Envanter No: -

Kumaş Örneği: Goblen

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Dolmabahçe Sarayı
15 no'lu oda

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri:
Hammaddesi ipektir. Dokuma zemininde krem renk, deseninde ise açık-koyu yeşil, kırmızı ve siyah renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Çizgisel desenli kumaş olup, çizgili kısımların dışında desenli zeminde geometrik motifler kullanılmıştır. Dokumada lacivert, yeşil, kırmızı ve krem renk kullanılmıştır.

Açıklama: Çözüğü ve atkıda kullanılan iplikler erimiş ve bütünlüğünü kaybetmiştir. Oldukça yıpranmıştır.

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloğlanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 34.s.

Çekim Tarihi: 07 Kasım 1999

KUMAŞ BİLGİ FORMU

Kumaş No: 41

Envanter No: -

Kumaş Örneği: Goblen

Kullanım Şekli: Döşemelik

Bulunduğu Yer: Dolmabahçe Sarayı 161 no'lu oda

Dönem: 19. yüzyıl

Kumaşın Teknik Özellikleri:
Hammaddesi pamuktur. Dokuma zemininde krem, bordo, koyu yeşil renk, deseninde ise açık-koyu yeşil, bordo, krem ve lacivert renk iplik kullanılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Lacivert, bordo ve krem renkli ince ve kalın çizgilerden oluşan alanlarda nazar ve pıtrak motiflerine benzer formlar, birbirini tekrar eder şekilde geometrik motifler çizgisel alanlar içinde kullanılmıştır.

Açıklama:

Fotoğraf: Esra Kavcı Özdemir

Alındığı Kaynak: Esra Kavcı: Dolmabahçe Sarayında (Teşhirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 35.s.

Çekim Tarihi: 07 Kasım 1999

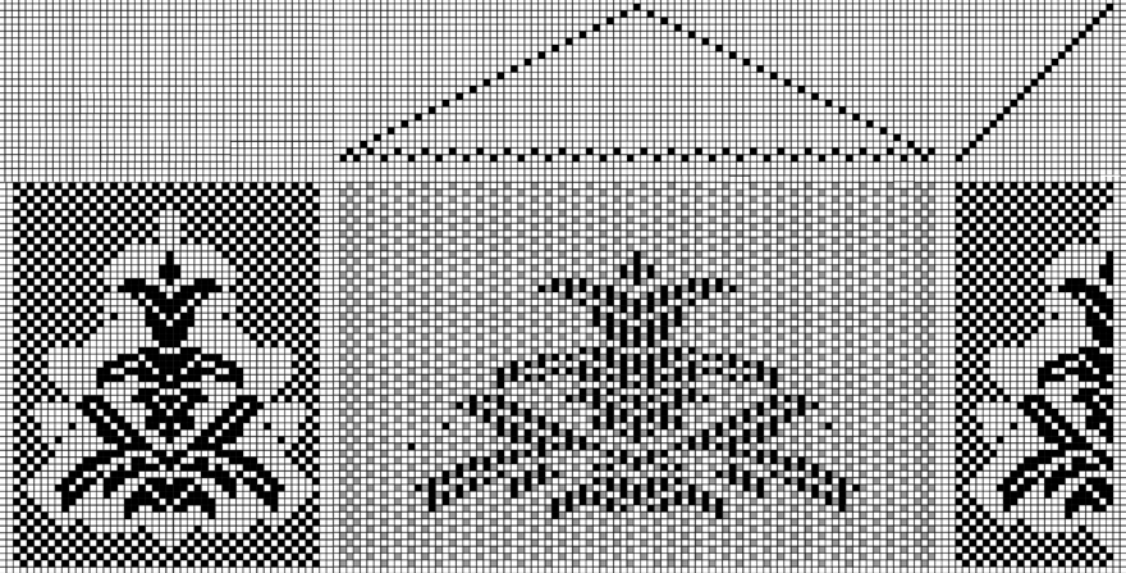
3. BÖLÜM

TASARIMLAR ve ÖRNEK ÜRETİMLERİ

Tasarım ve örnek üretimlere başlamadan önce Sadberk Hanım Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi ve Hereke Fabrikası'nda bulunan 19. yüzyıla ait kumaşların renk ve desen özellikleri incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda ilk olarak desen ve tasarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Örgü, tahar ve armür raporları tamamlandıktan sonra farklı iplik ve tarak numaraları ile dokuma denemeleri yapılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda 4 adet çözümlü takviyeli, 4 adet atkı takviyeli olmak üzere, pamuk ipliği, chenille ve floş iplik kullanılarak toplam 8 adet dokuma armürlü numune tezgahında dokunmuştur. Dokumalarda pamuk ipliği kullanılmasının nedeni, atölyede istenilen renkte ve tonda pamuk ipliği boyama imkanının daha fazla olmasıdır. Armürlü numune tezgahının kapasitesi nedeniyle en fazla 24 çerçevede dokunan kumaşlarda özellikle farklı tarak numaraları ve zemin örgüleri kullanılmaya çalışılmıştır. Tezgahın teknik özelliğinden dolayı birbirini tekrar eden desenler yan yana ve üst üste gelecek şekilde, ortalama 40 cm. x 200 cm. ölçülerinde dokunmuştur. Bezayağı, dimi, saten örgüler ve bu örgülerin türevleri ile oluşturulan bitkisel desenli dokumalar için kullanım alanı, döşemelik ve ev tekstil ürünleri (dekoratif perde, konsol ve masa örtüsü) olarak önerilmiştir. Bu dokuma tasarımlarının her biri için 4 adet (toplamda da 32 adet) renk varyasyonu hazırlanmıştır. Döşemelik kumaş kullanımı için tasarımların renk varyasyonlarından biri seçilerek, ürünün iç mekanda sunumu yapılmıştır.

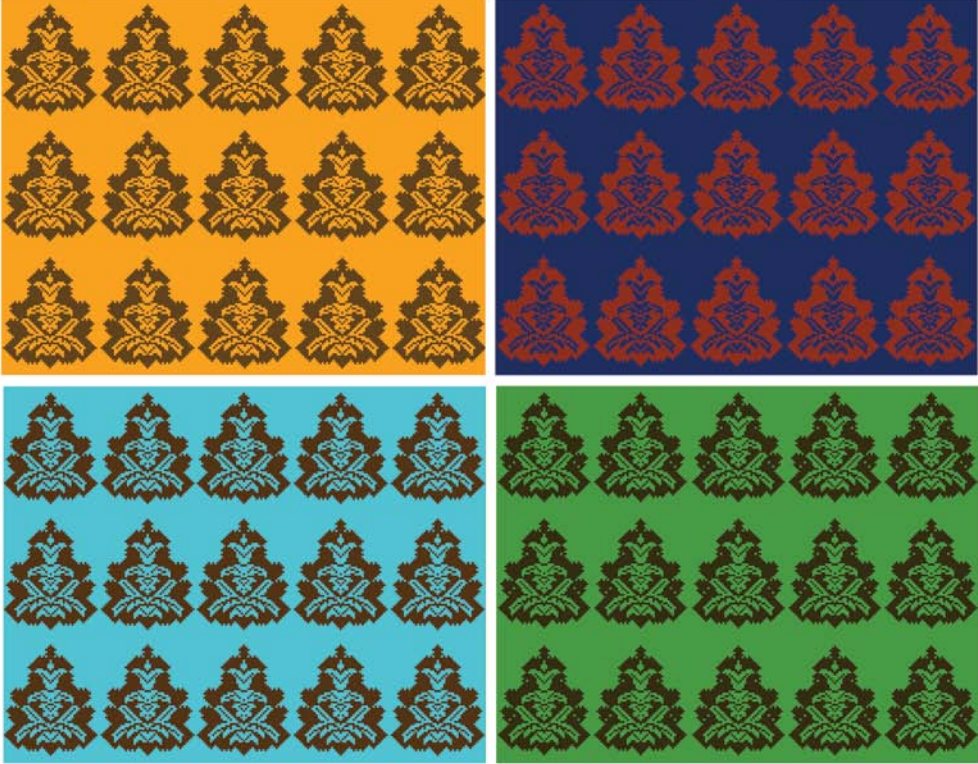
Atölyede tarafımdan yapılan dokumaların yanı sıra, ayrıca Bursa'da bir tekstil firmasına Osmanlı tarzı 4 adet tasarımın jakarlı tezgahta üretimi de yaptırılmıştır. Dokumalarda firmanın kullanmış olduğu ve günümüzde tercih edilen ipliklere bağlı kalarak metal iplik ve polyester iplikler kullanılmıştır. Ayrıca 300 cm. x 100 cm. ölçülerinde ve döşemelik kumaş olarak dokunan tasarımların koltuk üzerinde örnek sunumu gösterilmiştir.

Uygulama 1

Ait Örgü, Tahar ve Armür Raporu	
Kullanılan Çerçeve Sayısı	23
Zemin Örgüsü	Bezayağı
Armürlü Dokuma Tekniği	Çözümlü takviyeli (1:1)

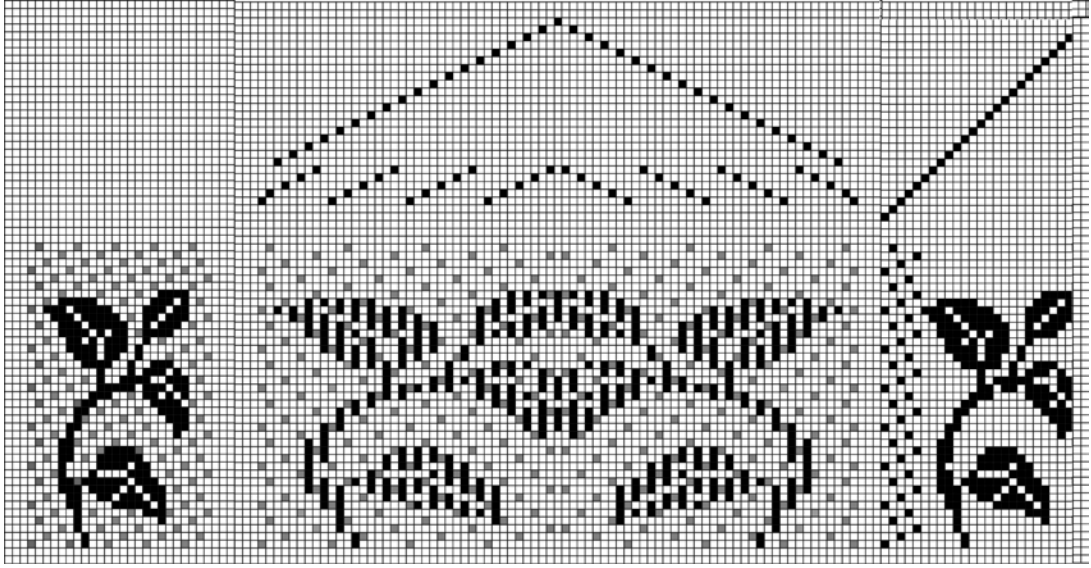

Esra KAVCI ÖZDEMİR, 2009		
Boyut	40 cm. x 200 cm.	
	Çözü	Atkı
Hammadde	Pamuk ipliği	Pamuk ipliği
İplik No	Ne 3.8	Ne 0.4
Sıklık	18 tel/cm.	7 tel/cm.
Tarak No	80	
Kullanılan Renkler	Zemin çözüsü ve atkısı bej, desen çözüsü koyu yeşil	
Fotoğraf	Gözde Y. Dinler	Çekim Tarihi: 07/10/2009

Döşeme Önerisi ve Renk Varyasyonları

Uygulama 2

Örgü, Tahar ve Armür Raporu	
Kullanılan Çerçeve Sayısı	24
Zemin Örgüsü	Zemin örgüsü 5'li saten (3 atlamalı)
Armürlü Dokuma Tekniği	Çözü takviyeli (1:1)

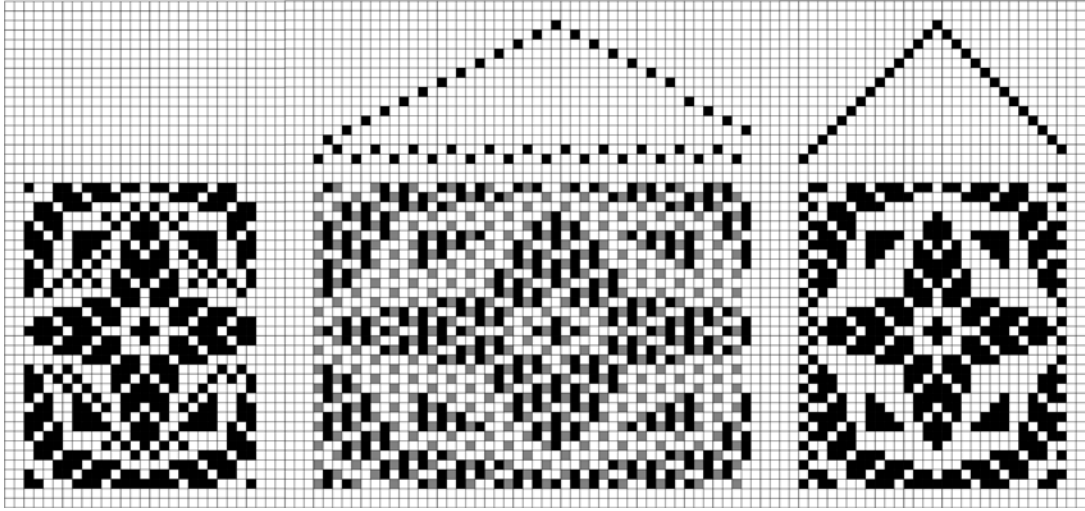

Esra KAVCI ÖZDEMİR, 2009			
Boyut	40 cm. x 206 cm.		
	Çözü	Atkı	
Hammadde	Pamuk ipliği	Pamuk ipliği	
İplik No	Ne 3,5	Ne 2	
Sıklık	19 tel/cm.	11 tel/cm.	
Tarak No	75		
Kullanılan Renkler	Zemin çözüsü ve atkısı güvez, desen çözüsü filizi yeşil		
Fotoğraf	Gözde Y. Dinler	Çekim Tarihi	07/10/2009

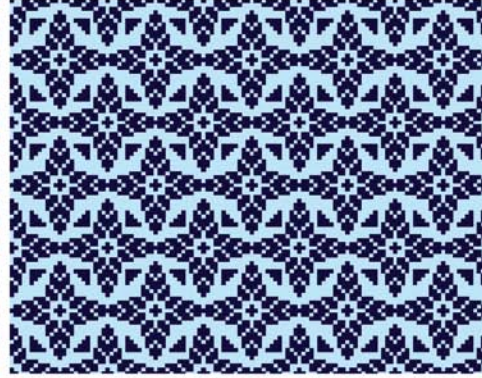
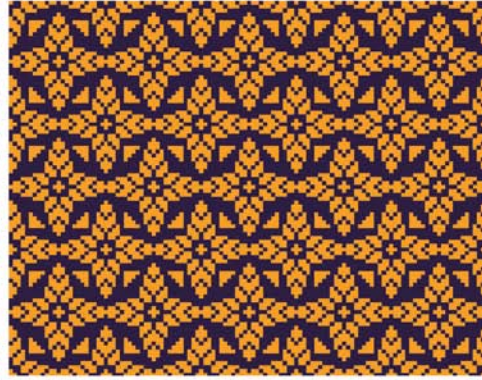
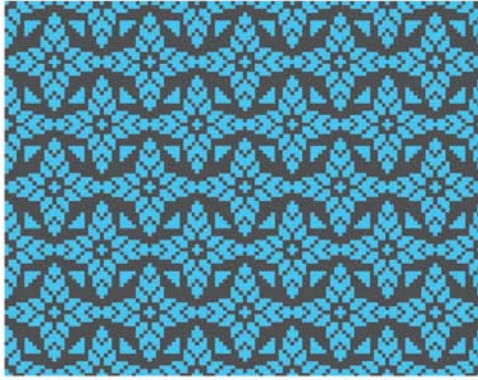
Döşeme Önerisi ve Renk Varyasyonları

Uygulama 3

Örgü, Tahar ve Armür Raporu	
Kullanılan Çerçeve Sayısı	15
Zemin Örgüsü	Bezayağı
Armürlü Dokuma Tekniği	Çözü takviyeli (1:1)

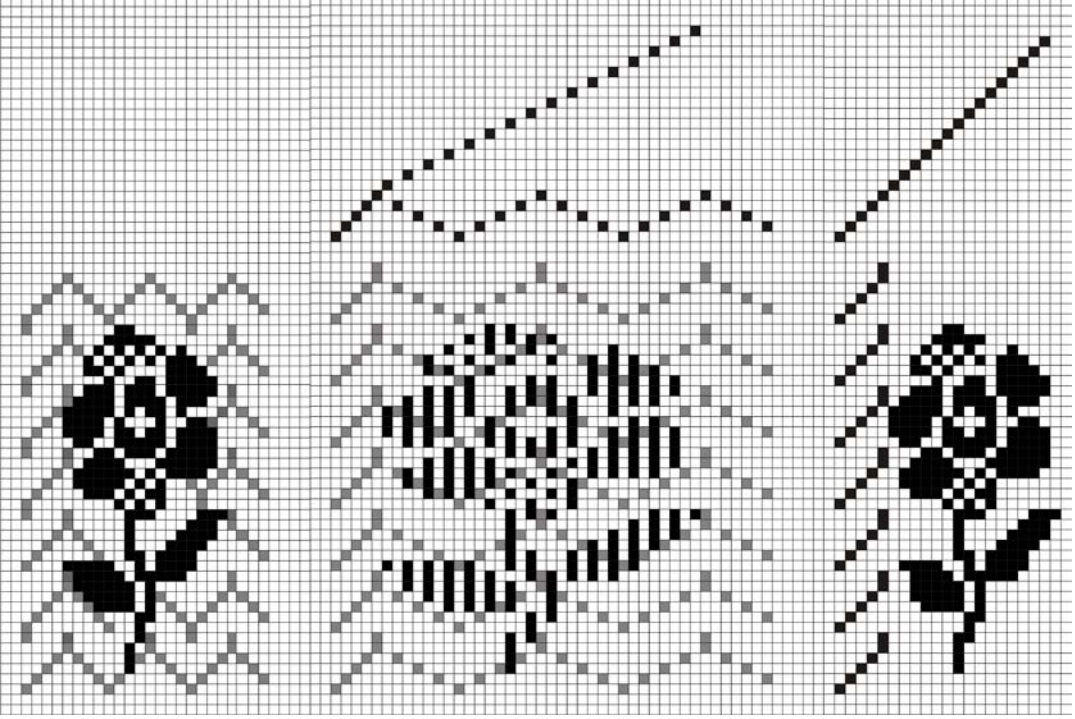

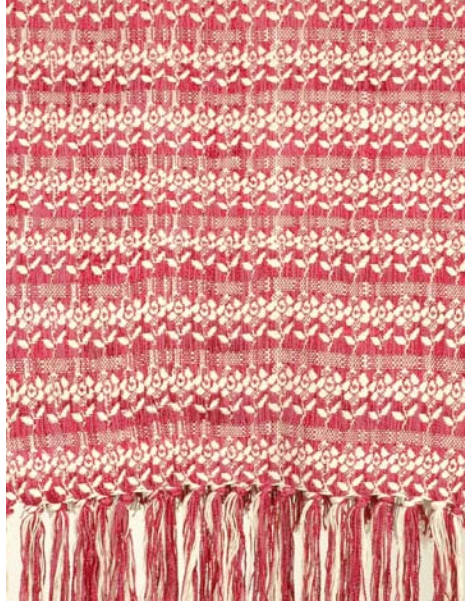
Esra KAVCI ÖZDEMİR, 2009			
Boyut	41 cm. x 200 cm.		
	Çözü	Atkı	
Hammadde	Pamuk ipliği	Pamuk ipliği	
İplik No	Ne 3,6	Ne 3,6	
Sıklık	19 tel/cm.	7 tel/cm.	
Tarak No	90		
Kullanılan Renkler	Zemin çözü ve atkısı krem, desen çözü siyah		
Fotoğraf	Gözde Y. Dinler	Çekim Tarihi	07/10/2009

Döşeme Önerisi ve Renk Varyasyonları

Uygulama 4

Örgü, Tahar ve Armür Raporu	
Kullanılan Çerçeve Sayısı	19
Zemin Örgüsü	Dimi
Armürlü Dokuma Tekniği	Çözü takviyeli (1:1)

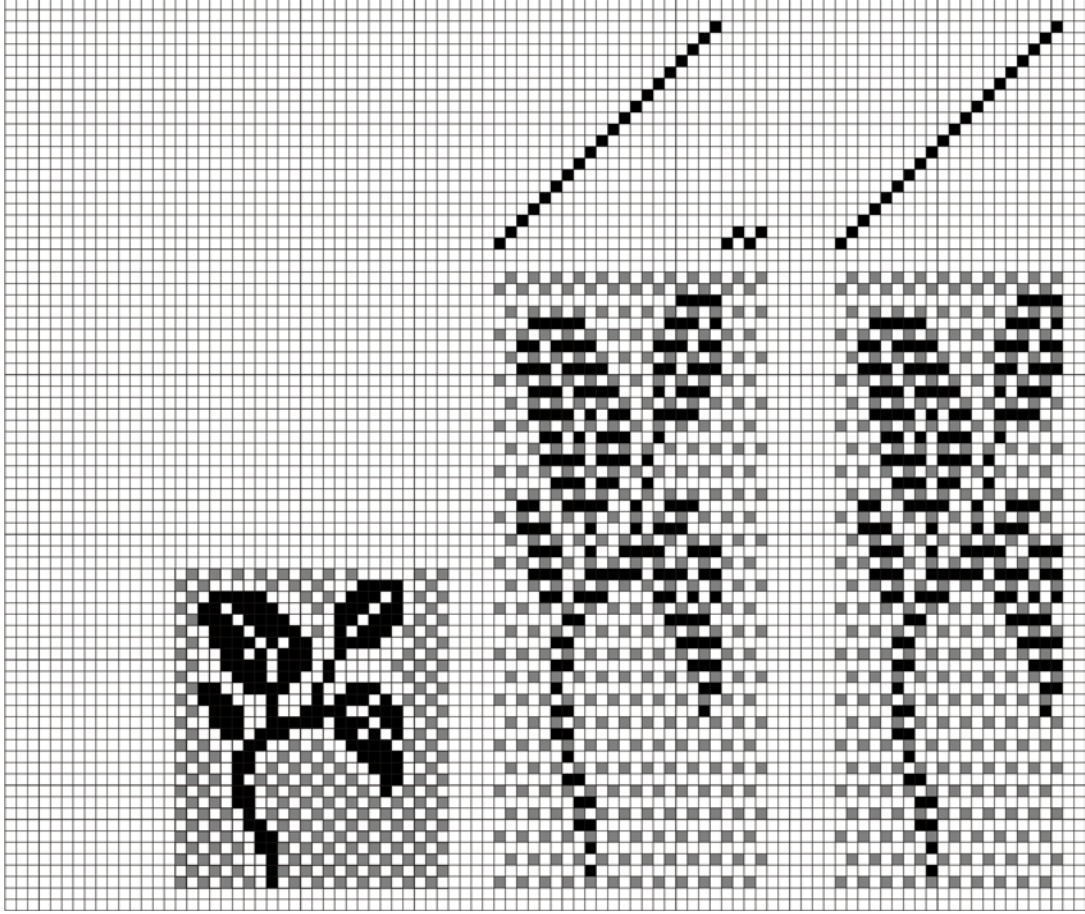

Esra KAVCI ÖZDEMİR, 2009			
Boyut	42 cm. X 150 cm.		
	Çözü	Atkı	
Hammadde	Pamuk ipliği (Desen için floş)	Pamuk ipliği	
İplik No	Ne 3,6 (Desen için Denye 31)	Ne 3	
Sıklık	10 tel/cm.	12 tel/cm.	
Tarak No	80		
Kullanılan Renkler	Zemin çözüsü ve atkısı krem, desen çözüsü koyu pembe		
Fotoğraf	Gözde Y. Dinler	Çekim Tarihi	07/10/2009

Döşeme Önerisi ve Renk Varyasyonları

Uygulama 5

Örgü, Tahar ve Armür Raporu	
Kullanılan Çerçeve Sayısı	20
Zemin Örgüsü	Bezayağı
Armürlü Dokuma Tekniği	Atkı takviyeli

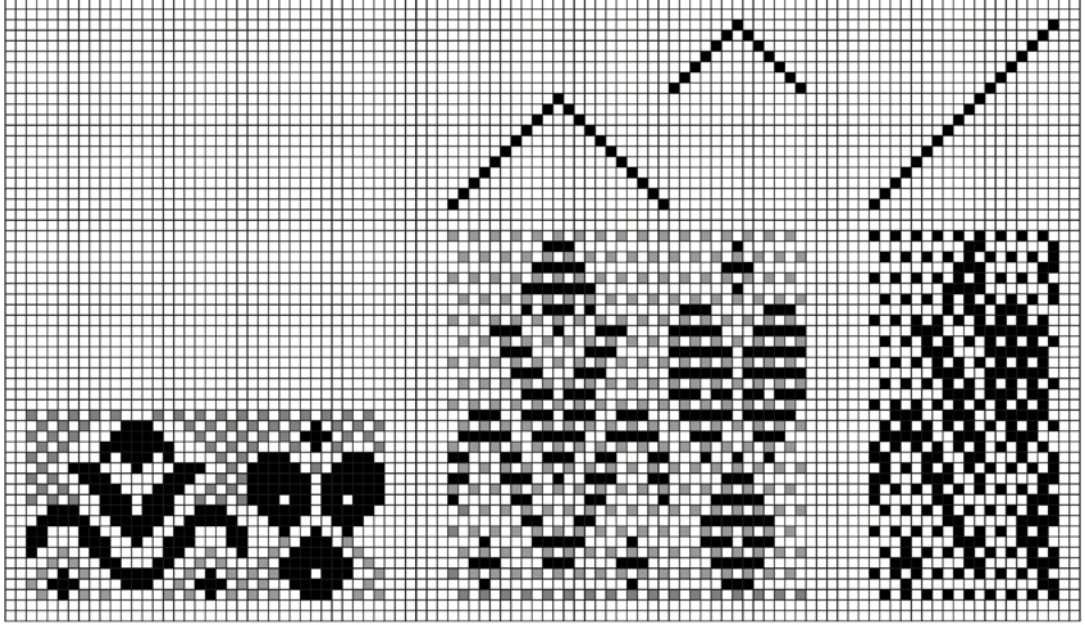

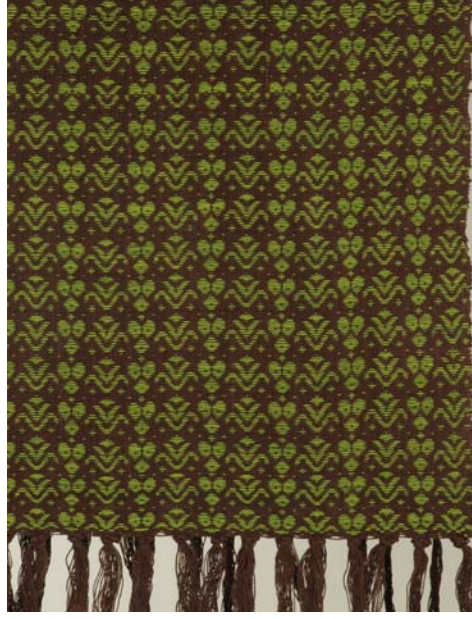
Esra KAVCI ÖZDEMİR, 2009			
Boyut	36 cm. x 140 cm.		
	Çözü	Atkı	
Hammadde	Pamuk ipliği	Pamuk ipliği	
İplik No	Ne 3,6	Ne 3	
Sıklık	11 tel/cm.	12 tel/cm.	
Tarak No	90		
Kullanılan Renkler	Zemin çözüsü ve atkısı turkuaz rengi, desen atkısı lacivert		
Fotoğraf	Gözde Y. Dinler	Çekim Tarihi	07/10/2009

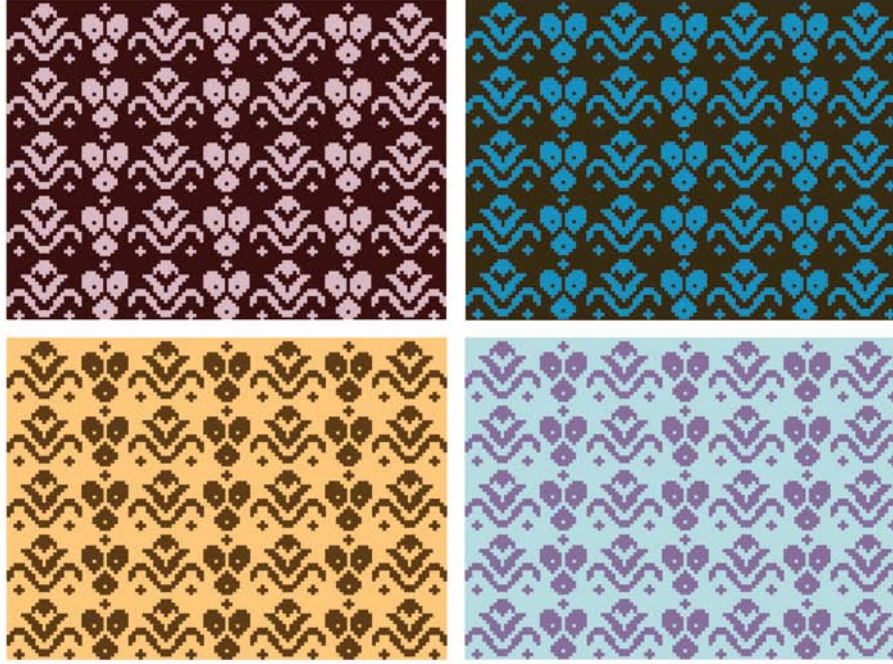
Döşeme Önerisi ve Renk Varyasyonları

Uygulama 6

Örgü, Tahar ve Armür Raporu	
Kullanılan Çerçeve Sayısı	18
Zemin Örgüsü	Bezayağı
Armürlü Dokuma Tekniği	Atkı takviyeli

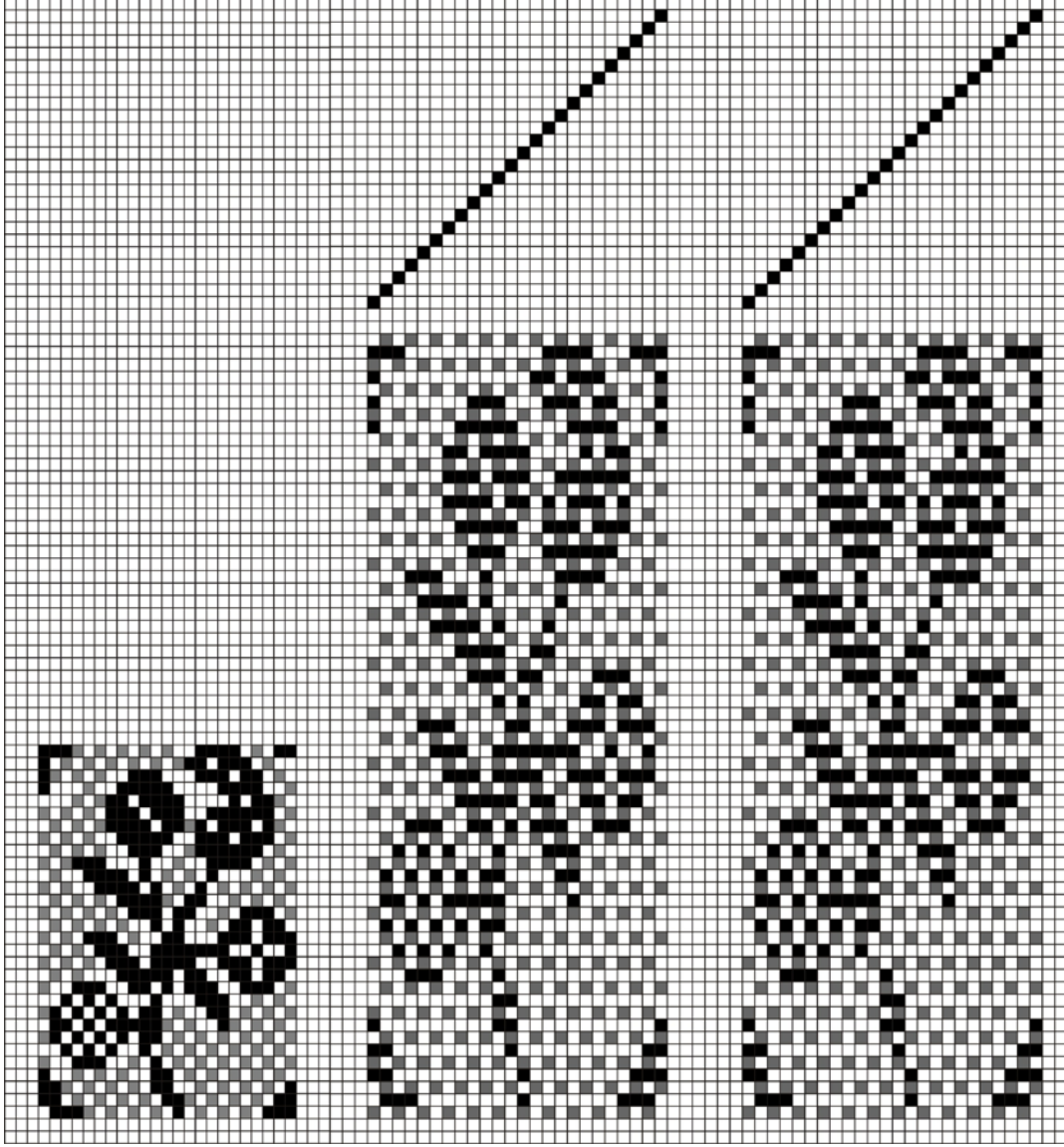
Esra KAVCI ÖZDEMİR, 2009			
Boyut	40 cm. x 154 cm.		
	Çözü	Atkı	
Hammadde	Pamuk ipliği	Pamuk ipliği	
İplik No	Ne 3,6	Ne 2,7	
Sıklık	9 tel/cm.	12 tel/cm.	
Tarak No	80		
Kullanılan Renkler	Zemin çözüsü ve atkısı koyu kahve, desen atkısı zeytin yeşili		
Fotoğraf	Gözde Y. Dinler	Çekim Tarihi	07/10/2009

Döşeme Önerisi ve Renk Varyasyonları

Uygulama 7

Örgü, Tahar ve Armür Raporu

Kullanılan Çerçeve Sayısı	24
Zemin Örgüsü	Bezayağı
Armürlü Dokuma Tekniği	Atkı takviyeli

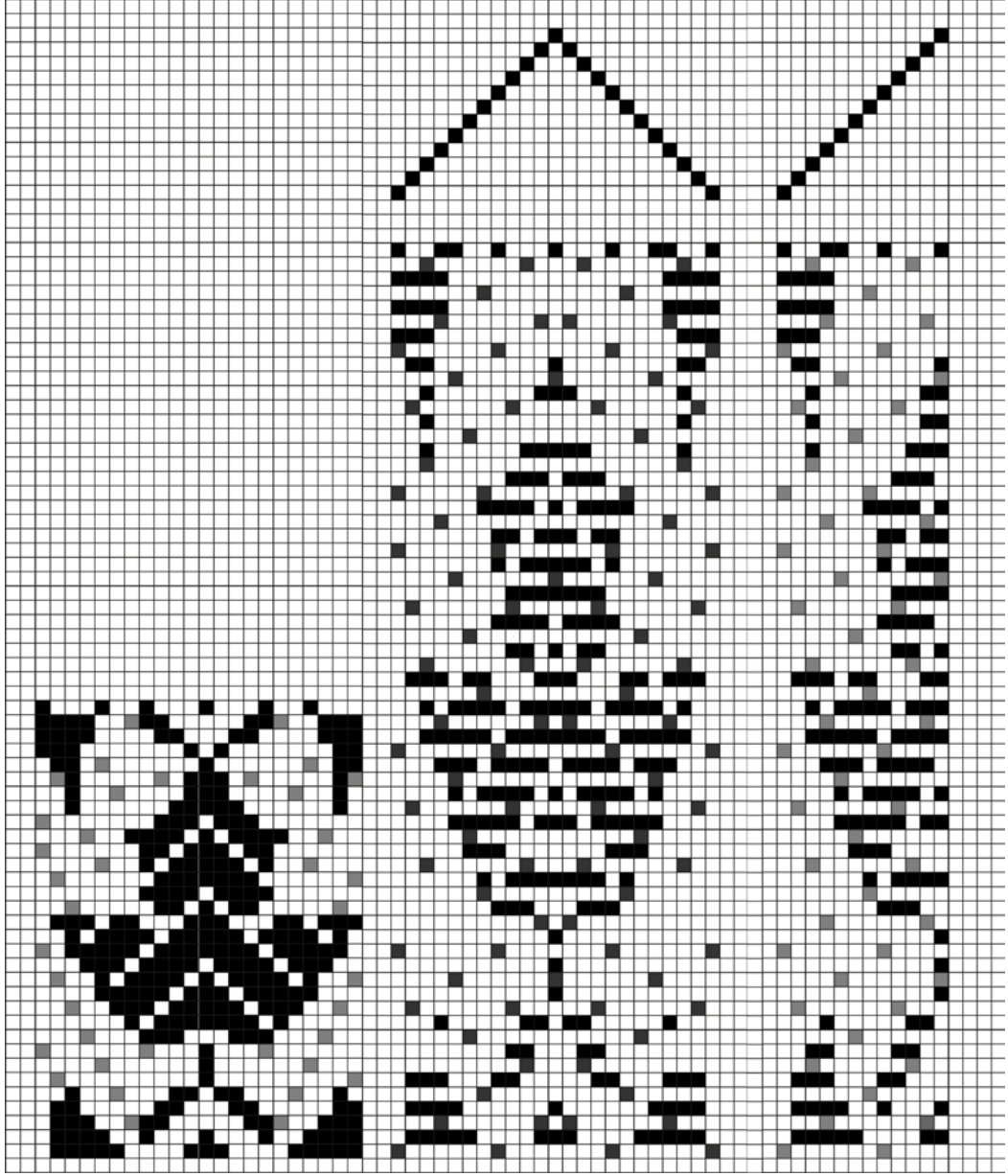
Esra KAVCI ÖZDEMİR, 2009			
Boyut	41 cm. x 162 cm.		
	Çözü	Atkı	
Hammadde	Pamuk ipliği	Pamuk ipliği	
İplik No	Ne 3,8	Ne 2	
Sıklık	9 tel/cm.	12 tel/cm.	
Tarak No	75		
Kullanılan Renkler	Zemin çözüsü ve atkısı mor, desen atkısı hardal sarısı		
Fotoğraf	Gözde Y. Dinler	Çekim Tarihi	07/10/2009

Döşeme Önerisi ve Renk Varyasyonları

Uygulama 8

Örgü, Tahar ve Armür Raporu

Kullanılan Çerçeve Sayısı	12
Zemin Örgüsü	7'li saten (5 atlamalı)
Armürlü Dokuma Tekniği	Atkı Takviyeli

Esra KAVCI ÖZDEMİR, 2009			
Boyut	35 cm. x 160 cm.		
	Çözü	Atkı	
Hammadde	chenille	chenille	
İplik No	Tex 4	Tex 2	
Sıklık	15 tel/cm.	8 tel/cm.	
Tarak No	75		
Kullanılan Renkler	Zemin çözüsü ve atkısı mavi, desen atkısı su yeşili		
Fotoğraf	Gözde Y. Dinler	Çekim Tarihi	07/10/2009

Döşeme Önerisi ve Renk Varyasyonları

Uygulama 9

Osmanlı Dönemi Mobilyasına Örnek Döşeme Önerisi

Güneş Tekstil, 2010			
Boyut	300 cm. x 100 cm.		
	Çözü	Atkı	
Hammadde	Polyester	Polyester ve metal	
İplik No	Denye 110	Mavi atkı: Denye 147 Kahverengi atkı: Denye 144 Metal atkı: Denye 134	
Sıklık	60 tel/cm.	54 tel/cm.	
Tarak No	-		
Kullanılan Renkler	Çözgüde siyah, atkıda metal sarı ve bordo		
Fotoğraf	Esra Kavcı Özdemir	Çekim Tarihi	21 Nisan 2010

Uygulama 10

Osmanlı Dönemi Mobilyasına Örnek Döşeme Önerisi

Uygulama 10 Güneş Tekstil, 2010			
Boyut	100 cm. x 300 cm.		
	Çözüğü	Atkı	
Hammadde	Polyester	Polyester ve metal	
İplik No	Denye 110	Mavi atkı: Denye 147 Kahverengi atkı: Denye 144 Metal atkı: Denye 134	
Sıklık	60 tel/cm.	54 tel/cm.	
Tarak No	-		
Kullanılan Renkler	Çözüğüde siyah, atkıda metal sarı, bordo ve mavi		
Fotoğraf	Esra Kavcı Özdemir	Çekim Tarihi	21 Nisan 2010

Uygulama 11

Osmanlı Dönemi Mobilyasına Örnek Döşeme Önerisi

Güneş Tekstil, 2010			
Boyut	100 cm. x 300 cm.		
	Çözü	Atkı	
Hammadde	Polyester	Polyester ve metal	
İplik No	Denye 110	Mavi atkı: Denye 147 Kahverengi atkı: Denye 144 Metal atkı: Denye 134	
Sıklık	60 tel/cm.	54 tel/cm.	
Tarak No	-		
Kullanılan Renkler	Çözüde siyah, atkıda metal sarı, bordo ve mavi		
Fotoğraf	Esra Kavcı Özdemir	Çekim Tarihi	21 Nisan 2010

Uygulama 12

Osmanlı Dönemi Mobilyasına Örnek Döşeme Önerisi

Uygulama 12 Güneş Tekstil, 2010			
Boyut	100 cm. x 300 cm.		
	Çözüğü	Atkı	
Hammadde	Polyester	Polyester ve metal	
İplik No	Denye 110	Mavi atkı: Denye 147 Kahverengi atkı: Denye 144 Metal atkı: Denye 134	
Sıklık	60 tel/cm.	54 tel/cm.	
Tarak No	-		
Kullanılan Renkler	Çözüğüde siyah, atkıda metal sarı, bordo ve mavi		
Fotoğraf	Esra Kavcı Özdemir	Çekim Tarihi	21 Nisan 2010

SONUÇ

18. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda etkisi yoğun olarak 19. yüzyılda görülen sanayi devrimi, şüphesiz ki toplumun yaşam biçiminde ve ülke ekonomisinde önemli değişimler yaratmıştır. Özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte toplumun tamamen değişim sürecine girdiği söylenebilir. Bu dönemde ilk defa makine üretimi ile daha büyük desenli ve çok renkli kumaşlar üretilmeye başlanmıştır. El emeğine dayalı dokumacılığın yapıldığı dönemden, fabrika sistemine geçiş ile kumaş üretiminde önemli atılımların gerçekleştiği görülmüştür. Bu dönemdeki sosyal ve ekonomik değişim toplumsal olarak önemli başkalaşımı da beraberinde getirmiş, arz-talep olayı ile ticaretle bir canlılık söz konusu olmuştur. Üretim kapasitesi bu sayede artmış, daha hızlı ve seri üretim imkanı doğmuştur. Batı ülkelerinin yaşam biçimi ve üretim şekli Osmanlı'da görülmeye başlarken, öncelikle saray ve çevresinde Devlet destekli fabrikalar kurulmuş ve özel girişimlerle kurulan büyük fabrikalar devlet tarafından desteklenmeye başlamıştır. Saray içinde kurulmuş olan dokumahanelerde saray ve çevresi için oluşturulan desenler dokunurken, sanayileşme ile birlikte üretilen desenler ve kumaşlarda önemli değişimler görülmüştür. Aslında 19. yüzyıldan önce de saray ve çevresi için (günümüzde hala Hereke Fabrikası'nda kullanılan jakarlı tezgahlarda) üretim yapılmıştır. Ancak 19. yüzyıldan itibaren buharlı makinelerin dokuma sanayinde kullanımı ile seri üretim artmaya başlamıştır. Artık halkın kullandığı, piyasa için üretimin yapıldığı kapsamlı tezgahlar, kurulan fabrikalar sayesinde yaygınlaşmıştır. Pek çok malın kaliteli ve ucuz şekilde üretiminin yapıldığı, Osmanlı üretim sektörünün önemli ölçüde makineleştiği sanayi devrimi çağında, bir taraftan el tezgahlarında üretim devam ederken diğer taraftan da ticaret ile artan talebin karşılanması için fabrika üretimleri başlamıştır. Devletin uyguladığı gümrük tarifeleri ve düzenlemelerin sanayileşme ile birlikte yerli esnafı olumsuz olarak etkilediği bu süreçte, ülkede ihracatın arttığı görülse de ithalatın yapılma koşulları daha kolaylaşmıştır. Makine üretiminin yoğun olarak görülmeye başlaması ile kısa sürede ve ucuz maliyetle, el emeğine dayalı üretilen kumaşlara oranla daha fazla üretim yapıldığı bir gerçektir.

19. yüzyılda dokumacıların atölye üretimi, daha büyük ve karmaşık üretim tipi olan fabrika üretimine dönüşmesiyle fabrika üretimi modern sanayinin temelini

oluşturmuştur diyebiliriz. Osmanlı ile Avrupa ilişkisi sonucunda ticaret hızlanmış, kumaş üretiminde gerek hammadde, gerekse üretim şekli değişmeye başlamış, ticaret ile birlikte ithal kumaşlar da ülke genelinde sıkça görülmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısında birbiri ardına fabrikaların açılması, el emeği ile üretimin yoğun olarak yer aldığı Osmanlı'da sıkıntı yaratmış, devlet gerekli tedbirleri alamadığı için Batı'daki makine sanayinin üretimleri ülkedeki dokuma sanayisini etkilemiş, Osmanlı mallarının gelişmesi engellenmiştir. Zor durumda kalan esnaf, dokumalarda kullanmak üzere gerekli hammaddeyi bulamadığı için Osmanlı, hammadde ihraç edip, işlenmiş ürünleri ithal eden ülke durumuna girmiştir. Fabrika üretimlerinin daha ucuz ve yerli üretime oranla daha kolay ithal edildiği 19. yüzyılda, halkın el emeği ile ürettiği ürünlere olan ilgi yavaş yavaş azalmaya başlamıştır.

Sanayileşme ile Osmanlı'da meydana gelen bir diğer değişim ise Avrupa'dan gelen tezgahlarla birlikte tasarım ve dokuma ustalarının da ülkeye gelmesidir. Böylelikle kendi desenini kendisi üreten Osmanlı saray yaşamında önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda da saray kumaşlarında yeni yeni görülen desenler ortaya çıkmıştır. Batı ülkelerinden gelen ustaların yaptıkları desen ve tasarımlarda, kendi ülkelerindeki kumaşlardan esinlendikleri düşünülmektedir. Osmanlı'da üretilen kumaşların desenlerinde daha önce pek bilinmeyen Avrupa sanat akımlarının etkileri görülmeye başlamıştır.

19. yüzyılda üretilmiş olan ve Topkapı Sarayı Müzesi ile Hereke Fabrikası arşivinde bulunan örnekler incelendiğinde, Avrupa kumaşlarında kullanılan desenlerin Osmanlı saray kumaşlarında yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Kompozisyon yapıları da benzerlik gösteren bu kumaşların envanter bilgilerinin çoğunda eksik, bazılarında da yanlışlıkların olduğu yapılan incelemelerde tespit edilmiştir. Özellikle Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunan kumaşların teknik bilgilerinin olmayışı, önceki yüzyılda üretilmiş kumaş örnekleri ile karşılaştırma yapma imkanı sağlayamamıştır. Kumaşlara zarar vermeden, bu kumaşların atkı ve çözgü sıklığı bilgisi dışında, teknik bilgi için iplik numarası tespiti yapılamamıştır. Çünkü kumaşların çoğunun çözgüleri yıpranmış, bütünlüğü bozulmuştur. Bu kumaşların üzerinde çalışırken fazla müdahale yaparak zarar görmemelerine özen gösterilmiştir.

Araştırmanın sonucunda elde edilen bilgiler ışığında, 19. yüzyıldaki Osmanlı saray kumaşları iki grupta ele alınmıştır. Bunlar klasik desen ve kompozisyon özellikleri ile üretilenler, diğer grup ise Avrupa etkisi ile değişime uğramış desen ve kompozisyon özelliklerinin kullanıldığı kumaşlardır. Klasik desen ve kompozisyon özellikleri ile üretilen Osmanlı saray kumaşlarının kompozisyon şemalarında ilk olarak bir motifin tekrar düzenlemeleri dikkati çekmiştir. Dokumalarda goncagül, karanfil, lale, sümbül, penç, hatayi, rumi, hayatağacı ve madalyon motiflerinin yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Kumaşlarda serbest yüzey düzenlemesine göre yerleştirilmiş desenler içinde kıvrımlı yaprak ve dallar, vazoda çiçekler, ince dal ve yapraklardan meydana gelen demet sapsarı sıkça kullanılmıştır. 19. yüzyılda, Avrupa etkisi ile değişime uğramış desen ve kompozisyon özelliklerine göre üretilmiş Osmanlı saray kumaşlarında ise bitkisel kaynaklı desenlerde tek dal üzerinde sarmalların, rokoko tarzda C ve S kıvrımlı yaprakların, neo-klasik üslubun izlerini taşıyan vazoların, sandalların ve insan figürlerinin kumaşlarda kullanıldığı görülmüştür.

Şüphesiz değişen toplumsal yapıya paralel olarak kumaşların da farklı beğenilere göre üretildiği açıktır. Hatta bazı ithal kumaşları incelediğimizde, Osmanlı kumaşları ile birbirine çok benzer desen ve kompozisyon şemaları içerisinde Avrupa kumaş örnekleri karşımıza çıkmıştır. Hammadde değişimi de şüphesiz bu kumaşların kalitesinde farklılığa sebep olmuştur. İncelenen kumaşların bazılarında (manzara figürleri, sandal, insan figürü gibi) Osmanlı dokumalarında görülmeyen desenler tamamen Avrupa kumaşlarının etkisi ile üretilmiş, Osmanlı saray kumaşları örneği olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca kendinden desenli örnek kumaşların dışında bağlama batik tekniğinde boyanmış kumaşlar da tespit edilmiştir. Özellikle işlemeli kumaş örneklerinde oldukça fazla sayıda renk çeşidi ve renk tonu kullanıldığı görülmüştür. Daha çok turuncu, mavi, pembe, yeşil, kahverengi ile bu renklerin pek çok tonunu bir kumaş üzerinde görmek mümkündür. Bu kumaşların bazılarında yoğun yıpranmalar söz konusudur. İşlemeli kaftanların iç kısımlarında görülen kumaşın yıpranmamış olan bölümlerinde renkler hala canlılığını korumaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi 2 (1453-1559)**, Cem Yayınevi, 348 S.

ALTUN, Metin-Hasan Ünlü-Fatma Kesirikoğlu; **Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos**, Bursa, 2001, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 141 S.

Asırlar Sonra Bir Arada (Sadberk Hanım Müzesinin Türkiye'ye Kazandırdığı Yeni Eserler, MAS Matbaacılık AŞ., İstanbul, 2005, 105 S.

BAŞER, Güngör; **Dokuma Tekniği ve Sanatı**, Cilt:1, Tekstil Mühendisleri Odası Yayını, İzmir, 1998, 255 S.

BELGE, Murat; **Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, 563 S.

BİLGİ, Hülya; **Çatma ve Kemha: Osmanlı İpekli Dokumaları**, Vehbi Koç Vakfı Yayını, İstanbul, 2007, 143 S.

CEZAR, Yavuz; **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi. (XVIII.y.y.'dan Tanzima'a Mali Tarih)**, Orhan Ofset, Ankara, 1996, 420 S.

ÇORUHLU, Yaşar, Nalan Türkmen, Nuri Sezgin, Anıl Yılmaz; **Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültür**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2006, 677 S.

DALSAR, Fahri; **Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İPEKÇİLİK**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1960, 510 S.

- DEANE, Phyllis; **İlk Sanayi İnkılabı**, Çev: Tevfik Güran, TTK Basımevi, Ankara, 1988, 281 S.
- DÖLEN, Emre; **Tekstil Tarihi**, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1992, 608 S.
- ELFFERS, Meller; **Textile Designs. (Two Hundred Years of European and American Patterns)**, New York, 1991, 464 S.
- ERGÜL, Atila; **Tekstil Terimleri Sözlüğü**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002, 320 S.
- FİDANOĞLU, İbrahim; "Bergama'da Kanlı Fabrika Olayı", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı: 2, 2008, 28.-31. s
- GIMPEL, Jean; **Ortaçağ Endüstri Devrimi**, Çev: Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1996, 252 S.
- GÖKSAL, Gökçen; **İngiliz Sanayi Devrimi**, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2003, 96 S.
- HEATON, Herberth; **Avrupa İktisat Tarihi**, Çev: Ali Kılıçbay, İmge Yayıncılık, Ankara, 1995, 334 S.
- HOBBSAWN, Eric ve Terence Ranger; **Geleneğin İcadı**, Çev: Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, 356 S.
- HOLLEN, Norma-Jane Saddler-Anna L. Langford-Sara J. Kadolph; **Tekstiles**, Macmillan Publishing Company, New York, 1979, 374 S.
- İNALCIK, Halil; **Türk Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, 366 S.
- KAYA, Yücel; **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, Birinci Basım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1985, 459 S.

KAZGAN, Haydar; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme**, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999, 248 s.

KIAULEHN, Walther; **Demir Melekler (Makinenin Doğuşu, Tarihi ve Kudreti)**, Çev: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, 238 S.

“KUMAŞ’K” Yapı Kredi İşleme Koleksiyonundan Örnekler, Yapı Kredi Yayını, İstanbul, 120 S.

KURMUŞ, Orhan; **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Bilim Yayınları, İstanbul, 1974, 296 S.

KÜÇÜKERMEN, Önder; **Sanayi ve Tasarım Yarışında Bir İmparatorluk İki Saray “Topkapı” ve “Dolmabahçe”**, Yapı Kredi Yayını, İstanbul, 2007, 402 S.

KÜÇÜKERMEN, Önder; **İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası**, Birinci Basım, Sümer Halı Yayını, İstanbul 1990, 271 S.

KÜÇÜKERMEN, Önder; **Türk Giyim Sanayi Tarihindeki Büyük Fabrika “FESHANE” DEFTERDAR FABRİKASI**, Sümerbank Yayınları, İstanbul 1988, 287 S.

MACK, Rosamond E.; **Doğu Malı Batı Sanatı (İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı 1300-1600)**, Çev: Ali Özdamar, Birinci Basım, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, 399 S.

MARTAL, Abdullah; **Değişim Süreci İçerisinde İzmir'de Sanayileşme (19. Yüzyıl)**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999, 258 S.

Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2006, 676 S.

ORTAYLI, İlber; **Osmanlı Barışı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, 240 S.

ORTAYLI, İlber; **Son İmparatorluk Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, 205 S.

ORTAYLI, İlber; **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, 189 S.

ÖZTÜRK, İsmail; **Dokumaya Giriş (Halı-Düz dokumalar ve Dokuma Kumaşların Üretim Teknikleri)**, Mor Fil Yayınları, Ankara 2007, 120 S.

ÖNSOY, Rifat; **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikaları**, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara 1988, 172 S.

PAMUK, Şevket; **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, Üçüncü Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Sena Ofset, İstanbul, 2005, 233 S.

PRICE, Arthur - Allen C. Cohen; **J.J. Pizzuto's Fabric Science**, Fairchild Publications, New York, 1994, 515. S.

QUATAERT, Donald; **Osmanlı İmparatorluğu (1700-1922)**, Çev: Ayşe Berktaş, Dördüncü Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, 299 S.

QUATAERT, Donald; **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**, Çev: Tansel Güney, Birinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, 332 S.

SEVGİ, Cezmi; **Sanayileşme Sürecinde Türkiye**, Beta Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1994, 176 S.

SEYİTDAĞLIOĞLU, Mehmet ve Halil İnalçık; **Tanzimat Değişim Süresinde Osmanlı İmparatorluğu**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, 546 S.

ŞEKER, Mehmet: İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik. II. Basım, Ankara, 2001, Yorum Mat., 96 S.

TEZCAN, Hülya; **Osmanlı Sarayının Çocukları. (Şehzade Hanım Sultanların Yaşamları ve Giyimleri)**, İkinci Basım, MAS Matbaacılık AŞ., İstanbul, 2006, 302 S.

TEZCAN, Hülya; **Atlaslar Atlası (Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu)**, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1993, 272 S.

Topkapı Sarayı Müzesi DÖŞEMELİKLER, Vehbi Koç Yayını, İstanbul, 2007, 187 S.

Türk Kültürü ve Kimliği, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2006, 263 S.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, 587 S.

ÜSKÜDARİ, Faruk; **Eski Bursa'dan Notlar**, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Ankara, 1972, 142 S.

Makaleler:

ALAGEYİK, Ömer; Türkiye'de Mensucat Sanayinin Tarihçesi", **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, Cilt: II, No: 16, Haziran 1967

ALTAN, Atilla; "18 ve 19. Yüzyıllarda Fransız Tekstil Endüstrisi", **Antik Dekor Dergisi**, Sayı: 39, 1997, 159.-161. s.

ALTAY, Fikret; "Türk Kumaşları", **Sanat Dünyamız Dergisi**, Sayı: 1, 1974, 3.-11. s.

ARÇA, Sibel Alpaslan; "18. Yüzyıldaki Dokuma Endüstrisindeki Gelişmeler" **Bir Reformcu, Şair ve Müzisyen: Sultan III. Selimhan**, İstanbul, 2009, 75.-81. s.

BEŞİR, Atalay; "Osmanlı Sanayisi Hakkında Düşünceler", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 14, 614.-629. s.

CLARCK, Edward C.; "Osmanlı Sanayi Devrimi", **Tanzimat Değişim Süresinde Osmanlı İmparatorluğu**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006, 457.-467. s.

DÖLEN, Emre; "İzmir", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 147, 1996, 162.-172. s.

ERİŞ, Metin; “Osmanlı Devletinde Batılılaşma Hareketleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt:14, 593.-605. s.

İNALCIK, Halil; “Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Özel Sayısı 1979-1980, 1.-66. s.

İREZ, Feryal; “Saray Yaşamında Batının Doğusu”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 65,1989, 285.-290. s.

KAYA, Mehmet Kenan; “Hereke Fabrika-i Hümayunu Tarihçesi”, **Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokumaları ve Halıları**, TBMM Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1999, 10.-21. s.

KOÇAK, Cemil; “II. Abdülhamid’in Kermesi”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:5, 1984, 28.-29. s.

KOLOĞLU, Orhan; “Fes Geleneğinin Yüz Yıllık Ömrü”, **Cumhuriyet Kıyafetleri**, Cemev Yayıncılık, İstanbul, 1998, 2.-12. s.

KOLOĞLU, Orhan; “Osmanlı Devletinde Tröstler ve Basın I” (Feshane-i Amire, Fes Sendikası...), **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 45, 1987, 137.-144. s.

KOLOĞLU, Orhan: “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması ve Mısır Tehdidi”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 60, 1988, 346.-357. s.

KUBAN, Doğan; “İstanbul’un Batılılaşması Ya da Batılılığı”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 59, 1988, 284.288. s.

KÜÇÜKERMEN, Önder; “Türk Giyim Tasarımının Tarihi Kaynakları”, **Antik Dekor Dergisi**, Sayı: 38, 1997, 74.-83. s.

- KÜÇÜKERMEN, Önder; “19. yüzyıl Başlarında İstanbul, Haliç’te Türk Kumaş ve Konfeksiyon Sanayini Yaratan Fabrika: FESHANE”, **Antik Dekor Dergisi**, Sayı: 17, 1972, 23.-27. s.
- MANTRAN, Robert: “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Deniz Ticareti ve Ekonomi” Çev.: Server Tanilli, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 15, 1985, 188-192. s.
- MARTAL, Abdullah; “16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Ticaret ve Sanayinin Gelişimi”, **Üç İzmir**, (Birinci Basım), Yapı Kredi Yayını, İstanbul, 1992, 265.-271. s.
- MCNEILL H., William; “Osmanlı İmparatorluğunun Dünyadaki Yeri” Çev.: Melek Eğilmez, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 1984, 84.-92. s.
- MERİÇ, Cemil; “Celal Nuri’nin Türk İnkılabı I” (19.Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi, İzmir’in Önemi, Ticaret), **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 9, 1984, 199-215. s.
- ÖNSOY, Rifat; “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-1876”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, 1984
- ÖZTÜRK, İsmail ve Elvan Anmaç: “İzmir’in Batı Anadolu Halıcılığındaki Yeri (Halıcılığa İngiliz Sermayesinin Etkileri ve Bazı Örnekler”, **İZMİR Kent Kültürü**, Sayı: 3, Mart 2001, 124.-127. s.
- PAMUK, Şevket; “150. Yılında Balta Limanı Ticaret Antlaşması”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 60, 1988, 358-361. s.
- PASTANOĞLU, Harun; “Ülkemizde Küçük Sanatların Örgütlenmesi ve Kredilendirilmesi Konusunda Yapılan Çalışmalar”, **Karınca Kooperatif Postası Dergisi**, Sayı: 438, 6/1973, 6.-9. s.
- RENDA, Günsel; “Avrupa Kültüründe Osmanlı İzleri”, **Türk Kültürü ve Kimliği** İstanbul Kültür Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2006, 197.-219. s.

- SALMAN, Fikri; "Osmanlı Dönemi Türk Kumaş Sanatı", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, 410.-415. s.
- SAKAOĞLU, Necdet; "Sanayi-i Nefise, Müze-i Hümayun, Osman Hamdi Bey İçin Belgeler", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 97, 1997, 12-17. s.
- SAKAOĞLU, Necdet; "Osmanlı Giyim Kuşamı ve Elbise-i Osmaniyye" **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 47, 1987, 292.-297. s.
- SALMAN, Fikri; "Tarihi Türk Kumaşlarında Desen ve Renk Anlayışı", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 4, 1998, 147.-152.s.
- (.....) "Türk Sanayi Tarihine Bir Bakış", **Sümerbank 10. Yıl (11/07/1933-11/07/1943)**, İstanbul, 1943, 266. S
- ŞENEL, Şennur; "Osmanlılarda Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 10, 736.-743. s.
- TABAKOĞLU, Ahmet; "Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt:10, 653.-694. s.
- TEZCAN, Hülya; "Osmanlı Dokumacılığı", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 12, 404.-409. s.
- TEZCAN, Hülya; "Topkapı Saraylı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: II, (515.-528. s.)
- TEZCAN, Hülya; "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma", **Sanat Dünyamız Dergisi**, Sayı: 37, 1998, 45.-51. s.
- TEZCAN, Hülya; "Saray Çocukları ve Kıyafetleri", **Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı: 11, Ankara 1991, 71.-75. s.
- TEZCAN, Hülya; "Batılılaşma Döneminde Saray Kadınının Modası", **P Dergisi**, Sayı: 12, 1998, 82.-87. s.

TOPUZ,; Hıfzı “Osmanlı Döneminde Kültür Politikalarında Batılılaşma (II. Meşrutiyet’e Kadar)”, **Türk Kültürü ve Kimliği**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2006, 75.-97. s.

TORUN, İshak; “Endüstri Toplumunun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sina-i Faktörler”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2003

YAŞAR, Yılmaz ve Sara Boynak; “Hereke Fabrika-i Hümayunu ve İpekli Jakar Dokumaları”, **Milli Saraylar Koleksiyonunda Hereke Dokumaları ve Halıları**, TBMM Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1999, 22.-37. s.

Bildiriler:

ARDEL, Ayten; “Osmanlı Arşivindeki Türk El Dokumalarına Dair Belgeler” (258.-260.s.), **I.Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi**, Konya, 01-02 Kasım 2007, Anka Basım Yayın, 311 S. + 32 s. Resim

KÜÇÜKERMEN, Önder; “Sanayi Devriminin 19. y.y. Osmanlı Devletindeki Etkileri”, **19. Yüzyıl Ortamında Sanat Ortamı Sempozyumu**, Sanat Tarihi Derneği Yayın No: 2, İstanbul 1996, 47.-54. s.

ÖZDEMİR, Esra Kavcı; “19. Yüzyılda Batı Tarzı Süslemelerin Osmanlı Döneminde Bir Grup Kumaşa Yansıması” , **10. Ulusal El Sanatları Sempozyumu**, (307.-312. s.), İzmir, 19-20 Kasım 2009, Printer Ofset, İzmir 2009, 392 S.

ÖZTÜRK, İsmail; “Yayınlanmış Narh Defterleri, Fermanlar ve Belediye Kanunları Işığında 16. Yüzyıl Osmanlı Kumaş Sanatı ve Standartizasyonu (77.-88. s.), **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, Cilt: 3, İstanbul, 23-27 Eylül 1991, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1995, 576 S.

ÖZTÜRK, İsmail-Elvan Anmaç; “Yabancı Sermayenin Batı Anadolu Halıcılığına Girişi, Etkileri ve Günümüzdeki Uzantıları”, (26.-32. s.), **Türkiye'nin El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu**, İzmir, 22-24 Kasım 1995, Has Soy Mat., Ankara 1997, 415 S.

SÖNMEZ, Zeki; “18.Yüzyılda Türk Kumaş Sanatında Gelişmeler ve Selimiye Kumaşları”, (235.-239. s.), **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, Cilt: 3, İstanbul, 23-27 Eylül 1991, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1995, 576 S.

TEZCAN, Hülya; “Saray Nakkaşhanesinin Erken Resim Programına Göre Hazırlanmış Türk Kumaş ve İşlemeleri”, (321.-330. s.), **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, İstanbul, 23-27 Eylül 1991, Cilt: 3, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1995, 576 S.

YILMAZ, Serap; “Saraylı Bir Kadının Gardrobu (19. y.y.)”, (1073.-1082.s.), **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Cilt: 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 4-8 Ekim 1999

YILMAZ, Nuray-Esra Kavcı Özdemir; “ Türk Dokuma Endüstrisinde İlk Adımlar: Feshaneve Hereke Fabrikaları” (196. -205. s.), **Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu**, Çanakkale, 01-02 Aralık 2006, Pozitif Mat., Ankara 2007, 508 S.

YILMAZ, Nuray-Oya Sipahioğlu; “Dolmabahçe Sarayı'nda Bulunan Döşemelik Kumaş Desenlerinde Dönemin Sanat Akımlarının Etkisi”, (207.-211. s.), **150. yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu**, Cilt: II, İstanbul, 23-26 Kasım 2006, TBMM Mat., Ankara 2007, 455 S.

Tezler:

EKİCİ Yeşim; “Sanayi Devriminin Tekstil Endüstrisine Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993

KAVCI, Esra; “Dolmabahçe Sarayında (Teşirde) Bulunan İpekli Döşemelik Kumaşların ve Günümüzde Hereke'de Üretilen Örneklerin Kataloglanması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

SİPAHİOĞLU, Oya; “Bursa ve İstanbul'da Dokunan ve Giyimde Kullanılan 17. Yüzyıl Saray Kumaşlarının Yozlaşma Nedenleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

URAL, Şebnem Ruhsar Temir; “Hereke İpekli Döşemelik Kumaşlar ve Günümüzdeki Durumu”, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Uygulamalı Sanatlar Bölümü Tekstil Anasanat Dalı, 1986.

ÖZGEÇMİŞ

Ad, Soyad: Esra KAVCI ÖZDEMİR

Doğum yeri ve yılı: Erzurum - 1975

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim:

Yüksek Lisans: 1998-2001, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı

Lisans: 1993-1997, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Dalı Halı-Kilim ve Eski
Kumaş Desenleri Anasanat

Lise: 1989-1992, Karşıyaka Gazi Lisesi

İş tecrübesi: 1998-....., Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü (Araştırma Görevlisi)

Mesleki Birlik/Dernek/Kuruluş Üyelikleri: 2001-2004, Sanat Bilim Araştırma
Geliştirme Derneği

Alınan Burs ve Ödüller: -

Yayınları:

Makaleler:

Oya SİPAHİOĞLU-Esra KAVCI ÖZDEMİR: "İzmir'de Geleneksel Yazma Baskıcılığının Son Temsilcilerinden "Şener Özgeldi'", Motif Dergisi, Yıl: 12, Sayı: 46, 2006, 18.-21. s.

Öznur AYDIN-Esra KAVCI ÖZDEMİR: "İzmir Atatürk Müzesi Deposunda Bulunan Cicim Örneklerinin Benzer Yöre Örnekleriyle Karşılaştırılması", Sanat Dergisi, Sayı: 8, 2005, 35.-46. s.

İsmail ÖZTÜRK-Nuray YILMAZ- Esra KAVCI ÖZDEMİR: "The Chronicle of Fabric in Turkey", The New Fabric Fashion Trends, 2005, 44.-55. s.

Esra KAVCI ÖZDEMİR: “Alsancak’ın Maskeli Evi”, Milliyet Rehber, 2004, 8.-10. s.

Esra KAVCI ÖZDEMİR: “Tire’de Keçeciliğin Günümüzdeki Durumu”, Motif Dergisi, Sayı: 36, 2004, 18.-21. s.

Esra KAVCI: “Ödemiş’in Yolüstü Köyünde Günümüzde Dokumacılık”, Motif Dergisi, Sayı: 30, 2002, 8.-11. s.

Nuray YILMAZ- Esra KAVCI: “Halıda Yeni Arayışlar ve Antik Halı Koleksiyonu”, Motif Dergisi, Sayı: 26, 2001, 7.-9. s.

İsmail ÖZTÜRK- Esra KAVCI: “Beledi ve İhram Dokumalarının Özellikleri ve Günümüzde Kazandığı Yeni İşlevler”, Motif Dergisi, Sayı: 23, 2000, s. 36.-39.

Bilimsel ve Sanatsal Etkinliklerde Sunulmuş Bildiri Yayınları:

Esra KAVCI ÖZDEMİR: “19. Yüzyılda Batı Tarzı Süslemelerin Osmanlı Döneminde Bir Grup Çatma Kumaşa Yansıması”, 10. Ulusal El Sanatları Sempozyumu, İzmir, Kasım 2009, 307.-312. s.

Esra KAVCI ÖZDEMİR: “İki Ustanın Anlatımıyla Kızılcabölük Geleneksel Dokumalarının Dünü-Bugünü”, Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu, Denizli, Mayıs 2008

Nuray YILMAZ- Esra KAVCI ÖZDEMİR: “Türk dokuma Endüstrisinde İlk Adımlar; Feshane ve Hereke Fabrikaları”, Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu, Çanakkale, Aralık 2006, 196.-206. s.

Oya SİPAHİOĞLU- Esra KAVCI ÖZDEMİR: “El Sanatlarında Koleksiyonculuğun Önemi ve Bir Örnek “Nesrin Mavitan””, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, İzmir, Kasım 2006, 468.-473. s.

Nuray YILMAZ- Esra KAVCI ÖZDEMİR: “Farlı Kùltùrlerde Ortak Bir Dokuma Aracı; Bel Tezgahı”, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, İzmir, Kasım 2006, 451.-458.s.

Oya SİPAHİOĞLU- Esra KAVCI ÖZDEMİR: “Nesrin Mavitan Koleksiyonunda Yer Alan Meyve Konulu Oyalar”, “Tùrk Kùltüründe Meyve” Konulu Sempozyum, İstanbul, Nisan 2004

Esra KAVCI: “1582 Tarihli Surname-i Hümayun Minyatürlerinde Yer Alan Kumaşlar”, 8. Ulusal El Sanatları Sempozyumu, İzmir, Kasım 2002, 250.-255. s.

Nuray YILMAZ- Esra KAVCI: “Küreselleşme Sürecinde Maddi Kùltür Unsurlarının Belirleyici Özelliği ve Saray Kumaşları Örneği”, VI. Milletlerarası Tùrk Halk Kùltürü Kongresi, Mersin, Haziran 2001, 383.-391. s.

Nuray YILMAZ- Esra KAVCI: “Ege Bölgesi el Dokumacılığından Bir Örneđ; Beledi Dokumacılığı”, 2. Ulusal Tùrk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu, Konya, Mayıs 1999, 67.-69. s.